www.nanafghan.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ ژمی

د تاریخ ننداره
د اسدالله غضنفر ژباړه

Ketabton.com

وري تولنه

ketabton.com - The Digital Library

د ارواښاد سيد مجيب احمد لمر د شهادت د څلورم تلين په وياړ

د مقالو ټولګه

د تاريخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ لمريز لېږديز

د تاريخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډيزاين:	سيد عبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندويه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمريز لېږديز
اي ايس بي اين:	ISBN 978-9936-21-069-1

ketabton.com - The Digital Library

د خپرندویې ټولنې یــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستیو دېرشو کلنو کې د خپلمنځیو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غمیزې تر ټولو زیات زیان د افغان ولس پوهنیزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل یې د نالوستۍ له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته یې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غمیزې په بهیر کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک یا ووژل شول او یا هم دې ته اړ شول، چې بهرنیو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنیز او پوهنیز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنیزه برخه کې یې یوه ستره پوهنیزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنیزې، روزنیزې او پوهنیزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنیزې او روزنیزې اغېزې ولري.

ketabton.com - The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستایلو او تقدیر وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي لیکنې ژباړلي او هغه یې په دغه شان یوه ټولګه کې را ټولې کړې دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې یوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وایي.

په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د یو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټیزه برخه جوړوي، چې د کتابونو لیکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنیزه پانګه پیاوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، څانګپوهانو او لیکوالو ته وړاندیز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او لیکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو یې د هېواد مرکزي او سیمییز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت

په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نیولیک

سرلیک -- مخونه

یادونه .... ط
د ژباړن خبرې .... ل
د هنـد د پخـوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱
د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړې ۴
د اکبر پاچا عبادتخانه ۸
مناظره ۱۲
د پیل تر پښو لاندې ۱۶
جرم او جزا ۲۰
د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳
د پاچاپانو مېلمستیاوې ۲۷
په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱
تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد ۳۵
په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰
د نابرابرۍ اغېز ۴۴

ketabton.com - The Digital Library

بغاوت په تاریخ کې ۴۸
د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازیتوب ۵۶
دوی په شریکه وده وکړه ۶۱
د شیانو تاریخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سیاست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنیا ۹۲
د یوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېز خان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصیت ۱۰۸
ګدایي په تاریخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سیاست ۱۲۰
خاین او اتل ۱۲۳
جنت په تاریخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سیاست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
یوازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خیرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاریخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه یې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاریخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کمیونالیزم او تاریخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

ketabton.com - The Digital Library

تاريخ او افسانه ۲۱۸

د مغولو دولت ۲۲۱

د قبرونو ډبرليکونه ۲۲۵

تنباکو ۲۲۹

غزنوي محمود ۲۳۳

حقونه او مقاومتونه ۲۳۶

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹

د استعماري دوران له تاريخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲

د مغولو د زوال برطانوي روايت ۲۴۶

قهوه خانې اوس نشته ۲۵۰

ترکان ۲۵۴

د تمدن په نوم ۲۵۸

د تاريخ کشف ۲۶۱

هندوستان داسې ونيول شو ۲۶۶

اورنگزيب عالمگير ۲۷۰

د وروستيو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴

د اتلسمې پيړۍ هندوستان ۲۷۸

د کسات اور ۲۸۲

د زوال د ورځو غمونه ۲۸۵

د يوه مغول شهزاده کيسه ۲۸۸

يادونه

د لوی او ښنونکي څښتن په نامه

سادات مرستندويه ټولنه وياړي چې د دغه شان فرهنگي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنيزو او روزنيزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندويې ټولنې دا دويم کتاب دی چې د اروابناد سيد مجيب احمد لمر په تلين يې چاپوي، لکه څنگه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونيزو او روزنيزو چارو په ډگر کې برخه واخلي، خو نيمگړي ژوند د ده دغه هيله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندويه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې اروابناد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژنی:

د اروابناد سيد مجيب احمد لمر ژوند ليک

سيد مجيب احمد د سيد عبدالاحمد زوی، د سيد عبدالواحد لمسی، د سيد نور محمد کړوسی، د سيد شېر محمد کودی او د سيد لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمريز لېږديز کال د سلواغې د مياشتې په شپږويشتمه نېټه د جوزجان ولايت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچني مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولايت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سيمه کې د ګاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (انا لله و انا اليه راجعون).

اروابناد سيد مجيب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړی د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پيل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن يمين په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله يې د ښوونځي لوستل

ketabton.com - The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره برياليتوب سره يې د ښو پايلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګڼشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پيل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت ؤ. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم ؤ.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروابناد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی ؤ.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړانديز وشو، خو سيد مجيب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې ويل:

«په هېواد کې د ډېرو زياتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو څکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچيان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو ! سادات مرستندويې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سيد مجيب احمد يادون وکړي او د هغه د هيلو يوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه يوه هيله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سيدمجيب احمد لمر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ !

سادات مرستندويه ټولنه استاد غضنفر او خپروندويې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا برياوؤ او کړنو په تمه ده.

أمين

و من الله التوفيق

ketabton.com - The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه څو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبی د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوۀ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ایالت په ټونک کې دنیا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ یې پاکستان ته کډه شوه. دۀ د لوړو زده کړو لپاره د تاریخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې یې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخیسته. د دوکتورا د رسالې موضوع یې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دۀ وروسته بیا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاریخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاریخ څانګې مشر شو. دۀ په لاهور کې د ګویته انستیتیوت د ډایرکټر په توګه او د (تاریخ) په نوم درې میاشتنۍ مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دۀ په فکر کې اعتدال، په بیان کې وضوح، په میتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ایجاز وینو. دغو او ځینو نورو ځانګړنو زه هڅولی یم چې د هغه لیکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاریخه معمولا د قام د ماضي د شانداره کولو یا د ځینو کسانو د ستر ښودلو او یا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په لیکنو کې دغسې تمایل نشته. دی د تاریخ د علم لویې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانیستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سیمه کې تاریخ ته تر ډېره حده د پاچایانو د ماتو او بریو او داسې نورو لویو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قایل دی. د دۀ په لیکنو کې د تاریخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وینو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی یم چې د لیکنو په ژباړه کې یې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د میګزین (Magazine) د دوه زره دویم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځایه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاریخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سید عبدالله ولي زي هڅه نه وای نو دا ژباړې به خدایزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسني شکل ستاسې لاس ته درغلې وای . ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته یې چمتو کړې او ناشر یې ورته وموند. له دۀ څخه د منني په وخت مې په زړۀ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دۀ غوندې د کار و ایثار زلمي لا زیات شي.

والسلام ، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د لیندۍ پنځمه ، کابل

ketabton.com - The Digital Library

د هنـــد د پـخــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سياسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه يې ختمه شوه، سردارخېلو يې هڅه وکړه چې د خپل حيثيت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر وښيي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشريفات لرل چې پوره پام يې ورته کاوۀ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړيو اوږدۀ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پيداوار و، چې دوی يې ان دسياسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستيا سره اړوند تشريفات او دودونه يوازې د مسلمانو اشرافو په کورنيو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې اوساماني لرلې چې دوی يې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخير) ليکوال منشي فضل الدين په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړيو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وايي، د شاهي کورنۍ غړيو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندنو په عطرو وينځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدۀ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولۀ ناست وو. سترګې غړول او د يو بل د قابونو څارل پکې نه وو.

اشرافو زرين(د سپينو اوسرو)، ډبرين او کلالي لوښي استعمالول. وروسته يې بيا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ په دېګونو کې پخېده. دوی غتې، اوږدې څيمڅۍ لرلې چې په ديګ کې يې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخيست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکيو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته وويل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د منني لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به يې کوپه او سربه يې کوز کړ.

د برټش ميوزيم په کتابتون کې د ميرزا نامې يوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د ليکوال نوم يې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنيو لارښود و. په ميرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بيان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره بايد په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دی.
په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د يوۀ سايز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی.
ميرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې اېشېدلې وريجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وريجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پياز يا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښۀ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونيسي چې کوربه ورباندې د وږ سترګي ګومان ونۀ کړي. د ميرزانامې په قول، د اصيل او با سليقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وږو او معمولي وګړيو

ketabton.com - The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او یا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پان له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسیت ته نه ګوري، یوځای ډوډۍ ونه خوري.

یوې انګرېزي، مېرمن میر حسن علي، چې له یوۀ هندي مسلمان سره یې وادۀ کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړۀ پورې کتاب لیکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنیو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا لیکي چې د ښځو حویلۍ ته به تیاره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ایښي وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې یې چندان ځنډ نه راتۀ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزي نورو کیسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع دمخه به هرې مېرمن ته اوبۀ نیول کېدې چې لاسونه ووینځي او خولۀ کنګال کړي. که به چا داسې ونۀ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن میر حسن علي دې ته هم ورپام شوي و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هیڅ شي ته نه ورټیټاوۀ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه یې غوړ او ناولي نۀ شي. تر ډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وینځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده یې ورنه نۀ کوله.

دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپایي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس موږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب یې نه لرو.

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي

بنیادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړۀ چې جزا ووینې. سرغړوونکی به یوازې په دې شرط معاف کېدۀ چې ژمنه به یې وکړه چې بیا داسې نه کوي. که به یې ژمنه ونه کړه او یا به یې سرغړاوی د بخښولو نه و نو مجبور به و چې د یوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې بېل په تنهایي کې اوسېدل او پایېدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوۀ.

تاریخ راته وایي چې ټولنې ځینې ډلې یا کسان په دې وجه له ځانه بېل کړي او شړلي دي چې سیاسي، کلتوري یا اجتماعي نظریات یې د ټولنې له منل شویو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شویو کې سیاسي ډلې، ناراضیان، مجرمان، روښاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنو سلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سیاسي اقتدار ته یې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه یې کوله. دغه سیاسي سرکښان نه یوازې د پاچا خپل غلیمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. یا به د ټاکلي وخت په مخه بندیخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښیمانۍ او

ketabton.com - The Digital Library

پاچا ته د وفادارۍ د ثرګندولو وخت ومومي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوهٔ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلهٔ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتهٔ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدهٔ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري. د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې ببخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتهٔ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې ليوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدهٔ. ليوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر ليوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورڅخه کولې چې د خپل تقدير په اړه څهٔ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې ليوني په ليونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د وړو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استراا ليا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي ريښې ښې غځېدلې دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

ketabton.com - The Digital Library

د جنايت كارو په اړه بايد ووايو چې په اروپا كې په ۱۸۳۰كې د جرمونو د كمولو او د ټولنې په سم غړي د جنايت كار د بدلولو لپاره د بنديخانو عصري نظام تشكيل شو. د بند يخانو د نوي سيستم لومړى مقصد دا دى چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنايت د كولو صلاحيت ورنه واخلي. د مجرم د بندي كولو بو مقصد دا هم د ى چې هغۀ ته جزا بايد حكومت وركړي، نه د هغۀ مدعي.

له بده مرغه په دريمه نړۍ كې د محبسونو حال دومره ناوړه دى او له بنديانو سره دومره نا انساني چلند كېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلكې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دريمه نړۍ كې ټولنه هم دې ته تياره نه ده چې بندي شوى كس د توبه كړي او سم شوي غړي په حيث ومني. دلته كه يو څوك يو ځل مجرم وپېژندل شو، بيا بل هر وخت د مجرم او بې لارې كس په سترګه ورته كتل كېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ كسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنيز حيثيته يې محروم كړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوك ټوك كېږي، په اجتماعي و سياسي لحاظ شړېږي او كلتوري، اجتماعي نظم يې له منځه ځي. د سركښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځاى پكار ده چې هغوى ته د ټولنې په غېږكې ځاى وركړ شي. دا كار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټركچر مظبوط كړي.

د اكبر پاچا عبادتخانه

په منځنيو پېړيو كې مذهبي تعصب د تقوا او فضيلت نخښه وه. كه به چا په دين كې زغم او نرمي كوله، دا كار يې د تقوا كمى بلل كېدۀ. بوسويه چې د منځنيو پېړيو مشهور ديني عالم وو، په فخر ويلي دي چې په كاتوليک مذهب كې تر بل هر دين ومذهب زغم وتحمل كم دى. په هغه زمانه كې د زغم نشتوالى او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسيله او د دين د ساتلو تر ګردو ښه طريقه ګڼل كېدله.

دغه حال يوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانيت (رنشنليزم) دوران راغى او نويو فكرونو او نظريو د اروپايانو په ايمان كې شكونه پيدا كړل او عقل ته يې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت كولو صلاحيت وركړ. د افكارو تنوير، رنسانس، د صنعت ودې او د سكيولر نظريو خپرېدا، په شريكه، مذهبي عقايد وګواښل.

ديني عقيدې ته تر ګردو لوى خطر كمونيستي ايديالوژي پېښ كړ. د كمونيزم خطر د ټولو اديانو علما په دې فكر كې واچول چې د خپلو عقيدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوى وروسته بيا ، له الحاد سره د مقابلې او د ديني عقيدو د حفاظت په نيت د اديانو تر منځ مذاكرات پيل كړل څو په دې ډول د بيلو بېلو دينونو د پيروانو روابط سره نژدې

ketabton.com - The Digital Library

شي، د اديانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د يو بل د زغملو او د يو بل د پوهېدلو امکان زيات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپايان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پايتخت فتحپورسيکري کې يې په ۱۵۷۵ميلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم يوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشايخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدايوني په منتخب التواريخ کې ليکي چې: (د پاچا له هدايت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سويل ته علما او شمال ته مشايخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په يوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به يې اورېدلې او د دوی د نظرياتو په اړه به يې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ريفرينس ته اړتيا پېښه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاريخ، فقهې او احاديثو په باب توند وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر يو بل تور لګاوۀ او پر يوبل به يې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې يو وخت يې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقير په نيت ليکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بيا د حکيم ابوالفتح ګيلاني او مير شريف آملي په څېر شيعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام يو بل ډول تعبير وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو هاى وهوی که څه

هم د اکبر پاچا طبيعت ورخته کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدايوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشايخو په ملګرتيا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بيا د جمعې شپه خو يې تر سهاره پورې د دين د اصلي يا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو روڼوله.)

اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبيرونو ته حيرانی وړی و، دا بلکل طبيعي وه، دۀ ويلي دي: کاشکي مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظريو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکي د آيتونو او حديثونو دومره متفاوت تعبير وتفسير نه وای حيران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دينونو د تعليماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره يې عبادتخانې ته د نورو اديانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دين علما راغلل. دوی د برهمن ايزم اصول او عقايد شرح کړل. ورپسې د جين (دا هم په هند کې يو دين دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهميت ورکوي. له يوې احصاييې سره سم د هند دوه فيصده خلک د جين دين پيروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دين عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دين غوټې پرانيستلې او لکه څنګه چې بدايوني ليکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقيدې دومره اثر وشيندۀ چې: پر ابوالفضل يې امروکړ چې د زردشتيانو له رواج سره سم بايد د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادريان دربار ته وروبلل چې د عيسايت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسيحي تبليغيانو لومړی ډله د پادري اکواويوا په مشرۍ فتحپورسيکري ته په ۱۵۸۰ کې

ketabton.com - The Digital Library

لاړه. د دې ډلې يوه غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړه پورې راپور ليکلی دی. ده ليکلي دي چې: پادريانو او د مسلمانانو ديني مشرانو په ګڼو مسايلو لکه تثليث، خدای، د خدای زوی، د هغه مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بيا ژوند او نورو مختلفو سياسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې يا کلانکارۍ وايم چې د خدای په مرسته، پادريانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به يې ويل چې که عيسايت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادريانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباريانو يې حوصله نه بايلله او اجازه يې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له يوې خوا د ديني علماوو وچ تعصب راښيي چې د نورو عقيدې به يې ردولې او په خپلو عقيدو به يې ټينګار کاوه. له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېريال رامنځ ته کړ چې ديني پوهانو به خپل نظريات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بيانول. د دينونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پيدا کړ او له اکبر سره يې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پاليسي خپله کړي.

دا يو عام سو تفاهم دی چې وايي اکبر پاچا نوی دين جوړ کړ. د (دين الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګير په زمانه کې ليکل شوی دی. ابولفضل د دين الهي په ځای د (آيين رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات يې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پاليسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دينونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقيدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دينونه دوه ډوله دي: يو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقيدې په خپرولو او د نورو اديانو د پيروانو په ماتولو باور لري او دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبليغ کوي. بل هغه اديان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نه ويني، له خپلو پيروانو بس دا غواړي چې په خپله عقيده کې کلک واوسي. اول ډول اديان چې تبليغي ډلې لري، له يو بل سره يې رقابت وي. دوی د پيروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبليغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوايزم سره يې ټکر رانغی، ځکه په هندوايزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سيوري کې د عيسوي دين تبليغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعاليتونو يې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتيجه کې يې د بېلو بېلو دينونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وايي. په مناظره کې چې يا به د خاصو کسانو اويا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دين پوهانو په بېلو بېلو ديني مسايلو باندې د خپلې عقيدې په رڼا کې بحث کاوه. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

ketabton.com - The Digital Library

چې مقابل لوری په خپله عقيده کې راګير شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حريف له دينه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پيل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دۀ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عيسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هيڅ ژبه د بايبل (د عيسويانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بايبل عبري، لاتيني او يوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بايبل نه وو لوستی نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کريم په ۱۱۴۳ ميلادي کال کې لادکيتون رابرت (رابرت اف کېټون) په لاتيني ژباړلی وو. عيسايي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماووسره په بحث کې يې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمی د دې سبب شو چې هغوی د عيسايي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. يو ځل په يوه مباحثه کې ديني عالم شيخ قطب الدين عيسوي مبلغانو ته وويل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا يې دا ده چې په حقه لار روان دی. خو اکبر پاچا دوی له دې چارې په دې دليل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عيسايي ډلو د د اکبر د زوی، جهانګير په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتۀ. دوی جهانګير پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بايبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښيي چې که څه هم د مغولو امپراطوري په سياسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاريخ، فلسفې، منطق

او نورو دينونو ډېر خبر نه وو. دوی د استدلال په نسبت په پټو سترګو منلې عقيده باندې ډېره تکيه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سياسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانيانو د احساساتو د پارېدو له وېرې يې د عيسوي مبلغانو په راتلو بنديز ولګاوۀ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عيسايانو تبليغي ډلو بيا اجازه ومونده چې هندوستان ته راشي او عيسايت خپور کړي.

سرسيداحمدخان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې ليکي چې د دې بغاوت يوه وجه په هند کې د عيسايي مبلغانو تبليغ و ځکه د هند خلک يې د خپلې عقيدې د ساتلو په برخه کې انديښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبليغيانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوايزم په اړه به يې مطالعه لرله. دوی د عيسايت د خپرولو لپاره د نورو دينونو له علماووسره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پيل کړې. په ۱۸۳۹کال کې يو جرمنی مبلغ چې کارل پفاندر نومېدۀ، د مسلمانانو او هندوانو د عيسايي کولو په شوق هندوستان ته راغی. دۀ د مسلمانانو په اړه فکر کاوۀ چې اوس يې د زوال وخت دی او نور نو شيمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې مسلمانان او د عيسايانو تبليغي ډلې) کې ليکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپايانو سياسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتيجه يې واخيسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپايانو زورور وي.)

ketabton.com - The Digital Library

پفاندر گومان کاوۀ چې د مسلمانانو اشراف، ملايان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دين به يې باور کم شوی او په اسانه به عيسايت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سياسي قدرت د عيسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی گوابښ تر پخوا پياوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې بايد د خپل دين دفاع د دليل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بايبل له هغو ژباړو چې عيسوي مبلغانو د خپل دين د خپرولو په نيت کړې وې، پوره گټه واخيسته. هغه څوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د ميدان اتل شو، هغه يو ملا نه بلکې يو ډاکتر وو چې وزير خان نومېدۀ. وزير خان له عيسوي مبلغانوسره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عيسايت په اصولو يې نيوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته يې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو يو اهميت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتيجه کې ځينو مسلمانوعلماوو په تېره سرسيداحمدخان او مولوي چراغ علي، له نويو ارزښتونو سره د اسلام د تعليماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسيراو تعبيروړاندې کړ. سرسيداحمدخان او مولوي چراغ علي د عيسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دين د دفاع په څنگ کې، اسلام ته له مترقي ليد لوري وکتل. خو د دوی نظرياتو د مسلمانانو د اکثريت توجه جلب نه کړه او د ديوبند علماوو له خپلو دوديزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوۀ، چې په نتيجه کې زموږ ديني علما يو ځل بيا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دريځ ته ستانۀ شول. د نړۍ په باره کې د دوی ليد محدود شو او دليد محدوديت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پيل تر پښو لاندې

د براعظمگي په تېر تاريخ کې د اعدام جزاگانې له لويه سره په دوه ډوله وې: يو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او يا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به يې اقدام کاوۀ، د واکمن د وژلو هڅه به يې کوله او يا به يې د حکومت د نسکورولو دسيسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسيه باندې له غوره وروسته يوه فيصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسيه به واکمن پخپله څارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن گڼل کېدۀ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباريانو يا لويو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاريخي شواهد راښيي چې باغيانو او مجرمانو ته جزا څنگه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوڅولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او يا د هاتي تر پښو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدۀ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوڅ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

ketabton.com - The Digital Library

د حکومت يا پاچا پرضد باغيانو يا دسيسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو ا جازه نه لرله. د محکوم مړی به په ورځو ورځو د ښار په چوک يا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به يې وشرېدې او يا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځينو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې ګرځول شوی دی.

سياسي بنديان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي مانۍ کې به هاتيانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په يوه اشاره باندې محکوم چخښې کړي. محکوم به ميدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالۀ به روزل شوی پيل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به يې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمګي په تېر تاريخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدين خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سيدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف يوه دسيسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدين چې په جلال الدين پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنګېزي مغولو د يرغل له تمبولو وروسته ټول جنګي اسيران د پيلانو تر پښو لاندې چخښې کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زمانې مورخ ضياالدين برني ليکلي دي چې سلطنتي تخت د وينو په درياب کې ډوب شو. چنګېزي لښکرې چې له دا رنګه جزا وېرېدلې وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدين محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د مانۍ د ديوال له سره دې

لاندې راګوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا يې په تن کې وي.

کله چې د جهانګير پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړ نو جهانګير خپل زوی او ټولو هغو کسانو ته جزا ورکړه چې ملګرتوب يې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو يو قطار جوړ شو او ټول باغيان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسين بېګ او عبدالرحيم د خرۀ او غويي په پوستکو کې وګنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وګرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسين بېګ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوايي په پوستکي کې و، د خپلو ملګرو په مرسته وژغورل شو.

د حيوان په پوستکي کې د محکوم ګنډل، د چنګېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنګه جزا حکم کړی وي.

اورنګزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پيل په شا د ډيلي په بازارونو کې وګرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډيلي خلکو د داراشکوه د مړي په ليدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو يې لعنت وايۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستيو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طريقې خپلې کړې. مثلا په ځينو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طريقه انګرېزانو

ketabton.com - The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې يې د خپل حاکميت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخيست.

د هند په تاريخ کې دا هم وينو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د يوې قلعې په زېرزمينۍ کې د بندي کېدو او تدريجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بنديان به په دغو زېرزمينيو کې د ناوړې تغذيې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرايطو په علت ورو ورو په زجر مړۀ کېدل. يو ايټاليايي سيلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، ليکي چې د هند د مغولو پاچايانو دا عادت دی چې سياسي بندي ته داسې زهر ورکوي چې صحت يې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو يا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا يې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.

جزا له وهلو ټکولو، جريمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مريي کولو رانيولې تر اعدام او عمري قيده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې منظمې بنديخانې نه وې. مجرمان به يا په کورونو کې حبس وو، يا به په داسې ودانيو کې ساتل کېدل چې د سرکار پيرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بنديا ن وتښتي يا د باندې ووځي.

په پخواني يونان کې موږ د دا رنګه قيدوبند يو مثال د سقراط په قضيه کې وينو چې د اعدام د فيصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څۀ هم د سقراط ملګرو د هغۀ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دۀ تېښته ونه منله، دا يې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.

مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بنديخانې د يوډول سيستم نخښې ليدلې دي. په دې هېواد کې د بنديانو د چارو د بندوبست لپاره مديران، کاتبان او پيره داران مقرر وو. بنديانو به کار کاوۀ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلي ته سخته سزا ورکول کېده.

ketabton.com - The Digital Library

په لرغوني روم کې پوروړکوونکي حق درلود چې پوروړی بندي کړي، ویې وژني یا یې د مریي غوندې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بندیخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بندیانول چې سم وچلېږي.

په انګلستان کې پاچا ویلیم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قیدي غړیو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړیو، د لویو باغیانو او مشهورو شخصیتونو د قیدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولین د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه یوه جالبه کیسه د دورهام د بیشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دهٔ وخت په برج کې ښهٔ تېرېدهٔ ځکه د پیرې کسانو ته یې رشوت ورکاوهٔ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتیاوې برابرولې. یوه ورځ بیشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پیره داران مېلمانهٔ کړل، ښهٔ خوندوره ډوډۍ یې ورکړه او بېتوله مشروب یې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بیشپ د رسۍ په ذریعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دویم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بندیخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پیسې ورکړي. که به بندي بېوزلی و، خیریه ادارې یې د محبس لګښت ورکاوهٔ. ویل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنیو پېړیو په هند کې د بندیخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جریمه به یې ورکوله، اعدامېدل به او یا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقیف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګوالیار قلعه کې حبس کېدل. جهانګیر په تزک کې لیکلي دي چې دهٔ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګوالیار قلعې ته واستاوهٔ چې په خپلو نظریاتو کې تغییر راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګوالیار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قید لپاره پکارېدلې.

داسې ښکاري چې د بغاوت په قضیه یا د لویو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخیستل کېدهٔ. شهزاده دارا شکوه په یوهٔ کور کې قید و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شیوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بیا په یوهٔ لوی زنبیل کې پټ شو او ځان یې وایست.

یو بل دود دا و چې بندیان به ځینو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ویې ساتي. د سپارل شوي کس د تښتې مسوولیت د نومړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دهٔ ورکاوهٔ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګیر پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګیر به چیرته سفر کاوهٔ، دی به هم ورسره و. وروسته بیا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نیولو کې خپل سیال ښکارېدهٔ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت یې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بندیخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

ketabton.com - The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دليت غورځنګونه که څۀ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سيال او حريف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وينو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحميو، استثمار او بې انصافيو د افشا کولو لپاره د کيسو د مجلسونو غوندې جالبې وسيلې پيدا کولای شو. د دې کيسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او يا نور لوی مقامات نه وو، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره يې مخالفت او د هغۀ په مقابل کې يې بغاوت کاوۀ. د د غو کيسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکيان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وينو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به يې د عادي خلکو د ژوند په تيارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼايي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلۀ چې د حکومت د قدرت پروا يې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د ځواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سيا سي اقتدار سره د د غو کسانو مقابله او مبارزه نه يوازې په کيسو کې بيان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ويل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحيې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوريک ادب کې د هيرو غوندې ستايل کېږي. په سند کې چې قطاع الطريق پرو چانديو ووژل شو، ګڼ خلک يې جنازې ته ورغلل او ډېر وستايل شو، ځکه دۀ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ يا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په يو بل مثال کې وينو چې خلکو د اوازو په وسيله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر يوه ډېره زورروه وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پيمانه استعماليږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبليغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شريف، سخي او ديندراه معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ايټاليايي سيلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و، په خپل کتاب سټوريا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عياش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حيثيت له خاورو سره خاورې کاوۀ.

په ولسي نکلونو لکه هير رانجها، سسي پنو، سوهني ماهيوال او ميرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شويو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچيانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ويل او يا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

ketabton.com - The Digital Library

اخيستل او د هغو نارينه وو او مېرمنو مېړانه او زړۀ ورتيا به يې
ستايله چې د سر په بيه يې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه
کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر يوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات
يې کمول او په خلکو کې يې زغم پيدا کاوۀ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو
ډولونو کې په ملايانو، برهمنانو، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او
ريا کار او دنيا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو
عناصرو د ټولنې ورځني ژوند ته لاره کوله او په پټه خولۀ يې د ټولنې
نړۍ ليد بدلاوۀ.

مورږ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او
اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او
اجتماعاتو يو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپيرونه يې نه پېژندل. برخه
والو به يې له اجتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ويلې
او نڅاوې کولې. د لته دخان وغريب يا زورور و کمزوري فرق نه و.
ټول به سره يو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به يې له يو بل سره
شريکولې.

سيال او حريف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو
پرګنې د موزيک، ادب، تياتر، داستانونو او فستيوالونو د عام
پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پيدا کولو
او د زورورو د زور د اوبۀ کولو لپاره له حريف کلتوره استفاده کوي.
دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله
وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند،
آدابو، لرليد او رويې په جوړېدو او دغه راز د سياسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر
چې له ټکنالوژي سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له
سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د
ټولنې له اخلاقي يا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاريخ په بهير کې سياسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د
ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه
زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په
دغه نوي حالت کې هغه څۀ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل
کړي. د ټولنې نتلې او ځپلې خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په
ټولنه کې بهترې راولې، البته دوی د لاډېرو خلکو خير په نظر کې
ساتي.

ketabton.com - The Digital Library

د پاچایانو مېلمستیاوې

خلکو ته ډوډۍ ورکولو همېشه سیاسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واکمنو او اشرافو له مېلمستیاوو څخه د وسیلې کار اخیستی او په دې ډول یې نورو ته خپل سخاوت ورښکاره کړی دی. د دې لپاره هم مېلمستیاوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستیاوو کې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفریح هم وه. نه یوازې نڅا او موسیقي بلکې شعرویل، د مداریانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو کې دود وو.
اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست کاوۀ، د ډول ډول خوړو په برابرولو به یې ډېرې پیسې لګولې. که به مېلمه پاچا و، نو کوربه به قیمتي سوغاتونه ورکول، چې د دۀ بلنه یې منلې او د دۀ سر یې لوړ کړی دی. کله کله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو ورکول کېدل.
د پاچایانو له خوا پرله پسې مېلمستیاوې د هغوی لپاره ضروري وې. نظام الملک په خپل کلاسیک اثر(سیاست نامه) کې لیکي چې اشرافو ته ضیافت د پاچایانو دستور و. په تېره بیا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به یې په درباریانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. دۀ به د سفر په وخت او یا که به په ښکار وتی و، هم، دغه مېلمستیاوې ورکولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوی و او دومره به پریمانه وه چې په درباریانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلکو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د ترکستان

واکمن په دې پوهېدل چې خلکو ته د ښې مېلمستیا د ورکولو په ذریعه څنګه پر هغوی حکومت وکړي.
په هندوستان کې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور کې،واکمنو خپلو درباریانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستیاوې ورکولې. د تاریخ فیروز شاهي لیکوال ضیا الدین برني لیکي چې دا د ډیلي د سلاطینو رواج و چې له علماوو سره به یې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستیاوو سرلوړي کېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ کولو په سر سیالي یاده کړې او کښلي یې دي چې دا د دوی لپاره د حیثیت او پرستیژ خبره وه. دغه مورخ لیکلي دي چې که به یوۀ اشرافي واورېدل چې سیال یې پنځۀ سووه کسه مېلمانۀ کړي نو دۀ به زرو کسانو ته مېلمستیا وکړه چې تر هغۀ یې واړوي. د اشرافو ډېرې پیسې په مېلمستیاوو لګېدې او د مصارفو د پوره کولو لپاره یې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پیسې پورولې. د بدخرڅیو نتیجه به د دوی بېوسه کېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناستل وو.
تاریخ د هغې مېلمستیا جزییات ثبت کړي چې کیقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته کړې وه. په دې مېلمستیا کې زر ډوله خوارۀ پاخۀ شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، کلچې او میټهایانې هم د مېلمنو مخې ته ایښې وې.
ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت کې هند ته راغلی و، لیکي چې په دربار کې دوه ډوله ډوډۍ وه. یوه د اشرافو او بل د عامو خلکو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. کله کله به دۀ د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وکړ چې دا هغۀ ته لوی ویاړ او

ketabton.com - The Digital Library

عزت و. له يوۀ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده.. هره ورځ لږ تر لږ دوه زره غوايي او دوه نيم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواګانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطينو هم د مېلمستياوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) ديني علما او پوهان مېلمانۀ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته يوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو ، سلاطين او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ يې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خوارۀ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسيا کې بلد وو. وروسته بيا له ايراني خوړو سره بلدتيا دسترخوان لا رنګين کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېريال د جذابيت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زياتې پارولې او ځينې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ويل شوي دي چې د اکبر پاچا نژدې ملګری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به يې چې د دۀ د پخلنځي د چارو مسوول و ، د پلار څنګ ته ناست و ، څار به يې کاوۀ چې پلار يې کوم ډول خوارۀ خوښ نه کړل. هغه خوارۀ به بيا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټيټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړی ورکول کېدۀ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستياوو دغه دود وپالۀ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره يې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکريم شرر په خپل اثر(ګذشته لکنهو)او نصيرالدين هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظېرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستياوې يوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانۀ کړل او په ډوډۍ کې به يې زهر ورکړل. نظام الملک په سياست نامه کې ليکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارويانو ته مېلمستيا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول يې تر تېغ تېر کړل. اورنګزېب(۱۷۰۷-۱۶۵۸) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد يې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستيا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو ، اورنګ زېب يې د نيولو حکم وکړ او ګواليار قلعې ته يې واستاوۀ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنګال واکمن علي وردي خان، مرهټه ليډر بهاشکر او د هغۀ ملګري مېلمانۀ کړل او ووژل.

ketabton.com - The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنایت کارو، باغیانو، ناراضیانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنیو پېړیو کې عام وو. ډېره بوږنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپیر ته پام کېده. د منځنیو پېړیو اروپایانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي لیده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لایق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به یې ساه ورتربتوله.

په اعدام کې دغه تبعیض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکتر جوزوف ګیولتین د اعدام نوې وسیله اختراع کړه، ختم شو. دا وسیله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱ کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنیو پېړیو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک یې باید سمه ننداره وکړي.

پتر پیرنبرګ په خپله لیکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوایلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصیل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بیول کېدۀ، بشپړ جزییات بیان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کلیسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر څرګنداوۀ، کنځلې به یې ورته کولې او په تېږو به یې ویشتۀ. خو یو نیم ځل به د غم چوپتیا خپره وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضیانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکیو ناست وو. خلکو معمولا د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چیغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومني او ندامت څرګند کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غیر عادلانه بالۀ، قاضیانو او دا نورو خلکو ته به یې سپکې سپورې ویلې او د ځان د بې ګناهي دلایل به یې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانیونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضیان له چوکیو دم په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دایرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولا ټیک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنایت یې کړی و. په نورو ملکونو کې بیا د اعدام خاص ځایونه وو. مثلا په انګلستان کې د لندن ټایبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

میشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې لیکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه یوازې قضایي نه بلکې سیاسي معنا هم لري.

ketabton.com - The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په ورو قضیو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکمیت مخ روښی ورباندې کېږي.

البته، په ځینو مواردوکې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فیصله یې ناسمه بللې نو توند غبرګون یې ښودلی دی.دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو یوڅو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهیر د اعدام په مامورینو ورمات شوی او محکوم یې ورنه ژغورلی دی.په دغسې پېښو کې خلکو نه یوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکمیت پورې یې هم ملنډې وهلې دي.

ځینې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک ووېرېږي او په اینده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د څو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زیاتولو په نیت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا یې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رویه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنیو پېړیو کې خلکو ته تفریح او ننداره وه نو د قانون د قوت د څرګندولو وسیله او ذریعه هم وه.

خو، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د څرګندولو لپاره ملا لیندۍ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتیا ستایل، پیل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعدامول پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بندیخانې د دیوالونو په منځ کې د محبس د مامورینو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځینو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځینو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنیو پېړیو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفریح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخیستلای شوی. لکه رومیانو چې د ګلادیاتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شاید هم دا به د جنایت او جنایت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د څرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

ketabton.com - The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹کې دیوهٔ نوي ښار بنسټونه ایښودل، د مغولو امپراطورۍ په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو بر و. موږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معمارۍ کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دوام، نمایندګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعۀ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات) ، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څهٔ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نهٔ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپايي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړهٔ پورې رسواکوونکي مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداري څرګنده نخښه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار به توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځهٔ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې . په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړهٔ کې یو جنتي نهر بهېدهٔ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتهٔ.

ketabton.com - The Digital Library

سرسید په خپل کتاب آثار السنادید کې لیکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بیانه ژبه عاجزه ده. مازدیگرو ماښام به اشراف او شهزاده گان دغه بازار ته راتلل چې وگرځي او تفریح وکړي.

د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس یې زیات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاگرو، نکلچیانو، صنعتگرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.

ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمیاتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډیلي بالهٔ.

کله چې د مغولو امپراطوري زوال وموند، نو خارجي یرغلگرو لکه نادرشاه افشار په ډیلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وینې وبهولې او پیسې یې یووړې.

خو دغو حملو د ډیلي اوسیدونکي نه یوازې له پښو ونه غورځول بلکې په پیاوړې روحیه او قوي جذبه یې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بیا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استیلا هم ولیده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د ځښتن درناوی کاوهٔ.

کله چې په ۱۸۰۳ کال کې لرډ لېک ډیلي ونیو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په گوډاگي بدل شو. امپراطور سیاسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغییر راووست. نور نو سره کلا د

سیاسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعالیتونو مرکز او منځۍ شوه.

د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي میراث، پخوانۍ مینه او زړه خزانه وه. ستروا کې د سیاسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر یې له ټولو رنگونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سیاسي بایلات خلا ډکوله.

بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لږوالي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشریفات وساتل. درباریان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خیال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پیل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظایف په منظم ډول اجرا کړي. دهٔ باید د خپلې فوق العاده لویې کورنۍ د غړیو خرڅ ورکړی وای چې شمېر یې له یوهٔ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدهٔ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنیو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فایدې تفریحي چارو او شوقي کارونو تېراوهٔ.

د سیاسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فیستوالونو لکه نوروز، دیوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د گلونو په خورا محبوب جشن تېرېدهٔ. د (داستان غدر) د لیکوال ظهیر دهلوي په قول، دهٔ داسې جشنونه بیا په ټول ژوند کې ونه لیدل.

ketabton.com - The Digital Library

د سرې کلا ژبه د اهل ادب لپاره د معیارژبه شوه. په کلا کې به همیشه مشاعرې کېدلې. په دغو مشاعرو کې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له کلا د باندې هم کلتوري فعالیتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعالیتونو کې د ګډون لپاره په کافي اندازه امکانات لرل. د ښار کلتوري ژوند متحرک و. ښار حتی د سیاسي زوال په ورځو کې لوی شاعران، قصه ویونکي، خطاطان، طبیبان، نڅاګر او سازیان وزبږول. ډیلی د براعظمګي د نورو ښاورنو لپاره یو ماډل او اعلی مثال و.

په هاغو وختونو کې دا د فخر خبره وه چې څوک ځان د ډیلي وبولي. ژوند په کراره روان و. وروسته بیا یوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هیڅ اوسېدونکي یې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاریخ لوری بدل شو.

(په وروستیو کرښو کې لیکوال له سرې کلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ایستلو او د بریتانیا امپراطورۍ د یوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره کوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا کې پاکي

کله چې د روم امپراطور کنستانتین مسیحیت ومانۀ نو د کلیسا موسسه د امپراطورۍ یوه برخه وګرځېده او عیسوي روحانیونو د تېرې زمانې له اثراتو څخه د ټولنې د را ایستلو په نیت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو کوښښ وکړ چې دوی ته د کفر د زمانې یادګارونه ښکارېدل.

په دې سلسله کې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځکه دا شی د کافرو رومیانو یادګار ګڼل کېدۀ، د هغو خلکوچې د عیسویت مخالف وو او روحانیونو د هغوی د کلتور د نۀ ادامې لپاره تبلیغات کول.

عیسوي روحانیونو د انسان بدن د ګناهونو کور او فنا کېدونکی شی بالۀ. دوی د بدن په پاکېدو بې باوره خو د روح په تطهیر او تذکیې باورمن وو. دوی به تبلیغ کاوۀ چې بنیادم باید د بلې دنیا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه یې برابره کړي.

ورو ورو داسې فکر عام شو چې که څوک ځان خیرن ساتي نو ګویا د تقوا څښتن دی او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره، د ځان وینځلو او حمام کولو ته د ایمان خاوندانو په ښه سترګه ونۀ کتل. د کلیسا مقاماتو به په هغو کسانو بد ویل چې په حمام کې یې ډېر وخت تېراوۀ خو په کلیسا کې لږ.

ketabton.com - The Digital Library

د کلیسا د غندنو او مخالفتونو نتیجه دا راووته چې پاکي د ګناه او د شهواني شوق یوه نخښه وګرځېده. ناپاک او خیرن حالت وقدرول شو، ارزښت وبلل شو او نۀ یوازې د معنویت منبع بلکې د جراثیمو په مقابل کې د ډال او سپر په سترګه ورته وکتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو کې عادي خلکو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشکله وه چې د ځان د وینځلو لپاره اوبه تودې کړي. نو کله چې به د یوې کورنۍ غړیو د ځانونو د وینځلو پروګرام جوړ کړ، په ټب کې به یې تودې اوبۀ واچولې او اول کس به د کورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بیا به د کورنۍ د نورو غړیو نوبت و. وروستی کس به د کورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو کې وینځل کېدۀ. تر دې وخته به دغه اوبۀ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو بېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام کول د هوس او تجمل کار و او په ژوند کې یې ډېر لږ دا وس او امکان پیدا کاوۀ چې حمام وکړي.

ځینو مورخانو لیکلي دي چې بزګرانو په کال کې دوه ځله ځان وینځۀ. ځینو نورو لیکلي دي چې د بزګرو مخ د باران له ځاځکو پرته نور په عمر کې اوبۀ نۀ لیدلې. یو شمېر نورو ویلي دي چې د بزګر بدن په عمر کې درې ځله اوبۀ لیدلې. یو د زوکړې په وخت، بل د وادۀ په ورځ او دریم چې وبه مړ. د دغو دریو وینځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعایرو تر سره کول وو، نه د ځان پاکول.

د پاکۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه کې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه وینځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا کار نۀ کاوۀ. دوی به د لاس له وینځلو پرته په ډوډۍ کېناستل. څرنګه چې د هغه وخت په اروپا کې د ځان وینځل عام

عادت نۀ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به یې استعمالول چې د بدن د بد بویي مخه ونیسي.

کله چې صلیبیان د بیت المقدس د نیولو لپاره فلسطین ته لاړل او عرب یې ولیدل چې پاکۍ او ځان وینځلو ته یې خاصه توجه کوله، نو په اروپایانو کې هم د نظافت په اړه نوي فکرونه پیدا شول. په ختیځ کې صلیبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونکو، معطرو حمامونو مزه ولیده او دغه کلچر یې اروپا ته ورسره یووړ.

تاودۀ، معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شوالیه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فیشن حیثیت پیدا کړ. شوالیه وو د لومړي ځل لپاره لرګین ټبونه جوړ کړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم کېدل چې شوالیه به په ټب کې و چې مېلمه به یې راغی. دۀ به مېلمه و مانۀ خو له ټبه ورته نۀ پاڅېدۀ، د پردې له شا به یې خبرې ورسره کولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شوالیه توب په آدابو او دودونو کې مهم ځای پیدا کړ. کله چې به یوۀ ځوان ته د شوالیه رتبه ورکول کېده، دی له څو پړاوونو تېرېدۀ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاکېدو لپاره به یې تشریفاتي غسل کاوۀ.

خو له دې سره سره، د ځان وینځلو په خلاف د کلیسا مخالفت ادامه وموندہ، ځکه د عیسوي روحانیونو په نظر، ځان وینځل د مسلمانانو او غیر مسیحي خلکو رواج و. کله چې مسلمانه اسپانیا عیسایي ځواکونو ونیوله نو فاتحانو له مسلمانانو او یهودو وغوښتل چې یا عیسایت ومني او یا اسپانیا پرېږدي. دغه وخت ځینې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نیت په ظاهره مسیحیان شول. د کلیسا مقاماتو د داسې کسانو د حقیقت د معلومولو لپاره د هغوی ځار پیل کړ او هره

ketabton.com - The Digital Library

جمعه به يې کتل چې ايا ځان خو يې نه دی وينځلی. که به وليدل شول چې ځان وينځي يا يې ځان وينځلی دی، جزا ورکول کېده.

البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بيا بيا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.

له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغيو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتيا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغيو په مخنيوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شيانو استفاده پيل کړه او ځينې چينې د خپلو اوبو د روغتيايي خاصيت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پيله د تغيير او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغييراتو کې چې دوی يې اوسني حال ته راوستي دي، يوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټيټو طبقو باندې ووېشل.

اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وينې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنيو لپاره د روښانه تاريخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به يې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.

د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه يوازې د وياړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړيو ته يې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي.

دلته همېشه داسې لاره وه چې يو څوک له ټيټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخيست چې لوړه طبقه يو څوک په خپله غېږ کې ومني خو بيا هم ځينې کسان له ټيټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځينو بيا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.

هغه کورنۍ چې له غوريزو سره يوځای کېدلې هغه يې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصيل والی ثابت کړي. که به اصيلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

ketabton.com - The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حيثيت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له يوې مغولې شهزادگۍ سره واده وکړ، د واده په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوايستله او ويې ويل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ويې ويل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنيادونو بېل ساتئ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طريقې او د دودونو سويه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی يې پيروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپيرونو د ټيټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لټ او بې اهميته ساتل. يوه مشهوره خبره ده چې پاچا بايد خلک په نس ماړهٔ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هيڅ وخت نهٔ ورکوي. دی بايد د هغوی بدن پياوړی خو د هغوی شخصيت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې يې گډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پيدا کېدو اصلي وجه ده. خدايانو فيصله وکړه چې د زور په وسيله د سولې د ساتلو او د پرگنو د کنټرولولو لپاره پاچايان راواستوي. څرنگه چې هر کاسټ په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دې موقف يې ايمان درلود، نو د کاسټ د بدلولو ضرورت نه احساسېدهٔ. ځکه خو د هند په تاريخ کې د ټيټې طبقې هيڅ غږې د لوړې طبقې په خلاف قيام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتئ، له يوې طبقې يې بلې ته تگ ناممکن گرځاوهٔ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصيحت کوي چې عالي رتبه مقامات بايد همېشه له اشرافي کورنيو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، يا وچکالي يا کاختي عادي خلک مړهٔ کړي، د دوی په مړينه وير نه دی پکار ځکه دوی د مځکې په اوږو د يو بار حيثيت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نهٔ مري ځکه د دوی مړينه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزښه دي ځکه پوهه يې حاصله کړې او دا نورخلک بې ارزښه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په ميسوپوتاميا (بين النهرين) کې ټولنه په دريو طبقو وېشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدايي قدرت مل و. دغه شي د دهٔ اهميت تر پاچا زيات کړی و. دعا کول د روحاني امتياز و. دهٔ له خدايانو څخه د خلکو د خير غوښتنه کوله خو د ځان لپاره يې د بل چا دعا ته ضرورت نهٔ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نهٔ وه چې دعا وکړي يا د روحاني له لارې پرته نيغ په نيغه خدايانو ته ورنژدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د يوهٔ برمکي وزير په قول، تر گردو لوړ مقام خليفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول گڼل کېدهٔ. ورپسې د وزير مقام و چې د حکومت او پوهې نماينده گي يې کوله. په دريمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعليم يافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وگړي وو، چې تر گردو ټيټه طبقه يې تشکيلوله. په نهٔ سووه دريم ميلادي کال کې ابن

ketabton.com - The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزيران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه يې جوړوله، بې اهميته وو ځکه بې فايدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سيدانو ته چې د پيغبر اولاد وو، درناوی پيل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولايت د سيدانو نومونه ثبتيدل او دوی ته په نورو خلکو ترجيح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سيدانو ته قيمتي سوغاتونه، مځکې او جايدادونه بخښل او دوی يې په لوړو چوکيو مقررول.

بغاوت په تاريخ کې

د تاريخ مطالعه راښيي چې شورش او بغاوت په منځنيو پېړيو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غبر اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذريعه وه. خو د شورش ماهيت او سببونو وخت په وخت او له ځايه تر ځايه توپير لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړيو د قدرت د نيولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او يا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتيازونو د ترلاسه کولو په نيت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګوابښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سياسي اقتدار ته يې ګوابښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې يې د خپلې طبقې په ګټه د ريفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر ليد او سمدستي يې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پيدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضايي جريانونو او ولسي ادب په مرسته يې د دوی غورځنګونه د تاريخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ايستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سياسي مسايلو کې بې تجربې کسانو په حيث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د ليکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

ketabton.com - The Digital Library

غوځولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو وړتيا لرلرلې ده.

په رسمي تاريخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هيڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښيي چې د دوی د شورشونو په نتيجه کې واکمن طبقات او سياسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتېژۍ بدلې کړي او په ځينو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بيا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا يو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاريخ په جوړولو کې برخه نه ده اخيستې. برعکس، د دوی برخه لويه ده. دوی هسې پسيف نندارچيان نه وو، بلکې د تاريخ د بهير فعال برخه وال وو.

مورخ وېن ټي، بريک په خپل کتاب کې چې (د تاريخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سياست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دۀ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه ځيرلي چې په شپاړلسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچايانو او لويو فيوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښۀ تنظيم شوي وو او برخه والو ته يې پياوړې انګېزه ورکړ شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې ليډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وتړي او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندي. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو يې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته يې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشيانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلاميې او

مانيفستونه د هغوی د سياسي بصيرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتيا او تعهد ښووندوی دي. په دغو مانيفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کميدا او د دولت د ادارې د ريفورم غوښتنه شوې، د داسې ايندې انځور وينو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلاميو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا يوه داسې رويا وه چې ټولو محرمو طبقو يې ارزو کوله.

د دغو شورشونو يو خصوصيت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخيست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عيسی له خلکو مينه، صبر او تسليم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوۀ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابيا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وويل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عيسی په خپلو قيمتي وينو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ يې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی يا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد يو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کليسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کليسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتوليک. د دې وېش او بغاوت په نتيجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د ورپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتوليکې کليسا چې اقتدار يې کم شوی او پيروان يې له ګوتو وتي وو، له ريفورماسيون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترميم

ketabton.com - The Digital Library

کړ. د کليسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پيدا شو چې که کليسا د پاڅون په نتيجه کې اصلاح کيدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانيستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت يې د محلي واکمنو په مټ کامياب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغاندهٔ. دهٔ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.

شورشونو په تاريخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځينې اقشار يې منظم کړي چې د تاريختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سياسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.

که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثيره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور وليدل چې ريفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځان ونه خوځوي او د تغيير له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو يا له بيا بيا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او يا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنيو پېړيو په تاريخ کې چې د ډيلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنيو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وينو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځينو افرادو او ګروپونو د سياسي جاه طلبيو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالامال ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هيڅ ډول اپوزيسيون نهٔ زغامهٔ او هيچا ته يې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.

د شورشونو يو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړيو له پوځي قدرته پرته بل مشروعيت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسيپ، ټولو په سياسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوهٔ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لري کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کاميابو مثالونو به دوی هڅول چې ريسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زمانې په تاريخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

ketabton.com - The Digital Library

جلال الدين خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړهٔ. له بلې خوا د جلال الدين ورارهٔ علاوالدين (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترهٔ پر خلاف بغاوت وکاوهٔ او د هغهٔ له تروره وروسته يې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له يوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځينې سياسي او اجتماعي تغييرات راولي. مثلا په شرابو يې بنديز ولګاوهٔ، د پاچا له اجازې پرته يې د اشرافي کورنيو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند ځارنه يې لازمه وبلله او د يو شمېر کسانو جايدادونه يې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهيت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سياسي واک د ټينګولو له لارې قانونيت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: يو ډول يې محلي او ځايي بغاوتونه وو چې مځکه والو يا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغييراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول يې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سياسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګير، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځني پېر د بغاوتونو يو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پيدا کولو او د وګړيو د جذبولو کار يې مشکل نه و. چې څنګه به باغي ليډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بيا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تياری وښود. ليډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کليوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هيله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سيستم نه و. باغي ليډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام تړلو په وخت لښکريانو ته

معاش ورکاوهٔ خو چې معاش به نه و نو ليډر ته تعهد او ژمنتيا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټينګې نه وو، چې څنګه به يې د جنګ په ميدان کې د ماتې نخښې ولېدې، سمدستي به تېښتې ته تيار شول. د باغيانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به يې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو يې اکثره وخت ماتې په نصيب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵- ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان يې کړاو په ځپلو کې يې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضيا الدين برني د دهٔ په مړينه وليکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دهٔ خلاص شول)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامياب شو او وبه يې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدين اکبر چې ځان خوندي احساساوهٔ، ډېر ځله يې باغيانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښيي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو يې موجوديت ته خطر نه پېښاوهٔ. ان په وروستيو وختونو کې د فرخ سير په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سيک باغي، بانډه بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سېکه او قدرت يې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګيانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغيان خپل شخصي دښمنان ښکارېدل. له ماتې وروسته به باغيان چټ وپټ اعدام او يا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

ketabton.com - The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پالیسي دا وه چې باغیانو ته باید مثالي جزا ورکړه شي چې بیا بل داسې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ میلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوۀ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او وېې ځاپۀ. دۀ د باغیانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري یې ورباندې له یو مخه وځړول. دۀ د دوی ټولو له اعدامولو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي یې مقرر کړ، وویل چې که هر شیطان صفت او دسیسه بازه سړي لمسولې او ډیلي ته یې ستا وفاداري کمولو نو په بازار کې په خپلو سترګو لیدلی انتقام دریاد کړه.

په ۱۶۰۶ میلادي کال د جهانګیر په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسین بېګ د غویي او عبدالرحیم د خرۀ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسین بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحیم د ځینو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاریو له مرګه وژغورۀ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونیول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاریخ یو درس دی چې واکمنان او حکومتونه باید د خلکو شکایات واوري، ریفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بیا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي. کنه نو د واک څښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتیجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازیتوب

په دیموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رایه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې یا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې یا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښۀ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ تر لاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهیر د خلکو حاکمیت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنیادي اصل دی.

د انتخاباتو سیستم د تمدن په تاریخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او میتودونو کې د وخت شرایطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رایې اظهار یا په خولۀ کېدۀ او یا د لاس د جګولو له لارې و. په دواړو ډولونو کې رایه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بیا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فیوډالي ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ویرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رایه ورکړي. له بلې خوا د رایه ورکولو په سیستم کې درغلي ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رایې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو. رایه ورکوونکی مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر یو شلینګ ورکړي. کاندیدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رایه

ketabton.com - The Digital Library

ورکوونکو ته یې د نوم د ثبتولو پیسې ورکولې. د درغلۍ بل میتود دا و چې کاندید شوي به له رایه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رایې په بدل کې به دهٔ ته کار پیدا کړي، یا به یې په حکومت کې مامور کړي، یا به د کومې ټېکې امتیاز ورته وګټي او که به نور څه نهٔ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به یې د یو ګیلاس بیرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پیسو باندې د رایې اخیستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په لیورپول کې د یوې رایې بیه پنځلس پونډه وه چې وروسته بیا یو سلو پنځوس پونډو ته وختله.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سیستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د یوټلیټریانیزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې یو پامفلیټ خپور کړ او په هغه کې یې د پټې رایې، کال په کال انتخاباتو او د رایه ورکولو لپاره د لږ تر لږه یو ویشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا رادیکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړاندیزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پیاوړې او غښتلې کړه. له کالنیو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې د حکومت د بدلولو په چاره کې د رایه ورکوونکو درېځ پیاوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغیزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رایه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امریکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د یوې کلیسا په انتخاباتو کې. وروسته بیا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رایې استعمال ته توجه وشوه.

د رایو د صندوق ایډیه په لومړي ځل د لندن له یوې کافي څخه واخیستل شوه. داسې چې کافي والا یو صندوق کېښود او له خپلو

مشتریانو یې وغوښتل چې د سیاسي او اجتماعي مسایلو په باب خپل نظرونه په کاغذ ولیکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رایو دود په ۱۸۵۰ کال په استرالیا کې پیل شو او په دې ډول د رایه ورکوونکو لسټ، کاغدي رایې، پټې رایې او د رایو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معیاري میتودونو بدل شول. دغه راز د درغلیو او په بیه باندې د رایو د رانیولو د مخنیوي لپاره د کاندیدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عمومیت مفکوره نه وه. په کابو ټولو دیموکراتو هېوادونو کې د رایو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رایه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانینو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتیجه دا وه چې د بې برخې شویو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانین د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصویب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شویو او ځپ وهل شویو ګروپونو د استازیتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتیا احساس کړه او دا مبارزه د امریکا له مستعمرو پیل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بریتانیا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار یې وچت کړ چې: له استازیتوبه پرته ټکس نه شته. د امریکایانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوهٔ چې د رایې حق یې نه و او غوښتل یې چې د بریتانیا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امریکایانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وبالهٔ.

په نولسمه پېړۍ کې په بریتانیا کې د استازیتوب د لرلو غورځنګ لا پیاوړی شو. ښځو د رایو د لرلو لپاره خپل کمپاین وچلاوهٔ ځکه دوی

ketabton.com - The Digital Library

پوره پوهيدلې وې چې له استازيتوبه پرته به سياسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې وليدې، بنديانې شوې او مظاهرې يې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړيوالې جګړې اورونه بل شول. دې پېښې ښځو ته د خپل هويت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارينه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابريکو ته لاړې، په عمومي فعاليتونو کې يې برخه واخيسته او د ژوند په هر ډګر کې يې خپله وړتيا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتيجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امريکا، انګلستان او نورو اروپايي هېوادونو کې بالاخره د رايې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتيجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زيات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحاديو کې تنظيم شول او د معاشونو د زياتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتيو او نورو اسانتياوو لپاره يې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې يې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول نو دوی د خپلې سياسي ډلې د جوړولو فيصله وکړه او له دې لارې يې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سيستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازيتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ريفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مينټو ريفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ريفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هنديانو ته د رايه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته يې بيا د

براعظمګي د وېش په ګټه فيصله وکړه، د عمومي رايو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو يوازې يوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جايداد يې درلود او يا يې ټکس ورکاوهٔ د رايې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رايو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که موږ په پاکستان کې سياسي وضعيت او د تر اوسه شويو انتخاباتو نتايج تحليل کړو نو دې نتيجې ته رسېږو چې ملي او صوبايي شوراګانې د فيوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانين هم د دوی په ګټه نه تصويب کېږي. که په استازيتوب کې کوم تغيير رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې څنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنيادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی يوازې د رايه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعيت بدل کړي.

ketabton.com - The Digital Library

دوی په شريکه وده وکړه

د تاريخ د انل مکتب (دا د تاريخ ليکنې د يوه مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پيروانو د تاريخ د سياسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهميت ورکړ. د ليډرانو په نسبت يې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوه او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسايلو بيان ته يې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاريخ په ځای د يوې وړې سيمې مثلا د څو کليو د تاريخ ليکلو ته متې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لويه وچه د هونانو ، مغولو او عربو په څېر پردو يرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صليبي جګړو په دوران کې چې اروپايانو ته د امنيت احساس ورپيدا شو او د مديترانې سمندرګي له منابعو څخه يې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنيزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسيساتو جوړولو ته متې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وايکنګانو (د سکاندنېويا سوداګر او سمندري غلهٔ) په لويديځې اروپا يرغلونه وکړل، د اروپا د تاريخ لوری ورسره بدل شو.

وايکنګان نهٔ يوازې لويديځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنيا (د امريکا لويې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجيمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنيا ته چندان اهميت ورنه کړ او د هغې کشف يې ژر له حافظې وايست. وايکنګانو په لويديځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه يې وکول ، او په کليسا ګانو کې په پېړيو پېړيو زېرمه شوې شتمنې يې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وايست چې په نتيجه کې يې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمهٔ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاريخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لويو امپراطوريو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نهٔ و. شارلمان لويه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په وړو وړو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فيوډالي کلچر وزېږاوهٔ چې تر معاصرې زمانې پورې يې عمر وکړ.

د اروپا په تاريخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د يووالي روح دی چې دغه لويه وچه يې له کورنيو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا ، موزيک او فلسفې ته په شريکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هويت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ايټاليا کې يو فلسفي حرکت پيل شو او يا به په جرمني کې په موزيک يا معماري کې څهٔ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپايي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانهٔ. دې ګډون يو مشترک اروپايي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لويې وچې هېوادونه يې له يوبل سره وتړل، اروپا يې د چيلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتيا يې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

ketabton.com - The Digital Library

فردي ازادیو ته اهمیت ورکول د اروپایي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کلیسا د غلبې په زمانه کې او د فیوډالیزم د استبداد په مهال، د اروپایي ژوند یوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شویو موسسو په خلاف په پېړیو پېړیو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهمیت ورکولو د یو شاخص او ښووندوی په توګه د بزګرانو پاڅون یادولی شو چې د ځپلو لپاره یې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه یې وموندله څو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلامیه خپره شوه او پاڅون نتیجه ورکړه. دې اعلامیې د فرد ازادي په رسمیت وپېژندله او وګړي یې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاریخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پیمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهیر د یوه کس یا یوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاییه او مقننه موسسې یې پیاوړې کړې چې په نتیجه کې د لیبرالو اساسي قوانینو تدوین ته لار پرانیستل شوه. دغو قوانینو د وګړو اساسي حقونه تضمین کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاریخ) کې لیکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې لیبرلیزم، چې له روان سیاسته ایستل شوی او ارزښت یې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ لیبرالیزم په کوم ځانګړي سیاسي دور پورې محدود نهٔ دی او نهٔ د کومې خاصې طبقې وسیله و دسیسه او د تېر ایستلو ذریعه ده. د لویدیځ تمدن لپاره لیبرالیزم یو لوړ ایډیال دی. له دې ایډیال سره به خیانت شوی وي، دا ایډیال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د میراث برخه ده او

زموږ دویم فطرت دی. په فردي ازادیو هر ګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسیا خلکو د مستبدو رژیمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده یې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني یونان مورخ، هیرودوتس، د یونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وایي چې سیاسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصیت و هویت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځینو نورو مورخانو ویلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبیق کې تفاوت د لویدیځ او ختیځ د تمدنونو د انکشاف د توپیر سبب شوی دی. په ختیځ کې کابو ټول قوانین له حامورابي او جودیزمه رانیولې تر مسیحیت او اسلامه پورې په خدایي لارښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لویدیځ کې کابو ټول قوانین بشري دي. د لیکرګوس، سولون او د روم د قانون سیستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدایي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانین نه یوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت یې نهٔ وي، الغا کېږي. دې شي لویدیځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بیا کتنې ته تیار کړی دی.

ketabton.com - The Digital Library

د شيانو تاريخ

د تاريخ د علم يو نوی ژانر چې د شيانو د تاريخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولاً ورته پام نهٔ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شيان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شايد نه يو خبر چې دا هر يو، خپله بېله ماضي و مخينه لري. موږ ته دا شيان بې روحه، بې تاثيره ښکاري مګر داسې نهٔ ده. د دې هر يوهٔ تر شا، اوږده او په زړهٔ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي خو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سياسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکيالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځايونو او نسکورو ډېريو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شويو شيانو اهميت او فايده رابرسېره کړه. چې ليکلي اسناد نهٔ وي نو د ليکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشيا نيسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کيسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کيسې راته کوي. دغه شيان د تاريخ د يوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهير وپېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې يو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شيان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتياوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شيان په موزيمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شيان او وسايل له يوې سيمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لويه ونډه لري. په تېرو پېړيو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنيا له يوهٔ کونجه بل ته يو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنيا کې خپارهٔ شول او د ژوند په عادي بهير کې يې انقلاب راوست.

د تاريخ معرفت مو د شيانو په هغه اهميت خبروي چې زموږ په ژوند کې يې لري.

تر هر څه ړومبی شايد په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شيانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به وو ايو چې د ختيځ خلک تر دې وروستيو وختونو پورې د کورنۍ له غړيو يا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ يا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځايېدلی شي نو ويلی شو چې له فرشونو سره، د ګډ اوسېدلو عادت پياوړی کېدهٔ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکيو او کوچونو باندې له دربښي او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسايلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستيو کې يوه سروې ښيي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نهٔ خوښوي، دوی کميس و پرتوګ ورباندې ښهٔ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

ketabton.com - The Digital Library

د نویو اختراعاتو او د خلکو د اړتیاوو د بدلېدو له کبله زاړهٔ شیان په نویو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کلیو د پخلنځیو پخواني وسایل بېخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځیو وسایلو د پخلي په طریقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا، شیان او وسایل د ماهرو کسبګرو یوهٔ ګروپ ته هویت وربخښي او یا د یوهٔ ښار و سیمې د پېژندګلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې تولید شوي مازلین ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وریښمینو ساړیواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چینیوټ ښارونو د فرنیچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه بېل اهمیت موندلی دی.

شیان د یوهٔ کس د حال په بیان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قیمتي زېورات ولري او خواران شاید په ارزان بیه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چین کې یوازې شتمنو ته اجازه وه چې وریښمیني جامې واغوندي. د اروپا په منځنیو پېړیو کې وسله ګرځول او په لوکسو بګیو کې سپرېدل، د اشرافو د امتیاز په ذریعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې وویاړي او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، یا یې د وروستني مود بوټونه په پښو دي یا مثلا تر ګردو نوی ډول ساعت یې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسیلې د پاچایانو د ځواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنګه سمبولونو ځای د

مهمو شخصیتونو په موټرو باندې بېرغ لګولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکیو او داسې نورو علایمو نیولی دی.

څرنګه چې شیان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتیاز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځینو رادیکالو حرکتونو او ځینو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسیې او چین انقلابونه یادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شیان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توګه وکاورل شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز ګرځولو لپاره له خاصو شیانو استفاده کوي.

ketabton.com - The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشیو له غرفو او دوکانونو رامعلومېږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس یو دود ګرځېدلی چې د مینې یا احترام د څرګندولو په خاطر یو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو یا په غاړه کې د ګلو امېل ورواچوو.
خو په تېرو زمانو کې هم له درې لویو سامي ادیانو، یهودیت، عیسویت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مینې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وخته بیا تر ننه پورې د محبت علامت و. روڼاندي، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بیان د طبیعت د دې نازکې لورېینې په ذریعه کوي.
د ګلونو د کلتور د تاریخ په لټون کې موږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصریانو نېلوفرګل مقدس بالۀ او مذهبي جشنونو ته به یې د خپل ایمان او درناوي د نخښې په توګه نیلوفر او نور ګلونه راوړل.
مګر په روم او یونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنیایي او غیر دیني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به یې وړاندې کاوۀ. د روم او یونان د خلکو په ورځنیو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زیاته اشاره کېدله (مثلاً د ګلابو د بستر عبارت) او وجه یې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او یونان کې د ګلابو د مینه والو ورځ په ورځ زیاتېدا، سوداګر او کاروباریان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانیستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پیل کړ. په دې منځ کې یو بل لوی تغییر دا راغی چې خدایانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونیو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانۀ نخښه بللی شو.
چې د روم امپراطورۍ زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختیار مسیحیانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کلیسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالۀ، ویې غاندۀ. رومیانو به پخوا خپلو خدایانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کلیسا پلرونو وویل چې د دوی د دین پېشوایانو نۀ د ګلونو تاجونه په سرونو ایښي وو، نۀ یې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نۀ یې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسیحیت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه یوازې د طبیعت د دې رنګینو پاڼو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه یې هم په دې دلیل وکړه چې د کافرانو عادت دی.
خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمۀ میلادي پېړۍ کې ګلونو کلیساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه وموندہ. مختلف ګلونه د مختلفو ایډیو سمبولونه شول. مثلاً زیتون د سولې او ګلاب د شهید د وینې سمبول او ښوونډوی شو.
د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زیاته پیمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې ننداړتونونه به یې په سیالۍ جوړېدل

ketabton.com - The Digital Library

او د ښهٔ کيفيت ګلونو د توليد او تکثير لپاره قوريږي او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د توليد په زياتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې يا د دوکان مخې ته ګلبوټي ليدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د اسټريا سفير په عثماني دربار کې غاټول ګلونه وليدل. سفير ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ويانا ته يې ورسره يووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجيم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه وليده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخيستې. د مسيحيت پيورټن فرقې په کليساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا يوهٔ تصويب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دين او سياست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر يو ځل بيا وغوړېد. وروسته بيا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود يې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په يوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهميت غږېدلی دی. دی ليکي چې: د يوې جذابې ښځې سينګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نيمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامايانا کې لولو چې سيتا (د رامايانا د کيسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېرهٔ د هندو خدای ويشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نيلوفرو لېواله وه. دې به نيلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارينه هم ګلبازه وو، په تېره بيا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سينګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه يوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارې، کورونه، ځايونه او ان ښارونه په ګلونو سينګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مينې او واده سره رابطه لرله.)

نيلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ويشنو، کريشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګير په خپل تزک کې ليکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور توليد کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سير) پيل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړهر کال جوړېدهٔ. (ميرزا فتح الله بيګ په دې اړه خورا عالي ليکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطيونو د روم د کليسا د پلرونو په شان هم د دين او هم د دنيا په چارو کې ګلبازي وغندله. سيد اسماعيل شهيد په خپلو اثارو تقوية الايمان او صراط المستقيم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مريدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه ايښودل او په زيارتونو کې په لويه پيمانه ګلبازي روانه وه. تاريخ راته وايي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکيولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کيسه همدا شان ده.

ketabton.com - The Digital Library

لمر نۀ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د يوۀ تمدن د ظهور و زوال يون د خاص قانون پيروي نۀ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلومولو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لويديځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه يې بېل بېل نظريات وړاندې کړې دي. په دغو کې يوه نظريه د ايروسنټريزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظريې پلويانو ته لويديځ تمدن يوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپايانو له توکميزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ايرو سنټريزم له نظريې سره سم، لويديځ تمدن د اروپا د اقليم، جغرافيايي موقعيت او د اروپايانو د توکميزو ځانګړنو په وجه وده وکړه او بلکل بېل هويت يې پيدا کړ. د دې نظريې يو شارح او مفسر ډېويد لينډيز دی چې همدا ليد يې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصيل بيان کړی دی.

لينډيز په سر کې د اروپا د اقليم په امتياز غړيږي. دی وايي د لويديځې اروپا په خورا سړه هوا کې ميکروب و جراثيم يخ وهي او ناروغۍ په اسانه نۀ خپرېږي. خو د مديترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپايان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغيو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه يې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغيو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنيوي کې مرسته وکوله.

د لويديځ او ختيځ تر منځ بل توپير دا و چې په ختيځ کې اوبۀ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږي وو. په مقابل کې په لويديځ کې اوبۀ پريمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بيروکراسي تکيه وکړي.

د مورخانو په نظر خواړۀ يو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپايانو کوچ، شيدې او غوښه خوړله چې دوی يې روغ او پياوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس يې ورکاوۀ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادۀ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نۀ بلکې پېټی حسابېدۀ.

لېنډيز وايي چې شرق او غرب له ابتدا لا، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې يونان مستقل ښارــ دولتونه جوړ کړل، د يونان رقيب يعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لويديځ کې شخصي ملکيت خوندي و خو په ختيځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لويديځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د يادولو ده چې اروپايانو له کليسا سره څنګه چلند وکړ. لينډيز د کليسا د هژموني او برلاسي په خلاف د يو شمېر نهضتونو يادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتين لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کليسا د تعليماتو او

ketabton.com - The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض يوه
نتيجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځايي ژبو ترجمه او عادي خلکو
ته د فهم وړ شو. دې شي د کليسا نفوذ کم کړ. د دين له نوي تفسير سره
سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په مځکه باندې د هغه خليفه او په
مذهبي مسايلو کې د واک څښتن و خو سياسي قدرت د پاچا په لاس
کې و. په دې ډول وينو چې قدرت نۀ په يوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په
يوې ادارې کې راټول شو بلکې وو ېشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحاديو
يې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو يو مهم مسووليت د
سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاريځو
(شهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا
ټپول چې عوايد يې زيات شي او د فيوډالانو په مقابل کې يې پياوړي
کړي. واکمنو د فيوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتيازات
ورکړل او د سوداګرو ملاتړ يې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صليبي جګړو پيل داخلي جنګونه ختم او اروپايان
يې د خپل مشترک غليم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صليبي
جګړې ختمې شوې نو له پوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او
په دې ډول اروپايانو د اسيا او افريقا د خاورو لاندې کولو ته توجه
واړوله. اروپايانو د خپل ثروت د زياتولو لپاره د سرو زرو، ورېښمو
او مساله جاتو سوداګري پيل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زميني و
بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه
وکړه. په نتيجه کې پرتګال او اسپانيا د لويو قدرتونو په توګه
راڅرګند شول. د نويو سمندري لارو په لټون کې نوې دنيا کشف شوه.
اسپانيا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دين څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ يې لوټ کړې.
دوی نه يوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عيسايت منلو ته اړ ايستل
بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره يې د هغوی سرونه
ورېبل او د کليسا روحانيونو د دوی دغسې کارونو ته دليلونه اختراع
کړل.

بريتانيا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانيا او پرتګال په پل،
پل کېښود. دوی کارابين ټاپوګانو ته افريقايي غلامان وروستل چې
هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په دريو پېړيو کې
کابو لس ميليونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د
کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې يې صنعتي انقلاب راوست
چې په تکنالوجي کې يې نوی پېر پرانيست.

نورو اروپايي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې
يې له فيوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته وروسولې.

ketabton.com - The Digital Library

مذهب او سياست

مذهب او سياست دواړه يو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت يې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی ميتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمايت لپاره د خپلو پيروانو مذهبي احساسات پاروي خو سياستوال له چل، سازباز او ديپلوماسي کار اخلي. سياستوال په ديموکرات سيستم کې د خلکو د رايو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نهٔ ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سياست و مذهب د يو بل د تخريب هڅه کوي. مذهب چې سياسي اقتدار يې ملګری وي، اسره يې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غيردنيايي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وايي چې اقتدار يې له خدايه منشا اخلي او په همدې وجه يې د روحاني لارښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سياست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتياوو مطابق خپلې پاليسۍ جوړوي او د اړتياوو په اساس د دولت سيستم او قوانين بدلوي.

د مذهب او سياست په طريقو کې يو بنيادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدايي قوانينو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سياست په پراګماتيکه او عملي طريقه

کې ټولنه بايد وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نويو چلينجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکيولر او غير مذهبي لاره او روده کې بنيادم پخپله د خپل تقدير د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نهٔ دی چې مطيع واوسي. بلکه برعکس، له دهٔ تقاضا کېږي چې د خپل ليد او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سياست په اړه په تاريخ کې درې ماډله وينو: په دا يوهٔ کې مذهب او سياست د قدرت د انحصار لپاره يو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سياست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دريم ماډل کې سياست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د اديانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښيي چې هر دين په خاص چاپېريال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه يې لارښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېريال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دين د خپلې بقا لپاره د دغو نويو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهير کې دين له نويو حالاتو سره د خپلو تعليماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دين د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نويو شرايطو سره ځان عيارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهير کابو دوه نيمې پېړۍ واخيستې خو کله چې د ودې دا بهير بشپړ شو نو راسخ العقيده خلکو ته دا بيا ناممکنه واېسېده چې نويو او نورو افکارو او نظريو ته لار پرانيزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

ketabton.com - The Digital Library

بدلون به د هغهٔ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي څهٔ له اضافه کولو پرته د پخوانۍ اډانې په ساتنه باندې ټينګار وشو.

د خپل ژوند په بهير کې هر دين له دريو انتخابونو سره مخ کېږي: يو انتخاب خو دا دی چې د دين په اډانه کې له هر ډول بدلانهٔ سره مخالفت وشي او د ديني تعليماتو دهر نوي تعبير او تفسير هڅه د حکومت په زور او يا د مذهبي حکم په مټ (چې په اسلام کې يې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بيا رغېدو ادعا کوي د دين غليمان ګڼل کېږي او د ايمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره بايد اړيکې غوڅې کړي.

په دويم انتخاب کې د مذهب غېږه نويو نظرياتو ته پرانيستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعليمات يې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسير او تعبير شي.

کله چې مذهب د نويو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه ووينې نو دغه وخت د مذهب لپاره دريم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژونده څنډې ته شي او خپل فعاليت يوازې په روحاني مسايلو پورې محدود کاندي.

په اوسنو شرايطو کې چې ساينسي او تخنيکي ايجادات په سرعت سره دنيا بدلوي او په تېره بيا د پوهې او سياسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشيني کېږي نو مذهب نهيلی وينو. ساينس او د معرفت نورې څانګې اوس د يوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذريعه اداره کېدای او کارېدلی شي. مذهبي علما په دې دريځ کې نهٔ دي چې د دې مهارتونو پېچلتياوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځينو ټولنو کې مذهب له سياسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنيو پېړيو کې يې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلويان دي خو له دينه بېلېدل هم نهٔ غواړي. دغه ډله کسان د دين د نوي تعبيرو تفسير تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طريقې سره سمون وخوري. دغه شی د نويو مذهبي فرقو او نظريو د پيدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دين کې د خلکو د يوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې يو وخت وي او بيا ختمې شي. خو ځينې فرقې په پايېدو ټينګار کوي او پايېدونې وي. مثلا کله چې په مسيحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ريفورميستې و سمونپال کالوين(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ايچ تاوني (۱۹۶۲-۱۸۸۰) په خپل کلاسيک اثر(مذهب او د کاپيټاليزم ظهور) کې سم ويلي دي چې: کالوين د شپاړلسمې پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څهٔ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاريا لپاره وکول.

ketabton.com - The Digital Library

د فرانسي انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلويښت ميلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ يوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استريا کې هم بلې وې او په هر ځای کې يې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ويره ورولوېده چې د ټيټو طبقو راديکاليزم يې هسې نۀ د قدرت او امتيازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.

يو جرمن مورخ کارل وان روټيک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې وليکل چې د اروپا تاريخ درې لوېې پېښې ليدلي دي: عيسويت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دريو کې عيسايت او مطبعې په اروپا او نوره دنيا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په توندی، په چټکی او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره يو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه يې کوله.

د اي. ايل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې يې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبيات يې ورکړل، اصطلاحات يې ورکړل، د هغوی مخې ته يې يو ماډل کېښود او د هغوی په لاس يې د پرتلنې يو مقياس ورکړ. دی د دې انقلاب د سياسي اغېزو په اړه ليکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سياسي اصطلاحاتو يوه لويه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات يا له فرانسوي ژبې پور شوي يا د فرانسوي په تقليد جوړ شوي دي.

هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه يې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنيز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.

يو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهيت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلا د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ايران پاچا خپل انقلاب سپين وبالۀ. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات يې اخيست او خونړي وو، سوله ايز ماهيت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ريفورمونو د ايران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ يې ونۀ کاوۀ. امريکايان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه يې د انقلاب په نوم پيل کړه چې دا نومونه به شايد د خپل محافظه کار ماهيت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانيستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسي طبقې وګوابنلې او مجبورې يې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغييراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژيمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نويو تغييراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.

موږ دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ويلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

ketabton.com - The Digital Library

موږ يې قربانيان واوسو، بهتره ده پخپله يې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سياسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه ځو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونۀ وځي. دا يو تاريخي حقيقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سياسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څۀ ورکړي دي او په تاريخ، ژبه او سمبولونو يې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځينې آلې او وسيلې لکه تور، سپين او شين درې رنګه بيرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون يو ماډل چې د بشري حقونو اعلاميه، د خلکو حاکميت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوينو کې قانوني نظام، متريک سيستم، په سياسي فعاليتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بنديانو او غلامانو په ګټه انساني ريفورمونه هم يادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د يرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ايډيه مطرح کړه. دغه راز په سياسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سياسي تمايلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پيداوار دي.

دې انقلاب له پيل پيله د اجتماعي حيثيت د برابرۍ لپاره د د ځپل شويو خلکو د هيلو پوره کولو ته متې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار يعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختميدا ارزو بيانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د ستيزن (وطندار) په نوم يادول سمدستي دود شول. وروسته بيا د روسيې په انقلاب کې د همدې دود پيروي وشوه او يو بل ته (ملګری) ويل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان يې اتلان توليد نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهير کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسويان وايي چې دوی د انقلاب د کاميابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د ې انقلاب د نړۍ د خلکو د سياسي شعور په بيدارۍ کې لويه برخه اخيستې ده او په نړۍ يې نورې ډېرې پېرزوينې کړې دي نو نړيوال بايد د فرانسويانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبيرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وايي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډي د مخنيوي لپاره جوړې شوې پولې او پيدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتيجه کې ديکتاتوري ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپليون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت يې وچلاوۀ. خو د دې استدلال مخالفان وايي چې د يوۀ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چليپا وباسي.

دريم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې رېښې لري او د نوي پيل لپاره د ټولو پخوانو اړيکو غوڅېدا اسانه خبره نۀ ده. ماضي په هر ډول شرايطو کې پايېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د يوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سياستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه بايد د انقلاب په ذريعه بدله شي که د ريفورمونو په ذريعه؟ دا يوه مهمه پوښتنه ده. موږ بايد په دې پوښتنه غور وکړو.

ketabton.com - The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهير سره نژدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طريقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وينو.
د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نۀ و او د حفظ الصحې ضرورت نۀ احساسېدۀ، خلکو د ډوډۍ پخولو يا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نۀ کاوۀ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخيست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.
په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنيو پېړيو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بايدۀ کې يې تبديلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب يو جالب کتاب وليکۀ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې يوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبيت يوه وجه دا وه چې اراسموس اروپايانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې يو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګڼل کېدل. اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب وليکۀ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حيثيت لرلو احساس پيدا کاوۀ او غوښتل يې چې ظاهري بڼۀ او خويونه يې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طريقو ته په ژور نظر وکتل او دا يې وښودله چې دا طريقې بايد د نويو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلا دۀ وويل چې ډوډۍ بايد په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې يې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دۀ دا نصيحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وږو سترګو غوندې يرغل مۀ کوئ.
د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نۀ وو. په دسترخوان به معمولا ګوته په شمار کاچوغې ايښې وې چې ټولو مېلمنو په شريکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وويل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بيا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ايکې يو لوښی ايښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټېټاوۀ او د غوښې ښه ټوټه به يې ور اخيستهٔ. ځينو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځينو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به يې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غيرمهذبو، عجيبو، غريبو عادتونو لاس په سر شي. دۀ يادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مۀ خورئ چې اروا وږي به ښکاره شئ. ياد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولۀ پاکه او تشه کړئ. ځينې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور يې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځينې نور بيا د خوړلو په وخت شونډې له يوبله بېلې ساتي، له خولې يې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولۀ څښل او خوړل نۀ کېدونې ده او نۀ خوندي طريقه.)
په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نۀ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ايښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وينځل ځکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصيحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره بايد

ketabton.com - The Digital Library

یوازې له ګوتو استفاده وشي. احتیاط پکار دی چې ګوتې ونۀ ښتل شي او نۀ په جامو پاکې شي. دۀ لیکلي دي چې دا د ادب تقاضا نۀ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بیا په کتغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نیسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښۀ دي. دی وایي په ژر ژر او بې بریکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبیت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پیدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځینو نورو لیکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طریقو کتابونه ولیکل. دوی په دې اړه ځینې داسې جالبو نتیجو ته رسېدلي دي:

۱- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

۲- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک یې د خوکانو په شان دی.

۳- ځینې کسان هډوکي چیچي او بیا یې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

۴- د ښځو لپاره به جګ په سر نۀ اړوي.

۵- هغه څوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي یا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربیه نۀ لري.

د منځنیو پېړیو په اروپا کې د دستمال رواج نۀ و، خلکو به خولۀ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د رومیال استعمال اول په ایټالیا او بیا په نورو اروپایي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لویي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو لیوال شول او دستمال د ښه کلتور یو علامت شو. تر ۱۷۰۰ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپیدا شوې، نو سخت دریځو مسیحیانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امریکا مورخانو او سیاستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته یې خپله خبره بدله کړه ، هغې ته یې د امریکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپیر دی: د ازادۍ جنګ د یوۀ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د یوۀ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپیر په نتیجه کې پېښېږي او یا داسې وي چې د ټولنې ځینې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ایز نۀ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شاید د استعماري قدرت میراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي میراث چلیپا ایستل کېږي او ځای یې له انقلابي ایډیالونو سره سم نوي جوړښتونه نیسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپیرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امریکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتیجو یې د اروپا او امریکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه یوازې محترمه بلکې رومانتیکه هم

ketabton.com - The Digital Library

شوه او په ټولنه کې یې د چټکو تغییراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه. امریکایي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امریکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برې په بې عدالتۍ او استبداد باندې برې بولي. د امریکا نامتو مورخ بنکروفت، د امریکا ازادي د دیموکراسۍ او ازادۍ کامیابي یادوي او د خدای له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکی یې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امریکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف یو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د دیموکراتو یو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شریک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې یې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څۀ چې دوی له ازادۍ غوښتل هغه د دوی په ګټه نه وو. د یوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د لیکلو په مقصد راغونډ شوي لیډران، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې یوازې د خپلو شتو او جایدادونو له ساتلو او ژغورلو سره یې دلچسپي وه.

موږ دغه حقیقت د توماس پین له غیابه معلومولی شو، د هغه چا چې کامن سینس یې ولیکۀ او لیکنو یې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوی سیاسي شعور پیدا کړ. دغه راز د لوی انقلابي لیډر جان هن کوک او مبلغ سمویل ادام له غیابه پوهېږو چې کیسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول. دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوی اکثریت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو، بانکرانو او د لویو کاروباریانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوی خوبونه رشتیا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وویل د امریکا د آیندې لپاره یې د دوی طرحه منعکسه کړه. مثلاً لوی ملاک چارلس پینکني وړاندیز وکړ چې یوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دی چې یو لک ډالره ولري. یوۀ قانونپوه جیمز موري میسون وویل چې موږ تر حد زیات دیموکرا ت شوي یو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوی له عوامو وېرېدل او ویل یې: عوام د فکر او دلیل خلک نۀ دي. د حشرو غوندې دي، یو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چیچل کوي.

دلته داسې عقیده هم وه چې عوام یې د دیموکراسۍ لایق نۀ بلل. د نیوانګلینډ یوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته ولیکل: موږ باید د یوۀ اصل په حیث دا حقیقت ومنو او ملاتړ یې وکړو چې حکومت له خلکو سرچینه اخلي خو خلک باید په دې وپوهوو چې دوی په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتیجه دا راووته چې د امریکا نوی اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتیب او تنظیم شو. دا د محافظه کارو یو بری و، ځکه خو لیبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرین دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لایحه (بیل اف رایټس) نه وه. په ورپسې دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترمیمه وشول چې د عبادت، بیان، چاپ، غونډې، ډله ایزې غوښتنلیکنې او وسله ګرځولو په شمول ځینې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرناند براډل لیکي چې: په ټولنه کې د امتیازونو په تېره بیا د شخصي

ketabton.com - The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نۀ پيدا کېدۀ او بلکې هغه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانيستې وي. د امريکا په څېر يوۀ لوی او کرار ملک کې دا په يقين سره اسانه چاره وه.

په نتيجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۷-۱۷۸۶ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون يو مثال دی چې يو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتيو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوۀ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوۀ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به يې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پيسې د خپل پور په بدل کې تر لاسه کوي.

شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.

د امريکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نۀ عوامو ته. سياسي تغيير يوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصيب شوه چې پخوا يې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره يې د دغو امتيازونو شريکول نۀ غوښتل.

بې پرونه دنيا

اروپايانو چې امريکا پيدا کړه دغه موندلې لويه وچه يې نوې دنيا وبلله. د نوې دنيا په کلمه کې يوۀ نوي عصر او د بشر يوۀ نوي ژوند او نوي پيل ته هم اشاره وينو.

دا لويه وچه له پخوانۍ دنيا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالامال وه، بېله تصور شوه. نوې دنيا ته لېږدېدلي او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتوليک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنيا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نۀ زغمل کېدلې، نوې دنيا د خدای لوربښنه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځينې داسې وګړو د امريکا مخه وکړه چې د ښۀ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تيار وو. دغه ټول کسان چې د يوۀ نوي ژوند د پيلولو په نيت امريکا ته راغلي وو، ماضي ته يې په بده سترګه کتل.

دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نۀ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظرياتو يا اجتماعي حيثيت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې يې ترخې وې.

ketabton.com - The Digital Library

په نوې دنیا کې یو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. موږ د مهاجرو دا اندېښنې او نظرونه د هغوی د سیاستوالو او لیکوالو په ویناوو او لیکنو کې لیدلای شو.

مورخ آر. ډبلیو. بي لیویز لیکي چې: زموږ ملي تولد د یوهٔ نوي دوران پیل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نویو راغلیو کسانو لویه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امریکا د ولسمشر په توګه یې هم کار کړی دی، یو ځل ویلي وو چې د امریکا نن باید له پرونه داسې بېله شي لکه امریکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ باید هر نسل یو بېل ملت وګڼو او مړهٔ باید په ژوندیو باندې د حکومت کولو اجازه ونهٔ لري.

سوال دا دی چې نوې دنیا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې یې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند یوه برخه وګرځوي؟ د دې شي یو دلیل دا و چې امریکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځورېدلي او ځپل شوي غریب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نهٔ الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هیسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آیندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوهٔ چې د دوی لارې ځاري.

ماضي یوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس یې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل ونسب ممتازو طبقو ته د نصیب او رسالت احساس ورکاوهٔ او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غلیمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنیا کې د خپل ژوند د ښهٔ کولو یا د اجتماعي دریځ د لوړولو لپاره د پرون تصدیق ته اړتیا نهٔ وه نو نویو راغلیو د کامیابۍ لپاره په خپل لیاقت و زحمت تکیه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل ونسب باندې ویاړ کولو ته ضرورت نهٔ و. د دغو خلکو د حیثیت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذریعه ټاکل کېدله ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس یو تاریخ ضد تمایل رامنځ ته کړ. هغه څهٔ چې انګرېز مورخ جې. ایچ. پلمب (۲۰۰۱-۱۹۱۱) د اروپا په باره کې کښلي د امریکا له حال سره ښهٔ سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستلجیا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقیقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنیو امریکایانو چې پرون د ځان لپاره بې فایدې ولید نو خپل نوی ژوند یې په یوه سپینه دړه، بې له دې چې شا ته وګوري، پیل کړ.

له ماضي سره د میرڅي بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپایي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امریکایانو د خپل هویت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پیاوړی و او د امریکا سیاستوال و روښنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

ketabton.com - The Digital Library

اروپايي رېښو له غوڅولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.

همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوهٔ بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوهٔ نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوهٔ.

اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نهٔ ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.

ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نهٔ وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونهٔ تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ويني او نن يې په لټۍ تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او د نوي څهٔ د ايجاد لپاره نهٔ بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.

د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نهٔ وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نهٔ لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نهٔ مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.

خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نهٔ ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوهٔ بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه وواياست چې مخ په زوال و، د فيوډالي طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.

که څهٔ هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدهٔ. دې کلتور د ډيلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوهٔ او په ټولنه کې يې عزت کېدهٔ.

کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

ketabton.com - The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وکول، د هندي اشرافو غونډې يې حرمونه جوړ کړل، فارسي او اردو ژبې يې زده کړې او ځينو خو يې ان په دغو ژبو کې شعرونه وويل. دوی د ځايي خلکو غونډې جامې واغوستې او چلم يې وڅکاوه. دا د يوه نوي انګرېز- هندي کلچر پيلامه وه.

کله چې له ميرټ څخه د ۱۸۵۷ په مي کې باغي سپاهيان ډيلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ کې ودرېږي، د ښار اوسېدونکو دغه ګډوډي خوښه نه شوه. د ښار باکلتوره خلکو ته دا سپاهيان غير مدني او غير مهذب کسان واېښېدل. د مغولو د څو پېړيو له زاړه کلچره ناخبره توپکيانو ډيلي ته له راتلو سره سم، د سرې کلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې کړل. دوی اشرافو يا امپراطور ته لازم درناوی نه و زده. دوی په لنډ وخت کې هغه ټول ارزښتونه برباد کړل چې د اشرافيت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښکر په موجوديت کې هغه سوچه اردو بې اهميته شوه چې په سرې کلا او درباري کورنيو کې خبرې ورباندې کېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سياسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځکه چې د امتياز او هويت وروستۍ نخښه يې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاويتوب مبتلا کړل او د خپلو اقدارو او کلتور په ساتلو کې يې خپله بې وسي د سر په سترګو وليده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونيو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسکرو يو مخيزې وژنې وکړې، په ښځو يې تېري وکول او د ښاريانو شتهٔ يې لوټ کړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو يوازې د خلکو په اعدامولو او لوټلو اکتفا ونه کړه بلکې د ښار د تخلييې حکم يې وکاوه. دوی د ښار ودانۍ په سيستماتيک ډول ونړولې. سره کلا يې په عسکري قشلې بدله کړه چې د هغې کلتوري او اجتماعي اهميت ورسره ختم شو. په جامع جومات کې عسکرو واړول. د ډيلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاوده بازارونه ساړه شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې کاږي چې له کابل دروازې رانيولې تر سرې کلا او له جامع جوماته تر ډيلي دروازې پورې، د بيلاقي بېګم د کوڅې، د خانم کا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حويلۍ په شمول په زرګونو کورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونکو يې دواړو د بغاوت بيه پرې کړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند کې خواره واره شول. د ښار ليکوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ويونکي، نڅاګر او سازنده ګان د تاريخ په غبار کې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سکوت کې يې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه ورکړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لکه څنګه چې وو هغسې نه شوای بيانولی. له هيچا سره دا جرات نه وو چې د ليدلي ناورين حال تېر کړي يا يې وليکي خو وروسته بيا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او مير مهدي مجروح په مرثيو او ويرنو کې له ټولو جزيياتو سره منعکس شول.

تاريخ راته وايي چې له هرې لويې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت يا بلوا وروسته، نه يوازې کلتوري او اجتماعي ارزښتونه

ketabton.com - The Digital Library

بلکې سوله او نیکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د ویاړ ذریعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپیر کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پیسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانیانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم همداسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزاده ګان او د کورنۍ غړي یې له سرې کلا راووتل، ځانونه یې بې وسه او بدمرغه ولیدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه یې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړیتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ویشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنیا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځینو مغولو شهزاده ګانو او شهزاده ګیو په اړه معلومات او کیسې راټولې کړې، د هغو شهزاده ګانو او شهزاده ګیو په اړه چې پاتې ژوند یې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوه. د حسن نظامي په لیکنو کې یوه انساني تراژیدي او دغه راز د یوه کلچر د مړینې مرثیه لولو. د ۱۸۵۷ پاڅون د یوه ښار ځانګړنې او کلتور له منځه یووړل.

چنګېزخان

دا د تاریخ د بهیر یو ه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګندېږي، په تاریخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی یا ښخې هېرېږي او یا که کوم ملت یا اجتماعي ګروپ د خپلو سیاسي یا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتیا ورته پیدا کړه نو یو ځل بیا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو یوه نوې څېره چې په نوي چاپېریال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو دېرشو ملکونو په لاندې کولو سره یې خپل قام د ګمنامۍ له تیارو راوایست او د شهرت و افتخار منارو ته یې ورساوه، همداسې یو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې یې نیولې، د هغوی ښارونه یې ورانول، کتابتونونه یې سوځول او ولسونه یې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غلیمانو یې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم یاد شو.

د منځنۍ اسیا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړیو پېړیو ټول کړي معرفت په تباه کېدو یې ساندې وویلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوه او له ځانونو سره یې د مغولو د بې رحمیو کیسې یووړې. د سلطنت په پېر کې د د غو سیمو ځینې

ketabton.com - The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک يې د مغولو په لاس له يو مخيزو وژنو او ورانيو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنګېزه يو داسې بې رحمه، وحشي او وينو ته تږی بنيادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته يې نۀ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنګېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه ميلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنګېز يو خدای ګوتهی، يو فوق العاده انسان او يو لاربنود شو چې دوی يې نه يوازې شتمن بلکې په تاريخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنګېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دۀ اولادې د دۀ په لويه امپراطورۍ باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و . دې امپراطورۍ يو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بيا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنګېز د شهرت زوال هم پيل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسيا کې نوي سياسي تغييرات راغلل او امير تيمور (۱۳۳۶- ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنګيز نوم او کارنامې يو ځل بيا په ځلېدو شول ځکه امير تيمور د خپل نوي اقتدار مشروعيت ته اړتيا لرله او دۀ د چنګېز په کورنۍ کې د وادۀ په کولو او ځان ته د ګورګان (زوم) په ويلو سره دغه مشروعيت تر لاسه کړ. دې کار د چنګېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسيا د خلکو په ذهنونو کې د يوۀ فاتح په توګه پاتې و، د يوۀ لوی اتل او اثرناک ستوري په حيث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنګېز خان ته د تيمور د وفادارۍ دود جاري وساتۀ. دغه هندي واکمن په دې وياړېدل چې د چنګېزخان د قوانينو ساتندوی دي او ادعا يې کوله چې د هغۀ ميراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنګېز خان جوړه کړې امپراطورۍ ټوک ټوک او د دۀ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه يې ورباندې کول. د چنګېز خپل وطن يو ځل بيا په يوۀ غير مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسيې او وروسته شوروي اتحاد ته په ګوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منګوليا د يوۀ خپلواک هېواد په توګه راڅرګنده او د خپل ورک تاريخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنګېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منګوليا خلکو ته د يو پياوړي تاريخي او ملي هويت الهام ورکړي. اوس عالمان لګيا دي د څۀ نا څۀ انساني څېرې د لرونکي لايق او ماهر چنګېزخان د تصور په جوړولو کې له منګوليا والو سره لاس کوي.

په دې وروستيو کې جک ويدرفورډ په چنګېز خان باندې خپل خورا عالي تحقيق خپور کړ چې، چنګېز خان او د نوې دنيا جوړېدا ، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فيوډاليزم تار و مار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود يې د لياقت په اساس مقررولو ته اهميت ورکړ، په خپل رعيت يې تر وسه وسه کمه ماليه ولګوله او طبيبان، روحانيون او عالمان خو يې د ماليې له ورکولو بېخي معاف کړل. شکنجه يې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه يې ورکړه. د پوستې او احصايې د يوۀ نظام بندوبست يې وکاوۀ. پلونه يې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه يې سره وصل کړل چې سوداګري وغوړېږي، او د ياسا په نوم قانون يې نافذ کړ چې خپل ملت مطيع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنګېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې ايښی چې د سر په سترګو وليدل شي. دۀ نۀ انځورګرو ته اجازه ورکړه چې انځور يې وباسي او نۀ يې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه يې سازه کړي. چنګېزپه کومې سکې، ډبرې يا يادګاري څلي

ketabton.com - The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کیندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په یوه پټ ځای کې خښ شو. ویل شوي دي چې د ده د ښخېدو د میدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اته سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

څرنګه چې د چنګېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ویدرفورد لیکي چې: چینیانو هغه د ستومانو سترګو د یوه مهربان بابا په بڼه چې نرۍ قبضه ږیره لري، ترسیم کړ. دا د یوه قهرجن، بې رحمه، مغول جګړه مار تر انځور د یوه چورتي، چیني حکیم تصویرته ورته دی. په یوه ایراني مینیاتور کې چنګېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپایانو بیا هغه د یوه بشپړ وحشي بنیادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنګې څېره او تېزې خونکارې سترګې لري، انځورکړی دی.

خو د منګولیا د خلکو لپاره چنګېز یو ملي اتل دی. څرنګه چې د ده تصویر نشته نو په منګولیا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړوو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شاید د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنګېز په اړه یو نوی تاریخي انځور چې د اسنادو په اساس یې یو ملي اتل ښیي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستیو کې لرغونپوهانو د چنګېز په اړه د لازیاتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پیل کړې ده. که داسې وشول نو د منګولیا ملت به په هغه ځای د یادګار څلی ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانیونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووینځي. عادي خلک هم مجبورېدل چې معبد ته تر ننوتو، یا لرغونو خدایانو ته تر سوغات ورکولو او یا مقدسو شیانو ته تر لاس وروړلو دمخه باید ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانیونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووینځي. البته، د برونز د زمانې په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پیاوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کیندنې را ښیي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته یې خورا توجه کوله.

په موهنجودیرو کې د هر کور یو حمام و او یو یې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار یو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعایرو لپاره و.

لرغونپوهانو د یونان په کریټ جزیره کې د پاچا مینوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنګ ته یو حمام موندلی چې تر میلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ویدي عصر کې هندیانو د ختې یا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام یوه پایله دا وه چې د

ketabton.com - The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

ځرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلي شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. ځرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځې ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې ورووینځلې ځکه په څپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېریدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لرلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۸۴-۲۰۵) په قیمتي مرمرو ښکلې شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټیسټانو مجسمې او انځورونه ایښې وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې سارې ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

ketabton.com - The Digital Library

فليسوفانو سره يې خبرې کولې، ډرامې يې ليد لې، او له موزيکه يې
خوند اخيست.

د روميانو به هيڅوخت بيړه نه وه چې ژر حمام وکړي. دا يو پوره اوږد
پروسيجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه
دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتياوو او خوندونو استفاده وکړي.
دی بايد په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وينځلو لپاره له بېلو بېلو
خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دهٔ خپل بدن غوړاوهٔ. شتمنو روميانو
له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران يا غلامان يې د
دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په يوه بجه پرانيستل کېدهٔ او د ماښام تر تيارې پورې به
پرانيستی و. ځينو روميانو به کری ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه
به يې په مختلفو لوبو يا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

روميانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نيول
شويو ملکونو کې يې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه
ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او
نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت
راغی چې له روميانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نهٔ
وو. دا هغه وخت و چې روميانو د نيول شويو ملکونو په غلامانو او
شتمنيو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار
په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصيت

د شخصي ملکيت له رواجېدو سره د وصيت ليکلو دود پيدا شو.
ورپسې بيا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی
وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکيت ورسره خوندي پاتې
شي.

څرنګه چې د کورنۍ يا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدهٔ
نو کله کله به د نارينه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچايانو او اشرافو څو
ښځې کولې. خو که به تر يوهٔ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به
کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه يوه په نصيب وه چې
زور به يې ډېر و.

اروپايانو د کورنيو جګړو او لانجو د مخنيوي لپاره داسې قانون جوړ کړ
چې ميراث يوازې مشر زوی ته رسېدهٔ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل.

اروپايي سلطنتي کورنيو د دې قانون پيروي وکړه چې په نتيجه کې يې د
پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي
سلطنتونو کې چې د ميراث داسې قانون نهٔ و د متوفی پاچا وصيت ته
ځينې وخت توجه کېده او ځينې وخت بيا سترګې ورباندې پټېدې. نو د
سلطنت د ځای ناستۍ موضوع يا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او يا
د تخت وتاج د ټولو مدعيانو د ختمېدو او يوې خواته کېد و په بڼه.

د هند د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د پاچا د وصيت د نه منلو ډېر مثالونه
پيدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دهٔ لور

ketabton.com - The Digital Library

رضیه دې د دهٔ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو يې وصيت ونهٔ مانهٔ او د هغې د ورور ملاتړ يې وکاوهٔ. په دې خو موږ ټول خبر يو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۶۵۸-۱۷۰۷) څنګه خپل پلار بندي کړ او خپل ورونه له مخې لرې کړل. په هند کې سياسي وصيت يا د تورې په زور او يا د سازباز په مرسته عملي کېدهٔ.

د صوفي بزرګانو د وصيت کيسه بيا يو څهٔ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نهٔ نومول کېدل خو وروسته بيا د سجاده نشينو طبقه پيدا شوه چې د پير يا شيخ د وراثت دعوه يې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه يوازې د دهٔ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دهٔ په مسند کښېني او معنوي لارې ته يې ادامه ورکړي. خو که د پير وارثان به زيات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ييزه نهٔ وه.

د واکمنو د وصيت يو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۲۶-۱۵۳۰) خپل ځای ناستي همايون ته وصيت وکړ چې په هند کې معبدونه مهٔ ورانوه او غويي مهٔ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دهٔ همايون ته د مذهبي زغم د پاليسي توصيه کړې وه.

ناليکلې او ژبنۍ توصيې د وصيت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړيو او يا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دهٔ ځينې ارزوګانې د دهٔ له مړينې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همايونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښهٔ چلند وکړي. همايون د پلار ومنل او تاوان يې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جايداد د بېلولو وصيت هم کېدهٔ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنيا کې د خپل خير

خيرات اجر ووينې ، د خپل جايداد يوه برخه جوماتونو ، کليسا ګانو ، معبدونو ، يتيم خانو يا د تصوف د کومې طريقې د مرستې لپاره بېلوله.

وصيت په ټولنه کې د بدلېدونکي تمايل ښووندوی هم دی. د فرانسې يوهٔ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي يا غير مذهبي او سکيولر تمايلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصيتونه لوستي دي. دهٔ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتيجه واخيسته چې په منځنيو پېړيو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ايمانداری د څرګندولو لپاره د جايداد لويه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکيولريزم په خپرېدو سره تمايل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعليمي ادارو او خيريه موسسو ته د خپل جايداد يا پيسو ورکړه پيل کړه.

په دين باندې بې ايمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنيا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنيا د چارو د بهترۍ لپاره د جايداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمايل لوی اغېز وينو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنيايي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقريبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې ادارې او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پيسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنيو پېړيو تمايل وينو او تر دنيايي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زياته ده.

د يادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصيت له ټولنې سره د هغهٔ دلچسپي ښيي. دی پخپل وصيت کې د خپلې کورنۍ په غړيو سربېره، يوه ټاکلې اندازه پيسې د بمبۍ او عليګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پيسې ورنه کړای شوې. د دهٔ په وصيت سترګې پټې شوې او دا پيسې نورو ادارو ته ورکړ شوې دي.

ketabton.com - The Digital Library

ګدايي په تاريخ کې

زموږ کوڅې او بازارونه له ګدايانو ډک دي چې د خيرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته يې را رسولي يو. خو ګدايي نوې ښکارنده او پديده نه ده. موږ په ټول تاريخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غريب تر منځ واټن پکې زيات و، ګدايي وينو.

هغوی چې شتمني لرله، نه يې غوښتل چې نور پکې شريک کړي او هغوی چې بېوزلي وو، د نورو په اضافي شتمنۍ کې يې خپله برخه غوښته. نو په حقيقت کې ګدايي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سياسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک يې د روزي له ګټلو محرومول، را څرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه ليدله نو يا به يې بل ته لاس ونيو او ګدايي ته به يې مخه کړه او يا يې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولاً په بېلو بېلو زمانو کې د ګدايانو فعاليتونه او په دغو فعاليتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

وليکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاريخ کې د ګدايي بدلېدونکی حالت انځور شي.

په منځنيو پېړيو کې هم په لويديځ او هم په ختيځ کې ګدايان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې يې درناوی کاوه. سوالګرو ته د ډوډۍ يا پيسې ورکړه د ديانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستايل کېدله. عقيده دا وه چې خيرات ورکوونکی به په بله دنيا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسيت پوهېدل نو د صدقې د تر لاسه کولو لپاره به يې د دين لمن نيوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خير ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به يې ورته ويل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېينه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له يو بل سره د پيوستون او ګډون احساس پياوړی کېږي، لا زياته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړيو پېړيو راهيسې را راوان دی. لويو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به يې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوه. پاچايانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابوالفضل په آيين اکبري کې د اکبر پاچا په اړه ليکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پيسې موجودې وي او چې اعليحضرت هر ګدا ووينې نو خامخا مرسته ورسره کوي.

ketabton.com - The Digital Library

څرنګه چې سوالګر بې شتو و او د دنیا د ګټلو لپاره یې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان ګڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالګرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به یې سوالګر ته د احترام له مخې فقیر (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د یوازې یوې ورځې خواړهٔ لري)، بابا (پلار یا بوډا)، او ساین (ښاغلی) ویل شوي دي. څرنګه چې دوی له ټولو دنیایي مسولیتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوهٔ نو ډېرو کسانو یې د ژوند حسرت کړی دی. رابرټ کراولي په ۱۵۵۰ کې یو شعر ویلی چې زموږ له چاپېریال سره اوس هم سمون خوري. دی وایي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو ګدایانو اورېدې خبرې واورېدې. د دوی د لېنګیو د زخمونو په لیدو سترګې ځورېدلې. په هغهٔ سارهٔ ژمي کې دا یوهٔ وویل چې خدای عادل دی چې داسې یې پیدا کړي یو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي ګدایانو سربېره ځینو مذهبي ډلو هم د ګېډې د مړولو لپاره ګدایي کوله. په مسیحیت کې د فرانسیسکن او دومینیکن د مذهبي فرقو پیروان همداسې وو. دوی به ګدایي کوله چې تکیه یې په ټولنه وي او له حکومت او کلیسا مستقل پاتې شي. په بودایانو کې بهکشو داسې ملنګ دی چې دروازه په دروازه ګرځي، ګدایي کوي. ان د تایلنډ د بودایي ملک پاچا په کال کې یو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خیرات غواړي.

د دې کار دوه دلیله دي. یو خو ملنګي په انسان کې خاکساري پیدا کوي، کبر ته یې نه پرېږدي، بله دا چې د دنیا مال و مزو چړچو ته په شا اړولو سره بنیادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترګه ګوري او ملنګان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز ګدایي د دې سبب کېږي چې ملنګان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنګانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سیاسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکیولریزم د زیاتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړینې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره دړې وړې شو، د ګدایي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغییر راغی. د مذهبي عقایدو په سموالي باندې شکونو د ګدایانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو ولیدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېیل کېدهٔ او کله نا کله خو به یې وهل خوړل. د ځینو سیمو خلکو خپلو ښارونو ته د ګدایانو په ورتلو بندیز ولګاوهٔ. ځینو نورو ښارونو د ګدایي خلاف قوانین وضع کړل. د اروپا په ځینو برخو کې د ګدایي مستحقو کسانو ته لایسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خیرات غوښتلو اجازه هر چا ته نهٔ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنیادم لپاره کار لازمي وګڼل شو، ګدایان د ټولنې د

اوږو پېټيي وګرځېدل. دوی يا بنديخانو ته واستول شول او يا په کار ځايونو کې ايسار شول. دغه وخت د خير او صدقې ټول مفهوم بدل شو او يوۀ سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس يو څوک لټ او تيار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خيرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پيدا کړای شي. صدقه نوره غير مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدايي ته د مذهبي عقايدو په رڼا کې ليدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دين لمن نيسي او د خيرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سيمه کې ګدايان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زوروري وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته يې د واک د خاوندانو پام ورواوړي او په اوارولو کې يې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طريقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو يوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذريعه وه. د دهرما دود داسې و چې زيانمن شوي به د زيان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به يې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او يا ترې راووځي. محاصره به د زيانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا يو سوله ايز او د عدم تشدد ميتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نۀ اخيست، بلکې خبرې اترې به يې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بيا په پوځيانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېدۀ او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه ليده د دهرما لاره به يې خپله کړه.

د دهرما دود په نوې زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګېراو په نوم په نوې شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سياسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طريقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خورولو

ketabton.com - The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګيراو نور د سياسي حقونو د څرګندولو خامخا سوله ييزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاريخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طريقه د هرتال وه. څرنګه چې په براعظمګي کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به يې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کليو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخيسته او دوکانونه به يې بندول. حکومت چې به دا حال وليد نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سياسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دوديزه او پخوانۍ طريقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته يو تغيير راغی. اوس د سياسي ګوندونو فعالين د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامياب کړي او د خپلې ډلې زور وښيي. کله کله وينو چې دوکانداران او کاروباريان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د يوځ ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحاديې او سنډيکېټونه د فابريکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طريقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابريکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابريکې ته داخل شي. په اوله کې د فابريکو د کارګرو کاربندي غير قانوني وبلل شوه او صنعت کارو يې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذريعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحاديې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امريکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اويايمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دويم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحاديو باندې د بنديز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غير سياسي شوې ده نو د محصلانو ځينې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعليمي نظام د ريفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د د يو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د څرګندولو يوه بله ذريعه بايکاټ ده. د دې کلمې په تاريخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آيرلنډي بزګرانو او د مځکې اجاره دارانو د پروټسټانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. زمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه.. آيرلنډيانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د مځکې اتحاديه) جوړه کړه او ويې پتېيله چې هر مځکه وال که بزګر يا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نومړي ملاک سره رابطه غوڅوي. له دې فيصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې مځکې کرونکي يې وشړل، کپټين بايکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوڅه کړه او اوس د بايکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پيمانه استعمالېږي.

ketabton.com - The Digital Library

سیاسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سیاسي شعور دپیدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلامیو او بروشورونو د لیکلو او وېشلو له لارې هم فعالیت کوي. له دې میتوده د امریکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سیاسي پامفلیټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امریکا په خلکو کې د ملت پالنې روحیه پیدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم یو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف یې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخیست. حکومت چې د دهٔ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دهٔ په کور یې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مي په دولسمه نېټه یې ونیو. په دهٔ باندې د خیانت تور ولګېدهٔ خو محکمې خوشې کړ او خلکو یې تود هرکلی وکاوهٔ. د بریتانیا حکومت له دې ذریعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پالیسۍ ته مخه کړه. خو دې پالیسي د پامفلېټ لیکلو حرکت ونه دراوهٔ او بې له دې چې ورو شي ادامه یې وموندهٔ.

د خلکو د سیاسي او اجتماعي تحرک لپاره یوه بله ذریعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سیاسي فعالین د خپلو رایو د بیانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه لیکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سیاست

د لرغوني یونان ښار- دولتونو چې د دیموکراسي، اولیګارشي او مونارکي نظامونو لومړۍ تجربې کولې نو له سیاسي ګډوډیو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لویه پیمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سیاستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سیاستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سیاست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدهٔ غواړي، درغلۍ ته زړهٔ ښه نکړي.

مورېداسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلا وطنۍ سزا نهٔ یوازې بدنامو او بې اعتباره شویو سیاستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم لیدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته یې خطر پېښاوهٔ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس یې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جولیا جلا وطنه کړه. د جولیا لیبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدهٔ.

یو بل مثال د نامتو شاعر اوید دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اوید مینې له هغو اخلاقي پولو تېرۍ کاوهٔ چې د روم

ketabton.com - The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسوونکې شاعرۍ څخه د اويد د راګرځولو بله لاره ونه ليده، جلا وطنه يې کړ.

د اګوستوس دغه پيل کړي دود ادامه وموندله او د دهٔ ځای ناستو، نامتو فيلسوف سنيکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو يې نيوکې کولې، له رومه وشاړهٔ. سنيکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموندله خو بيا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دهٔ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاريخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلی شو. حضرت ابوذرغفاري ته ووېل شول چې له وطنه ووځي. دهٔ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نيوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. يو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځينې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه يې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وايو، خو بل ډول يې اختياري ده. داسې چې ځينې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نه ويني او يا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولای، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنيو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سياسي نظريو او انقلابي فعاليتونو په خاطر نه يوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجيمه هم وشړل شو. په اخر کې يې په انګلستان کې سياسي پناه تر لاسه کړه او پاتې ژوند يې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ يو بل مهم کس د استريا صدراعظم ميترنيخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې يې پناه واخيسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سياسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم يې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سياسي دلايلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسيې د تزارانو په استبدادي دور کې ځينې سياستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سياسي فعاليتونو ته ادامه ورکړای شي. لينين او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسيې ووتل او تر هغو پورې کله په يوهٔ او کله په بل اروپايي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړيوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پيلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هيټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ايديالوژي په اساس اداره يې جوړه کړه نو يو شمېر ساينسپوهانو، مفکرانو، ليکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لويو پروفيسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو روڼاندی ژوند مړاوي شو. ځينې جلا وطنه جرمنيان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانهٔ شول خو متحدانو نامتو ليکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لويديځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختيځ جرمني کې ديره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او راديکالو کسانو چې په هېواد کې يې د خپلو سياسي فعاليتونو د ادامې په مخ کې خنډونه ليدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه ليډران اروپا، اسيا او امريکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف يې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسيا، افريقا او لاتيني امريکا هغه سياستوال، روڼاندي او فعالان چې مستبد رژيمونه ګواښي، يا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او يا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهير مخه يوازې په ديموکراتو ټولنو کې نيول کېدای شي ځکه ديکتاتوران او مستبدان هيڅ ډول اپوزيسيون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

ketabton.com - The Digital Library

خاین او اتل

تاريخ اکثره وخت د نشنليزم تر اغېز لاندې ليکل کېږي. تاريخ د اتلانو او خاينانو له کيسو ډک دی. نشنلستي تحريکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتيا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل يې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاين نوم ورکول کېږي او د ملت د غليم په توګه يې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاريخ په ناسيونالستي تعبير کې وينو. د سند د تاريخ ناسيونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سيمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم يې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستايي او محمد بن قاسم د تيريګر او يرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاريخ کې هشو شيدي (چې نوم يې هوش محمد شهيد شو) د يوه اتل په څېره کې وينو چې د ډبې په جګړه کې يې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سيت نوامل يو خاين راښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نيولو کې همکار و.

په حقيقت کې د تاريخ دغسې تعبير د اوسني سياسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلسټ د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سياستوال خاين بولي چې د مرکزي حکومت د پاليسيو ملاتړی دی.

کميوناليزم (د مذهب او توکم په بنياد سکتاريزم، فرقه ګرايي) يو تيوريکي چوکاټ دی چې د قومي يا مذهبي هويت د نوي تعبير لپاره، تاريخ د خاين او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کميوناليزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاينان او اتلان د تاريخ له پاڼو راو ايستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته يې ماته ورکړه او په هند کې يې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګيالي وبلل شول او د دوی په پوځي بريااوو هندي مسلمانان وياړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شيوا جي د زړه ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته يې له لاسه وتلی وياړ بيا ور په نصيب کړ.

وروسته بيا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاريخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلايف، ورن هسټنګز او کارنواليز وينو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټيپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عياشو، متعصبو، او نالايقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وايي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل يو منطقي او معقول کار و چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاريخ وليکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغيانو سره وجنګېدل او هغوی ته يې ماته ورکړه. نيکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنايت کارو او خاينانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

ketabton.com - The Digital Library

(د جانسي سيمې واكمنه) ، بېگم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منگل پنډې او عظيم الله د انگرېزانو په خوښه ليكل شوې. دې تاريخ کې د خاينانو ځای ومونډ. خو د نشنلسټ غورځنگ په دوران کې او د براعظمگۍ له ازادۍ وروسته، كيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته وركړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي كسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جگړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصرې په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليكونه چې د باغيانو د كمزورۍ په اړه معلومات پكې شته، خپاره كړي دي. دغو معلوماتو له انگرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وكړه. حكيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوه كوربه چې په منظم ډول به يې انگرېزانو ته معلومات وركول، د باغيانو له مقصد سره جفا كړې او ان (د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انگرېزانو سره يې مرسته كوله چې گوندې د دې زوی په تخت كښېنوي.

دا رنگه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وگړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړه ښه كوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده گۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو كسانو له خپل ملک يا واكمن سره خيانت كړی دی. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وكړه او د شرقي هند د كمپنۍ په لور ودرېد. دی د كمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنگال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دی ژر له كمپنۍ مايوسه شو ځكه انگرېزانو يې د اقتدار درناوی ونه كاوه او چې بې فايدې يې وليد د ده ځای يې مير قاسم ته وركړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وكاوه. ميرصادق په دې تمه و چې انگرېزان به ښه انعام وركړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي كورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د ده كورنۍ ورته تر ځان ټيټ ښكاريدل او د ټيپو سلطان د حكومت د ړنگولو لپاره يې د ده له غليمانو سره مرسته وكړه.

ځينې كسان د كسات اخيستلو لپاره هم خيانت كوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور كورنۍ د واكمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوی يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هيره نه كړه او چې فرصت په گوتو ورغی، له انگرېزانو سره يې همكاري وكړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې موږ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلای شو چې هلته ديكتاتوري وي او له خلكو سره ستم كېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې كسان غوره گڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وكړي او پيسې وگټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په كراره تېر كړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پېلوټ دی چې د ۱۹۶۷ د جگړې تر پيلېدو دمخه يې ميگ الوتكه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېگ الوتكو د تخنيک په اړه پوره معلومات وركړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جگړه کې استفاده وكړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

ketabton.com - The Digital Library

جنت په تاريخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وايي چې ديوالونه ورنه تاو دي، د ميوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارينه پکې له يو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.

په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وايي، او يا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.

د يونانيانو ، يهودو او عيسايانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. يو ګومان دا دی چې وو نه وو يو وخت په همدې خاورينه مځکه باندې زرينه زمانه وه. په زرينه زمانه کې وګړيو له يو بل سره نۀ جنجال کاوۀ، نۀ رقابت، او نۀ يې له يو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارينه وو بې کړپه ، خوشحاله ژوند و. د خوړو پريماني وه. راچاپېره طبيعت له رنګونو او ښايستونو مالامال و. د انسانانو په ټوليزه او شريکه حافظه کې د طلايي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند يې کاوۀ، سرې ساوې باسي.

د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په مځکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوۀ.

دريم تصور جنت د اليزې د ميدانونو (اليزين فيلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنيايي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرينې زمانې په اړه رومي شاعر هيسيود وايي چې په هغه وخت کې انسان: د خدايانو غوندې په بې غمه زړۀ ، بې زياره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.

افلاطون په خپل کتاب (سياست) کې زرينه زمانه د کرونوز (په يوناني اساطيرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د دۀ په وخت کې پيدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه ياده کړې ده چې هلته: د مېوو پريماني وه او خلکو د بېروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې بړستنې ژوند کاوۀ.

راوروسته بيا د مسيحي دين عالمانو د مځکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سيمه کې د يو داسې خاورين جنت په وجود تاکيد وکاوۀ چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته يوازې ځينو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له يوۀ بل ليد لوري سره سم، خدای پاک خاورين جنت اسمان ته خېژولی او انسان يوازې له مړينې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.

په منځنيو پېړيو کې مسيحي علماوو عقيده لرله چې مځکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورينه کره باندې چرته پروت دی . په ۱۱۶۵ ميلادي کال دا عقيده عامه وه چې د عدن باغ په اسيا کې د پرسټر جون(دا د اروپايانو يو افسانوي شخصيت دی چې ويل کېدل په اسيا کې د مسلمانانو او غير مسيحيانو په منځ کې پټ يوۀ عيسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او يا په يوۀ نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورين جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پيدا کړ.

کله چې امريکا وموندل شوه ځينو کسانو خاورين جنت په برازيل کې وليد او ځينو نورو په کپ هرموسو کې. امريکګو وسپوشي(د فلورانس

ketabton.com - The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتۀ کاله یې عمر وکړ. دۀ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وایې چې د امریکا نوم د دۀ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوۀ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا دنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې یې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې یې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړۀ پورې خوشبویي یې سپرمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی سیلونه چې د ښکو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت یې له چا سره نشته. زما په نظر، زۀ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)

په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه راښیي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.

مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا یې څۀ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم وحوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې یې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څۀ کار کاوۀ که وزګاره وو؟

مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس یې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم وحوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په مځکه باندې زحمتونه نۀ ګالل، کتاب ته به یې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د بېلوبېلو ملکونو نشنلستان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډني، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.

په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بې، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټیټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.

څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس(د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دۀ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.

دغه نظرونه راښیي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا یې ملاتړ کاوۀ.

په اوولسمه پېړۍ کې اروپایي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په مځکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

ketabton.com - The Digital Library

واوښت، نو داسې باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلي وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونیز کې، په ۱۵۴۵ کې په پداوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پیزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاریس کې د ونو، بوټو باغونه کېښودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو یو شمېر جنت نظیره باغونه کېښودل چې ونې، فوارې، ویالې او ګلونه یې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د مځکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سیاست باندې مذهب معمولا هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې یې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سیاسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سیاست لاسبرى کېږي او د خپلو شعایرو د عملي کولو ذریعه ورنه جوړوي.

مذهب په سیاست باندې له دوو لارو غلبه کوي: یوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټینګېدا لپاره شریعت نافذوي او دیني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لویه برخه ولري. دویمه لاره دا ده چې دیني عالمان د سیاسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي یا په غرب کې، د جوړوونکو یې باور و چې بنیادم یوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنیایي

ketabton.com - The Digital Library

واکمنان فاسد او شرير دي، له همدې کبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حکومت کولای او خلکو ته خير رسولای شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونکی او ريفورميست کالوين (په ۱۵۹۹ کې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللی شو چې سياست ورکې د مذهب مريی وي. کالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي کولو په درېغ کې و. د دهٔ لومړنی کار د ښار اوسېدونکو ته دا اعلان و چې که هر څوک يې د نظريو پلوی نه دی، له ښاره دې ووځي. هغوی چې په ښار کې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو کې تکفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د کالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سکس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوکاندار ته چې تقلب يې کاوهٔ يا يې په تله کې ډنډې وهلې، سخته جزا ورکول کېدله. په بې باکو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس کتاب بايد په هر مهم ځای کې ايښی وي. که به څوک وليدل شو چې د وعظ په وخت کې خاندي، توبيخ کېدهٔ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شکر کول اجباري شول. د کالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونکي د هغهٔ د مذهبي پوليسو تر پوره کنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيچا لحاظ و خاطر نهٔ کېدهٔ. مثلا يو ځل يوهٔ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلی و، د سر غوڅولو جزا ورکړه شوه.

ويل کېږي چې په شپږ کلنه موده کې د بدعت او ارتداد په تور يوسلوپنځوس کسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د کالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې کالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا کې په اتلسمه پېړۍ کې په نجد او حجاز کې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې کړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ کې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د بېلولو مبارزه پيل کړه. د سعودي سلطنتي کورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغی او بيا د دواړو کورنيو تر منځ خپښې هم وشوه. کله چې د ابن سعود زوی، سعود (په ۱۸۱۴ کې مړ) قدرت تر لاسه کړ، وهابيت يې د حکومت مذهب کړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره کوله نو مقبرې يې ورانې کړې، په مقبرو کې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې کړل او په زيارت کولو يې بنديز ولګاوهٔ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا کړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلکو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا کړل. مثلا که به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه کاوهٔ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوهٔ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو کې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام ورکړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان کې د سيداحمدشهيد (په ۱۸۳۱ کې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله کړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

ketabton.com - The Digital Library

ته لاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خليفه او امام وبالۀ. دۀ او ملګرو يې د زور او فشار ټولې ذريعې وکارولې چې د سرحد په سيمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.

ميرزا حيرت دهلوي په خپل کتاب (حيات طيبه) کې ليکي چې سيدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر يې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شريعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو يې پېغلې اړ ايستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم وليدل شول چې ځينو زلمو مجاهدينو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته يووړې او د هغوی له رضا پرته يې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کليوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختيار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتيجه دا راووته چې خوار او ساده کليوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.

دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښيي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعليماتو پيروي ته يې غاړه نه ايښوده. که به د چا ډېره تر ټاکلې اندازې اوږده وليدل شوه نو په جزا کې يې شونډې غوڅېدلې. که به څوک وليدل شول چې جامې يې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا يې دا وه چې د بجلکو هډوکي يې ورمات شي.

په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له ړنګېدو وروسته په ايران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شريعت تطبيق شي د زور له ټولو طريقو استفاده وشوه.

سياست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سياسي اکثريت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سياست خدمتګار او د سياستوالو د ګټو ساتندوی شي.

د مثال لپاره به اسلامي تاريخ ياد کړو. له هغه وروسته چې ايرانيانو د عباسيانو انقلاب (۷۵۰ ميلادي) کامياب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پاليسي يې جوړه کړه، نو د سياست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.

ايراني بيروکراسي وغوښتل چې عباسي خليفه د بشپړ سياسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.

که څۀ هم ديني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شريعت په رڼا کې يې د خليفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ايرانيانو په خپل سياسي او پوځي زور ديني علما له ميدانه وايستل، د ايران د ساساني دوران درباري آداب يې دود او خلفا يې د ايراني شاهانو په څېر کړل.

البته دا خبره سپينه شوې وه چې که څه هم خليفه به بشپړ سياسي او اداري اختيار لري خو نه به د شريعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شريعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شريعت د ديني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاريخ په لومړي پړاو کې دين و سياست له يو بله بېل شول.

ketabton.com - The Digital Library

د سياست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتيجه کې يو داسې سيستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او ديني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضيانو، مفتيانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبيروونکي)، محتسبانو او امامانو (ملايانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول او په دغو مقامانو کې د دوی يو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شريعت د خليفه له ګټو سره سم تعبير و تفسير کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (مياشتنۍ يا کالنۍ تنخواه ګانې) يا جاګيرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې مځکه) اخيستل او اقتصادي ګټې يې له دولت سره تړلې وې نو دې ته يې ډېر پام کاوه چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له ديني علماوو سره د توافق پاليسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوه، دربار ته به يې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسايلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به يې د خپلو سياسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به يې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو ديني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسليم، د واکمن د پښو يا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ايراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځهٔ يا د روژې په مياشت کې د روژه نيولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره يې خوښه وي هغومره ښځې واده کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وينځې وساتي چې څومره يې زړهٔ غواړي.

په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زياتېدا سره د ديني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسيانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سيمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه يې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دليل سم وباله چې د انارکي مخه نيسي او په ټولنه کې نظم و دسپلين وساتي.

فقهاوو د زورورو نظاميانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دليل روا وباله چې که روا ونهٔ بلل شي نو سياسي ناکراري ته به لار پرانيزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو ديني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سياسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانيه کې وايي چې د غاصب قدرت بايد د خونرېزۍ د مخنيوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ايا سلطان بايد د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختيار ولري چې مذهب د خپلو سياسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسايلو په اړه چې پاچا بايد څنګه چلند وکړي، د ليکنو يو ژانر دود شو چې د اميرانو هينداره نومېږي. د دې ژانر په ځينو مهمو کتابونو کې د کيکاوس (په ۱۰۸۲ ميلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ ميلادي کال کې مړ) سياستنامه، د غزالي

ketabton.com - The Digital Library

(په ۱۱۱۱ میلادي کال کې مړ) نصیحت الملوک، او د ضیاالدین برني اثر، فتاوای جهانداري یادولای شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د یوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوی او واکمن ته د (ظل الهي) یعنې د خدای د سیوري خطاب شوی دی. د ماکیاولي په نظر واکمن باید د دین له واجباتو او قیدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واکې یې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هینداري په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وینو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ایران د ساساني پاچایانو په څېر د دیني او دنیایي چارو ټول واک ورکړ شوی دی.

په هندوستان کې د ډیلي سلاطینو (۱۵۲۶-۱۲۰۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت یوه بله تیوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېریال سره یې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د ده نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ میلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهمیت باندې د تاکید او د دې مقام د لوړاوي او ستاینې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنیادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خدای په نزد تر ګردو لوړ عزت دی چې دی ورته الهي رڼا وايي، داسې رڼا چې له خدایه سرچینه اخلي او د پاچا په زړه کې له رعیت سره پلارنۍ مینه پیدا کوي او په خدای باندې د پاچا باور و تکیه زیاتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخیسته، وانینا لیکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تیوري او هندو تیوري توپیر نه لري.

خو که ځیر شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعیت د خیر لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغییر راولي. څرنګه چې سلطنت د خدای له لوري دی نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دی. ده ته الهي قدرت دا واک ورسپارلی چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنیز جوړښت کې تغییرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. ده د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. ده د ستي په دود هم بندیز ولګاوه چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنی واکمن و چې د کورنۍ، کاستې او ټولنې په چارو کې یې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوه.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختیارات هم په خپل لاس کې واخیستل نو قدرت یې لا زیات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شیخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وویل چې له دیني علماوو دې وغواړي چې یو (محضر) دستخط کړي چې ده ته د مذهب د تفسیر و تعبیر د اختیار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سیاسي چارو واکې تر لاسه کړې او له دیني علماوو سره نور د پاچا د فیصلو د چلینجولو واک پاتې نه شو.

ketabton.com - The Digital Library

ازادي، مساوات ، ورورګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سیاسي بدلون په نتیجه کې یو نوی کلتور وزېږاوۀ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام یې ورو ورو په دیموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعار و چې د اریستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه یې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوۀ. د سلطنت او اشرافیت د امتیاز ټول سمبولونه بې اهمیته شول. خلکو د عالي جناب یا عالیقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او یو بل ته یې د وطنوال (ستېزن) ویل پیل کړل.

د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تۀ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافیته خپله کرکه د بې ادبه او شډلې ژبې په ذریعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کترې کنایې پکې وې، څرګنده کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپیر د ختمولو لپاره هڅې وشوې. په دې دوران کې له دولته د کلیسا بېلېدا د سکیولریزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو یرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنلیزم یو پیاوړی احساس وغوړېد او له یرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندي.

د انقلابي کلچر یو بل اوڅار اړخ په اجتماعي، سیاسي او کلتوري فعالیتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخیسته. د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فیمنستې ټولنپوهې ماریا مایس په ژبه: دوی د پاریس په کوڅو کې له روانې مبارزې سره د یو ځای کېدو په ذریعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو، د شاملېدو په ذریعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فیوډالزم په خلاف جګړه کې د پاریس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.

د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پیدا کړ. د ملي اسمبلي هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلي غړیو به چې خبرې کولې نو عوامو به یې په دقت سره څار کاوۀ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه یې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوڅې یې په کامیابۍ سره بندې او مورچې یې ورکې جوړې کړې. پکار راغله. د پاریس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو او سېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، یو ماډل وړاندې کړ.

یو بل بدلون دا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکلو دوديز لباس پرېښود او په ټولنه کې یې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.

د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافیت برالا توهین شو او ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوڅ کړل چې په نتیجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېرې په یوې ذریعې بدل شول. خلک به د

ketabton.com - The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به يې وليد چکچکې به يې کولې. د روبسپير د ترور دوران د تشدد په ذريعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونيت د کمېټې وياند انقلابي اخلاق د پخواني رژيم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقايسې له لارې توضيح کړل ، دهٔ وويل : موږ غواړو په خپل هيواد کې د ايګوايزم و انانيت په ځای صداقت او د امتياز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفيتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پيدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سينه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پيسو سره د مينې په ځای له ښو خلکو سره مينه وکړو، په ښو ادارو کې لياقت معيار وګرځوو، د توطيو او دسيسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقيقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پيدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستيو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شيانو په ځای د سترو هدفونو په لور ګامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب يو ملي او سياسي کلچر خلق کړ . څرنګه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعليم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پيروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنګه غوره کړل او د ملي هويت د بيان لپاره يې ملي سرود وموند. د سياسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په ګرده دنيا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سياسي او اجتماعي جوړښت يې بدل کړ.

يوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنګه چې خلکو ته تاريخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کيسې ښکاري نو ډېر ځله يې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاريخ مطالعه به ګټه ولري.

په حقيقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولاً خلک غوره ګڼي چې تغييرات ژر، ژر او محسوس ووينې. که تغييرات محسوس او څرګند نهٔ وي، لکه په تاريخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاريخ په عمل کې د ټولنې د ليدلورې د بدلولو او د خلکو د خبرولو يو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثير اچولو بهير ډېر وخت غواړي. تاريخ نه يوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلاً که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلي حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځيرو.

د يوهٔ تمدن د ظهور او زوال پديده د بدلېدونکو حالاتو د بهير پديده ده او مورخان د دې بهير په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بيانوي يې.

درې مفکرانو د ځينو قوانينو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاريخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهير د موندلو هڅه کړې ده.

ketabton.com - The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ ميلادي کال کې مړ) دغه بهير د وګړي د ژوند غوندې بولي چې په زوکړه پيلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړبودنه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر يو ملت يا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دۀ په عقيده دا بهير نه بدلېږي او برخليک يې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر ليکلو د مخه د نړۍ اتۀ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه راښيي چې د دۀ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وايي چې هر تمدن په ابتدا کې دين او هنر خلقوي او له همدې ځايه د تمدن د پسرلي موسم پيلېږي. فيوډاليزم او فيوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لويه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بيا د عقيدې ځای تعقل او رشنليزم نيسي او په ژمي کې د ماترياليزم سيوری خپرېږي چې زوال او بې تاريخه دوران يې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او يو تمدن بايد د يوناني اتل په څېر مړينې ته تيار وي. دغه جرمن مفکر د تاريخ د بهير لپاره د دا رنګه قوانينو په جوړولو سره د لويديځ تمدن د زوال اټکل وکاوۀ. د دۀ په نظر، نولسمه پېړۍ د لويديځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لويديځ تمدن خپل کلاسيک هنر، معماري، موسيقي او ادبيات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لويديځ تمدن زوال پيل شو. په دې پېړۍ کې يې موزيک، معماري، هنر او ادبيات بازاري و برسېرن شول، عمق و ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاين بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وينو چې يوې بلې پايلې ته رسېدلی دی. دۀ په خپل کتاب (د تاريخ مطالعه) کې د شپږو پښتو لويو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دۀ په ټولو تمدنونو کې يو مشترک عامل چې دی يې (چلينجونه او ځواب) بولي، ومومند. ټاين بي وايي چې يو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلينجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو وړتيا لري. زوال يې هله پيلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاين بي په نظر دا د يوۀ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلينجونو ماهيت وپېژني او حل لارې ورته پيدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بيني وکړه خو ټاين بي خوشبينه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دۀ خوشبيني بې شرطه نۀ ده. د تمدن د نه مړۀ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلينجونو او مشکلاتو ماهيت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ويلی شو چې دلته وضعيت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانيولې تر اجتماعي او سياسي بحرانونو پورې له ډول ډول چيلنجونو سره لاس وګريوان دی. له بده مرغه پاکستان دا سې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو يې راوباسي. په پاکستان کې د هغو فيلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سياسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانۍ ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی يو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته يې اړتيا نشته. هغه افراد

ketabton.com - The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکل ویني، غندل کېږي. دلته له نویو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوړ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اوربدونکي نه لري.

که موږ د ټاین بي د چلینج او ځواب مفکورې په رڼا کې لویدیځ تمدن ته وګورو نو ویلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دریځ کې دی. دغه تمدن نه یوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاریخ لري بلکې په اوسنی دنیا هم د پوهې او معرفت او لوربینې کوي. په دې سربېره د اسیا او افریقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لویدیځ ته تللي دي. د شپنګلر د پیش بیني برخلاف، لویدیځ تمدن په ستونزو لاسبری شوی او له زواله ژغورېدلی دی. د تاریخ په اړه باید ووایو چې تاریخ چمتو دی چې یو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ایا موږ څۀ زده کولو ته تیار یو ؟

خیرات او ټولنه

صدقه او خیرات د بېوزلی د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو یوه ډېره ښه ذریعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خیرات ورکوي چې خورا نیازمن دي. له بېوزلو سره مرسته یوه مذهبي وجیبه او دغه راز ټولنیزه دنده ده.

د ډیلي د سلطنت په زمانه کې، فیروز تغلق (۱۳۵۱- ۱۳۸۸ میلادي) د صدقې د چارو لپاره یوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهیز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته یې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول یو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پیسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.

د کاختی یا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زیاتېدلې. اکبر پاچا (۱۶۰۵-۱۵۵۶) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې ودانې کړې چې خیرپوره او دهرمپوره یادېدلې. ګڼو جوګیانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګیپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.

جهانګیر پاچا (۱۶۲۷-۱۶۰۵) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډیلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به یې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

ketabton.com - The Digital Library

د صدقې په دا رنگه موسسو سربېره، د خير خيرات ځينې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلا، د اخترونو يا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلايي سکو ډک پتنوس د امپراطور يا اشرافي د سر د پاسه ورل کېدۀ چې وروسته بيا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته يې نثار ويل. نثار د هرې موقعې رد بلا انگېرل کېدۀ. دا دود هم و چې کله به امپراطور يا اشرافي د اختر لمانځۀ يا د بزرگ د مقبرې زيارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به يې پيسې شيندلې چې د جلوس ننداري ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پيسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدۀ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره يو ځل يوۀ نوي شي ته فکر شو. دۀ يو حوض چې اناپ الاو بلل کېدۀ، له پيسو ډک کړ چې په خوارانو يې ووېشل شي.

ابو الفضل ليکي چې، په فتحپور کې د ماڼۍ په حويلۍ کې يو ډنډ و چې شل، شل گزه يې طول و عرض او درې گزه يې ژوروالی و. پاچا امر وکاوۀ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپينو او تورو پيسو (يعنې په طلايي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړي ورځ دومره گڼه گوڼه شوه چې ځينې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال وليد امر يې وکاوۀ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا، په انگلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تير دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۶۰۳-۱۴۸۵) په انگلستان کې د گدايانو يو نوی گروپ چې (روغ رمټ گدايان) يې بلل، راڅرگند شول. دا هغه زمانه وه چې د گلابو له جگړې او د فرانسې له جگړو فارغ شوي عسکر وزگاره شوي وو، د احاطې د سيستم په وجه خوارو بزگرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنگلونه کم شوي او

بې روزگارۍ زياته وه. دغو ټولو عواملو يو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره، روغ رمټ کسان يې گدايي ته اړ ايستلي وو. دوی به په کليو کې ډله ډله گرځېدل، د خلکو ورونو ته به درېدل او خيرات به يې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکليف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انگلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لايحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کليسا سره د اړوندې ناحيې خلکو به يې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کارځايونه جوړ کړل چې بېوزلې په دې توگه له گدايي او په مرسته باندې له تکيه کولو را وگرځوي. په ۱۷۲۳ ميلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځايونو يو قانون جوړ شو چې له دوی يې غوښتل چې په کارځايونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. يو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار گدايي منع کړه او گدايان يې مجبور کړل چې په کارځايونو کې واوسي.

په دغو کارځايونو کې ژوند بې مزې او تريخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدۀ. ښځې، ماشومان او مېړونه له يو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات يې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارۀ پکې کم او نيمگړي وو. دلته د تېرو د ماتولو، د هډوکو د وړۀ کولو، د زړو رسيو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز ديکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځايونو د شرايطو روښانه انځورونه ايستلي دي.

يو مورخ ليکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقيقت معلومېدا چې خواران وراستۀ هډوکي چيچي او غوړ و ماغزۀ يې خوري، د لويې رسوايي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

ketabton.com - The Digital Library

کارځايونو کارکوونکي دغه ځايونه باستيل بولي. (د پاريس د مشهورې بنديخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتيجه کې د کارځايونو شرايط بهتره شول. خو د دغو ځايونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانينو ځای يو لړ نويو موسسو ونيو چې له محتاجو کسانو سره يې د حکومتي ادارو يا خيريه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خيرات او د موسسې د خيرات تر منځ لوی توپير موجود دی. يو وګړی يوازې تر هغو خير رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خير ورسوي.

بله دا چې يو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخيستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خيرمن کس ته د غرور احساس ورپيدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خير خيراته د سياسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خيرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې يو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په يوه ټولنه کې چې ديموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت بايد داسې اقدامات وکړي چې هيڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونيسي او خير وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخيستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پيل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او ليکلي يې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکيه وکړه چې د خپلې قبيلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه يې دا وه چې عربي روح (عصبيت) چې د دوی د حکومت د ملا د تير حيثيت يې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سياسي قدرت ايرانيانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته ځپ وهل شول، عباسيانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د ميدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خليفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعيانو جاه طلبي يادولای شو. دغو عواملو د وخت خليفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو يو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندويو په توګه يې عزت او وياړ په نصيب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډي عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسيانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونيانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشيديانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

ketabton.com - The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې یې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړیو ته یو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډیګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه یې ورکړل. یعقوب بن لیث صفاري (۸۷۸-۸۶۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دهٔ د شخصي نوکرانو او باډیګاردانو په توګه یې خدمت کاوهٔ. د یعقوب د ورور عمرو بن لیث (۹۰۰-۸۷۸میلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به یې پېرودل او ښېل ښېل مهارتونه او هنرونه به یې ورزده کول. دهٔ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقررول چې دهٔ ته جاسوسي و مخبري وکړي. سامانیانو (۱۰۰۵-۸۱۹)، قره خانیانو (۱۲۱۱-۹۹۲)، غزنویانو (-۹۷۷ ۱۱۸۶)، او غوریانو (۱۲۱۵-۱۰۰۰) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټینګولو لپاره یې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځیان او اداره چیان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زیات شو نو د خپل لیاقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوریو ووېشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص یا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطوري کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به یو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو وړونکی)، چاشني ګیر (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلې. که به یې لیاقت او کفایت وښود، رتبه یې لوړېده. د یوهٔ ولایت مشري یا د پاچاهي لښکرو قوماندانې هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنیزه موسسه د سلطنتي لړیو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچایانو لایق او وفادار مربیونه لرل چې دوی یې له داخلي او خارجي غلیمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سیاسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت یې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوهٔ او د سلطنتي کورنۍ یا نظام ګټې یې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچایان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخیست او پاچایان یې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.

شهاب الدین غوري (۱۲۰۶-۱۲۰۳) ترک غلامان هندوستان ته راوستل. د غوریانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدین د ترکو غلامانو د رانیولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان یې په بیه واخیستل. دغه هر غلام په ګردو ختیځو ملکونو کې په کار کې د جدیت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)

د غوري شهاب الدین غلامانو له دهٔ سره د هندوستان په نیولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنیاد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مربیونه وو او دا حق یې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکیه لرله.

التمیش (۱۲۳۶-۱۲۱۱) د امیر چهل ګن یا څلوېښتو امیرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه امیران التمش ته وفاداره وو خو د

ketabton.com - The Digital Library

دۀ له مړينې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته يې لاس واچاوۀ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دۀ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه اميران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ يو غړی و. دوی يې هر يو له نژدې پېژاندۀ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترۀ زوی يې چې د څلوېښتو اميرانو په ډله کې يو امير و، ژوندی پرې نه ښود.
که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ويلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخريب سره سياسي انارکي راوسته چې په دسيسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له يو بل سره د جګړو په نتيجه کې يې پخپله خپله پښه په تېشه ووهله او خپل دريځ يې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پيسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته يې تبريګرې هندو واکمنی. واقع دي چې د ډيلي د سلطنت د رنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د يو واکمن په حيث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو يې په بې رحمۍ سره د اميرانو بېخ وايست. د څلوېښتو اميرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.
تاريخ دلته موږ ته يو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانۀ بار لاندې ماته شي. د يوۀ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښتنه دا ده چې د قدرت بيلانس او توازن پکې موجود وي او واک بايد له نورو سره شريک شي. که په دې منځ کې يوه اداره او موسسه تر نورو لويه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په ميدان يې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل بېخ باسي.

دوزخ په تاريخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خير وشر مفاهيم راڅرګند شول. خلکو ليدل چې ځينو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځينې نور، په تېره بيا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتيازاتو څښتنان دي، جزا نه ويني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پياوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجايزې په کولو کې ازاد وو.
بېوسي او نهيلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنيا کې جزا ونه ويني په بله دنيا کې به مجازات شي. دې عقيدې چې ظالمان او جنايت کاران به د ابد لپاره په خدايي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.
الن اي. برنسټين په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغوني زمانه او د عيسويت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بيا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پيدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغۀ له څېړنو سره سم د بين النهرين په تمدن کې عقيده دا وه چې له مړينې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړيو، که هغه د خير کسان وي يا د شر، انجام يو شان دی. دوی ته نۀ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې يوه عامه عقيده وه چې د مړيو لپاره بېله دنيا موجوده ده. په همدې خاطر په لرغونو اساطيرو کې موږ د مړيو د دنيا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وينو.

ketabton.com - The Digital Library

په بين النهرين کې د سومير د خلکو د ګيلګمش په حماسه کې لولو چې: د اوبو او وچې يو لوی پړاو مړي او ژوندي له يوبله بېلوي.

د بين النهرين د بابل د تمدن د خلکو عقيده وه چې مړي تر دې دنيا لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د ساتنې لپاره تر خپلې دنيا کلاګانې او ديوالونه راتاو کړي دي او د بهرنی. نړۍ هيڅ او سپېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.

د مصر په تمدن کې شريرو ته د جزا ورکولو او خيرمنو ته د اجر ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصريانو د عقيدې په اساس، له مرګه وروسته هر بنيادم له ځينو پړاوونو تېرېدۀ او د دې دنيا په ژوند کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصريانو د باور مطابق، هغوی چې د جزا لايق وي، بدنونه به يې ټوک ټوک شي. دوی ته به وويل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده، سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک ټوک کېږې چې د دنيا د مخ ژوندي به بيا هيڅکله ونه وينې.

د يونان او روم خلکو هم عقيده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنيا لري. دغه ځای به يونانيانو هيډيز بالۀ. په هيډيز کې د مړيو روحونه د دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږې.

يهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصيل سره بيان کړې ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) يعنې دوزخ وبالۀ. په تورات کې د دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب وينې، په تفصيل سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به د خدای په غضب واوړي او اور به يې وخوري) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارۀ په څېر سوځنده، چې ټول

کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړيو بوټو پاتې بېخونه شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)

په يوۀ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل اختيار ته پرې اېښي دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا سره مينه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري. سوځوونکی باد به يې د نصيب برخه شي.)

په عيسويت کې د دوزخ يادونه کمه کېږي او جزييات يې نۀ بيانېږي. خو وروسته بيا د کليسا ځينو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د بوډنوونکو جزيياتو په بيان سره ځانګې ورکړې. د کليسا يوۀ مشر پترو پنامونتې خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرۀ تنارۀ په څېر وي، په ټېر باندې او د ټېر دننه به يې سرې لمبې بلې وي. ناولې وينه به يې په رګونو کې اېشي او دغه حال به يې په کوپړۍ کې د ماغزو، په سينه کې د زړۀ او په بد مرغه بدن کې د کولمو وي.)

اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانۀ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر يا جزا ومومي.

د تاريخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ مفکوره يې چلينج کړې ده. مثلاً د روم د تمدن په زمانه کې مورخ پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شرير او ګناهګار ولې په دې دنيا کې جزا نه وينې؟ جزا يې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وايي، دا جزا دلته پکار وه چې نورو عبرت اخيستی وای.

جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې ليکي چې: د اور-دوزخ انځور چې د روحانيونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

ketabton.com - The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښې چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېریال کې خپربدای شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتیا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمینه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زیاتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې یې د ټولنې د استثمار شویو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بیا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس یې نه شته نو د عقل په حکم یې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتیکونه یې کارولي چې باداران یې ورته هک حیران پاتې شوي او په ځای یې کېنولي دي. مثلا د غلامۍ او فیوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګواښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکیت ته اور اچولو یا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسایلو ماتولو، دروغ ویلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن میتودونه خپل کړي وو.

د مقاومت دغه میتودونه ښیي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر یې باسي. دغه مثالونه دا هم راښیي چې د زور او فشار له میتودونو سره سره، بنیادم د تسلمېدو نه دی او د خپلو تاکتیکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

ketabton.com - The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنګ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د ګټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې ، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منګولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

موږ د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وګڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترګو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې ګونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنګه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزګرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرګندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزګرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترګه نه دي کتل شوي او ځورېدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنګه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او ګرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټرې کې د ناټ تورنر نومي مربي په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزګرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

ketabton.com - The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغیانو شدید قهر او بې باوري راښیي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سیستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنګه چې د دربار او حکومت مورخان تاریخ لیکي نو په تاریخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وینو بلکې په ټولنه کې یې د بې نظمۍ او ګډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توګه غندنې لولو.

یو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاریخ دغه اړخ ته په پام سره لیکي چې دغه پاڅونونه تقریبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قیامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پایداره نتیجه ولري خو د کلیوالې ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څۀ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ یا ښکاره مقاومت دواړه را ښیي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سیستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام دنسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د څنډ نتیجه دا شي چې بدلون په لویه بیه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختیځ کې یو وخت پخلنځی د یو چا د شان او مقام څرګندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لویو کورنیو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړیو امپراطورانو، بابر او همایون، پخلنځیو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړیو او درباریانو د ښۀ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښۀ سنبال کړه. د هغۀ پخلنځی په څو څانګو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورینو کې میر باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوۀ.

د پخلنځي لپاره لازم شیان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وریجو په څېر عالي وریجې په دومره اندازه اخیستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ بېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کمیس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولۀ، پوزه او سر باید پټ وای. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

ketabton.com - The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. موږ د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوه افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلي. د مزې له څکلو وروسته به خواړه په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماڼۍ د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولاً تر څلوېښت ډوله زیات خواړه پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان ایښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېدهٔ. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوشلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خواړهٔ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو: له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خواړهٔ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خواړهٔ بلل. اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.

د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړی د جهانګېر په طبعه برابر و. دهٔ د یکشنبې په ورځو د کیچړي د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوهٔ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هره برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید وروړسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوږو شربتونو سره هم جوړه وه.

ketabton.com - The Digital Library

انساني عامل

د منځنیو پېړیو اروپا په کلتوري لحاظ د عیسویت تر ژور اغېز لاندې وه. کلیسا یوه پیاوړې موسسه وه چې د دین تعبیر او تفسیر یې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو یې اثر اچولی و. مذهب ترموزیک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ویل کېدل چې له زانګو رانیولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طریقه بدله کړه. جغرافیایي اکتشافاتو او نویو سیمو ته رسېدا ، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دینونو سره مخامخېدا ، نوی لید وزېږاوۀ. خلکو دنیایي ژوند ته په یو بل نظر کتل پیل کړل.

په قوانینو او دغه راز په اجتماعي او سیاسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه میلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ایټالیا او بیا په نوره اروپا کې کلتوري تغییرات راوستل او د مذهب کنټرول یې چلینج کړ. د ټولنې اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوي اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ویټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احیا نومېږي، لیکي: دغه وخت په ایټالیا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې یې

حاصل ورکړ او نه یوازې په ایټالیا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې یې د علم و ادب یو ستنډرډ او د پیروي وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عیسویت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه یې د لرغوني یونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاریخ او په کایناتو کې د هغه د دریځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هیومانیزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدیر د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدایانو له مداخلې پرته دنیا بدلولای شي.

د این. ایف. کانټر په قول، هیومانیزم، د کلیسایي او فیوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکید کوي. د دۀ په نظر، هیومانیزم د یوۀ داسې تعلیمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې یې د اخلاقي اصولو او روشنفکري د زده کړې لپاره د لرغوني روم او یونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنیا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکول او بلا غواړي (ماجرا جو یان) چې په سمندرونو کې تر دنیا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنیو پېړیو له اجتماعي او سیاسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو یې ځان راویست. څرنګه چې یوازې دغه ازاد شوي کس د خاورینې دنیا جوړولو ته اهمیت ورکاوه نو دۀ د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزیک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستایلو ته پام واړاوه.

ketabton.com - The Digital Library

هنر و ادب چې د کليسا له تابو ګانو او سانسوره راويستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې يې د سياسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخيستل.

د هيومانيزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې يې بدلون راوست.

کانټر ليکي: هغه درسي پروګرام او پيداګوژي چې د رنسانس هيومانستانو تر يو زر او پنځه سوه ميلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لېسې، د جرمني د جمنازيم او د انګلستان د پبلک سکول بنياد يې بللی شو. دغو ښوونځيو د لرغوني پېر او منځنيو پېړيو کلتوري ميراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړيوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د يوې مشترکې ژبې (معمولا لاتين يا فرانسوي ژبه) او د يوه معياري سمبوليک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لويه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د يوې ممتازې ورې کړې په انحصار کې و خو د خلکو اکثريت چې پوهه يې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ايډيټ نوې ميتودولوژي چې قلمي نسخې يې له يو بل سره مقايسه کولې او بيا يې متن د لازياتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوۀ، د تعليم يافته کسانو کړۍ لويه کړه. د دغو تحولاتو په نتيجه کې عمومي کتابتونونه پرانيستل شول. بله دا چې د تعليم نوي نظام نوي نسلونه نه يوازې په کلاسيکه پوهه سنبالول بلکې دې ته يې هم تيارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري يو چاپېريال

پيدا شو چې نوې مفکورې يې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مثالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره يې نوي اصول کېښودل. نور برټ الييس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهير) کې چې په ۱۹۷۸ ميلادي کال کې يې ليکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بيان کړې ده. د منځنيو پېړيو سړي د پاکۍ او حفظ الصحې له اهميته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طريقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځينې کتابونه وليکل شول. نور برټ الييس د دغو کتابونو د محتوياتو په اړه ليکي چې د سړيتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شډل او توند و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغيير هم راغی چې د جوړ پخيرپه لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس يا پښې ښکلول غير ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای يوازې اوسېدو ته تمايل وينو.

د کاستېجلاين په نوم ايټاليايي ليکوال په خپل کتاب (د درباريانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصياتو په اړه معلومات راکوي. دی ليکي چې يو نجيب کس بايد جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی بايد د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

ketabton.com - The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بیا یې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغییرات راوستل.

له دغه کلچر سره چې اروپا یې له مذهبي افراطه را ویسته، د فکرونو د تنویر او لیبرالیزم دوره پیل شوه.

ریفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پیل شو، د کلیسا د لاسبرۍ او هژموني دوران یې پای ته ورساوهٔ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره یې پیاوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپایي ملتونو د خلاقیت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هویت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر

تاریخي پېښې د نویو اسنادو، نویو نظریاتو او اجتماعي و سیاسي تغییراتو په رڼا کې له سره تفسیرېږي او نوی تعبیر یې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمګي باندې انګرېزانو حکومت کاوهٔ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان یې هغه پرنګي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنګېدلي او هغوی یې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو.

د انګرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانیان باغیان، بلواګر، اشرار، خاینان او ارذال معرفي کېدل. په دې اړه یو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پیدا شو چې د هند تعلیم یافته طبقې د نشنلیزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاریخ له سره لټون پیل کړ اود خپل تاریخ له سره جوړونې ته یې متې راونغښتې. نتیجه دا وه چې هندي مورخانو د انګرېز اتلانو په څنګ کې هغه هندیان معرفي کړل چې د ازادۍ لپاره جنګېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاریخ د هندوستانیانو له لیدلوري له سره تفسیر او بیا ولیکل شو، بېخي سرچپه شوه.

په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمګي له ازادي وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه یادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جګړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سیمو یادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

ketabton.com - The Digital Library

جګړه کې یې برخه اخیستې وه خو ذکر یې لږ شوی و یا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسیع روایت سربېره، مورخانو د هغو وګړیو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې یې برخه اخیستې، بېخي ډېر څه لیکلي دي. د دا ډول تاریخ لیکنې مشکل دا دی چې یوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس یې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولا له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نومیالیو تر لاس لاندې یې کار وکړ او دوی ته یې نوم و نشان وګاټه. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاینه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نیپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی یوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پیروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي یو چې له پردو سره د جګړې په نیت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له یوه کوچیني مسلمان ریاست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاریخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګیالي نه تسلیم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پایه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سیمې او ډلې چې په دې جګړه کې یې خپله برخه په اوله کې نورو ته ورښکاره نه کړای شوه، اوس لګیا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ ځنډې ته شوي ګروپونه چې له سیاسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ یې دریځ ډېر ټیټ دی،

دې ته اړتیا لري چې خپل نقش ته په تاریخ کې ځای پیدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحریک کې هم دغه شی وینو.

د دغه تحریک لیکل شوی تاریخ یوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم لیګ په رول باندې تاکید کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سیاسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحریک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقلیتونو په څېر محروم ګروپونه هم په دې تحریک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاریخ کې د قدر وړ ځای او سیاسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټیټې طبقې ځنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان یې په تاریخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کیسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پیدا کړي. بادري نرایان تیواري په خپله یوه لیکنه کې د ازادۍ په لومړي جنګ کې د ټیټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر اوسه پورې د ازادۍ د جګړې په روایت کې، د لوړې طبقې رول بیان شوی او ستایل شوی دی خو د ټیټو طبقو د اړوندانو د رول یادونه نه کېږي. د ټیټې طبقې لیکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي لیکنو په ځواب کې په تاریخ کې د خپل رول د ځایولو هڅه کوي. د هند د ټیټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځینو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

ketabton.com - The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غونډې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي باى (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځاى او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوى ملي روايت غندلي چې د ازادي د جنګياليو په اړه يې د دوى روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوى د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پخواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دی چې په حضرت محل او لکشمي باى سربېره ځينې نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دی بيان شوی. موږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ی شوی. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلی تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دی. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څېري. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لوری کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لوری شتمن دی نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړی دی. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوی څخه د څۀ

ketabton.com - The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاینه وشي. په دغسې شرایطو کې نه یوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات یې هم باید په کنټرول کې وای او د ستاینو د باران د ورولو لپاره ورته پکار وو چې د ویلو مناسبه طریقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصیدې ژانر د شاهانو او اشرافو د بریاوو د یادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدهٔ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتیا په بیا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور ښبتن به یې د دنیا تر ګردو لویو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زمانې واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامي نیکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د ویاړ چپنې وراغوستې او قیمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل لیکي: دی د نجیبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نیت، ثابتې عقیدې او کامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت ښبتن دی. د دهٔ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې یو انسان څنګه دومره زیات صلاحیتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخیست.

د غوړه مالۍ نخښنه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ریجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاینه نومېږي، ځینې جالبې پېښې لیکلې دي.

یوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاریخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسیزې جګړې واقعه هم را اخیستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستایي او زړه ورتوب یې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان یې هم ناست و و، ولوستله. سکندر یې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب یې سین ته خطا کړ او مولف ته یې وویل چې ته هم سین ته د غورځولو یې.

یوه بله جالبه کیسه د هولبین ده. دهٔ د ان اف کلیویس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له لیدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بیا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادهٔ شپږ میاشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبین د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لویي دومره پیاوړی واکمن و چې ویل به یې دولت یعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او یو ځل یې د دربار شاعر راسین ته وویل چې: زه به دې ډېر وستایم که مې ته لږ وستایې.

ناپلیون یو ځل یوهٔ مارشال ته د خپلو درباریانو په اړه وویل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ویناوو ویناوال بولي چې ما یې یوه کلمه هم

ketabton.com - The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زمونږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دې. مونږ په دې کار کې تر خپلو نامي اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، مونږ سمدستي هغه د دې زماني محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نژدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زمونږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

مونږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.

په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په ده کې راټولې شي. د ده په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سني مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت ورو ستيو پوړيو ته وخېژي.

د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړه ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فوق العاده صلاحيتونه ورسره دي. ده ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. ده ته نژدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا ورباندې مني چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.

د واک څښتن د روښنفکرو، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

ketabton.com - The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتیازونه بند شي.

غوړه مالان په حقیقت کې واکمن د هغه د شخصیت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستایي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقیقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سیاسي حالاتو د بدلېدو یا د کودتا په نتیجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان یوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږیو بې برخې شوی ویني.

دی یو ځل بیا په معمولي کس واوړي او هغه ټول ویاړونه او لقبونه چې تر دې دمه د ده له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بیروکراتان چې یو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډیوې راتاوېدل، د ده سپکاوي ته متې راونغاړي. هر څوک دې ته تیار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو یې نیوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې ده له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه یې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرایطو کې له قدرته غورځېدلي لیډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاریخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهمیته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته یوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ایوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د یو داسې چا په توګه ډېر وستایل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. ده ته د اسیا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته یو تجربه کار جنرال او لوی سیاستوال یې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فیلډ مارشال وبوله. پیر علي محمد راشدي خو ان وړاندیز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ایوب خان چې غوړه مالانو ایسار کړی و، وار په وار یې زړه ته ولویدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ایستلی شي.

د قدرت په وروستیو ورځو کې که څه هم ایوب خان محبوبیت بایللی و خو نژدې کسانو او ترې راتاو ملګرو یې ورته ویل چې په خلکو هماغه شان ګران یې. ویل کېږي چې له ایوب خان څخه راتاو کسانو به د ده د غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بیاتي کول چې د ایوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېده چې تګلارې یې غندل کېږي.

خو کله چې یې د فشار په نتیجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه یې جوړ کړل. ایوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د یوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې یې نه ملي ماتم اعلان شو، نه یې ستاینې وشوې.

د ایوب خان د ځای ناستو هم همدا برخلیک و. په جنرال یحیی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنایو باران ووربد. د ده په کړیو عیاشیو باندې هر چا بد وویل. دی په تاریخ کې د داسې چا په توګه یاد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسولیت یې په غاړه دی. کله چې یحیی خان ومړ ډېرو لږو کسانو یې مرګ ته اهمیت وکړ.

جنرال ضیاالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېده، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سیاسي

ketabton.com - The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرایطو د ماتوونکي په توګه یادېږي.

حقیقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لویولو تنده یې ماتېږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زیات دی.

د روسیې د نامتو لکیوال لیو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صمیمانه روابطو کې هم چاپلوسي یا ستاینه داسې ضرور ده لکه ګریس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.

ولز ګات رجیر په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاینه) د چاپلوسۍ زیانونه یاد کړي او په دې یې خبرې کړې دي چې ستاینې څنګه د ستایل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجیر په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتیا کموي او بنیادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ایسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شنني د تاریخ لیکنې درې اصلي عناصر دي. پېښنه ممکن د اکثرو نورو پېښنو غوندې وي، بېل هویت و خصوصیت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پیدا کوي. یو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظریو او لیدلوریو د شنني له لارې د پېښې په اړه خپله ارزیابي بشپړه کړي.

همدا وجه ده چې تاریخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سیاسي، اجتماعي او اقتصادي شرایطو په رڼا کې ممکن د پېښنو نوی تعبیر او تفسیر وړاندې کړي.

په تاریخونو کې د طلایي او تاریکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرایطو پیداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاریخ داسې لیکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا یو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ یې عموما د تاریخ تورې شپې بللې او د تاریکې زمانې نوم یې ورکړی و ، خو د منځنیو پېړیو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ریفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنیو پېړیو کې د کلیسا تر هر اړخیزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن لیدئ.

ketabton.com - The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کلیسا پادریانو مزې چړچې کولې او په فساد کې یې لاس و خو که به خلکو د کلیسا له لارښوونو نوکې غاړه وغړوله نو د عقیدې د لټون د ادارو له خوا یې سخته سزا لیدله. په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نیول او اور ته اچول یې په مخ کې وو. له کلیسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب سره یې بې رحمانه سلوک کېدۀ. ښوونه او روزنه د روحانیونو په کلک کنټرول کې وه، هیچا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعلیماتو په اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کلیسا په غلبې سربېره سیاسي وضعیت هم داسې و چې عام خلک ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلینج امکان نه و او د امتیاز خاوندانو له ټولو اسانتیاوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتیجه دا وه چې عادي خلک د امتیاز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی یې وشي. له عادي خلکو سره نه د کلیسا او نه د سیاسي واکدارو ملاتړ ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاریخ کې ځای نلري.

د منځنیو پېړیو د اروپا انځور د رنسانس او ریفورمېشن په زمانو کې وکښل شو او دا هغه زمانې وې چې د کلیسا زور پکې وخوت او سلطنت ته د څو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې نه شو.

د نویو فکرونو او نظرونو یوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو ته یې غاړه نه ایښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې رڼایي ووینې.

خو وروسته چې د رومانتیسم حرکت پیل شو او د یو بل تجدد زمانه راغله نو د منځنیو پېړیو په اړه پیدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه شو. رومانتیک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحاله نه وو او په تېر وخت پسې یې سرې ساوې ایستلې. دوی په منځنیو پېړیو کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزیک وده، ارټ، معماري او ادبیات خورا وستایل او ایډیال یې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له پرابلمونو په تنګ شویو مورخانو د اروپا د منځنیو پېړیو له دورانه داسې طلایي عصر جوړ کړ چې که یې د ژوند د طرز پیروي وشي نو د تجدد د زمانې ستونزې به اوارې شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جینا پوهنتون کې د تاریخ د فلسفې په باب خپل مشهور لکچرونه ورکړل. دۀ ادعا وکړه چې یوازې د اروپا تاریخ اصیل دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دۀ په قول، دغه تاریخ د فطرت د رازونو غوټې پرانیستلې. دۀ وویل چې هندوستان بې تاریخه دی، لکه افریقا چې ده. د هګل په قول: افریقا د دې نړۍ د تاریخ برخه نه ده. نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ لیدل کېږي .. هغه څۀ چې په افریقا کې وینو هغه یو وروسته پاتې، بې تاریخه روح دی
د هګل نظریات تر ډېرو پورې اروپایي مورخانو منلي وو او د هغو پیروي یې کوله. د هند د تاریخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو چلینج کړ او ثابته یې کړه چې د هند تاریخ یوازې د واکمنو کورنیو د تغییر تاریخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظریې یې هم وړاندې کړي دي چې په ټولنه یې اغېز کړی او پرمختګ یې راوستی دی.

ketabton.com - The Digital Library

دغه راز افريقايي او ځينو اروپايي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افريقا بې تاريخه توره لويه وچه وبولي. د دې لوېې وچې د تاريخ په اړه ځينې ليکنې په نړيوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاريخ په اړه بايد ووايو چې مورخانو يې د طلايي زمانو يادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلايي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ايګو د ارضا لپاره ځينې ايډيال دورانونه ومونډل لکه عباسي دوران چې د سولې، نيکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توګه وستايل شو. دغه راز، په اسپانيا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته يې وده ورکړه او اروپا يې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توګه وستايل شو.

مورخان د خپل وخت له شرايطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبيرونه او تفسيرونه سړو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوي ليدلوري يې ماضي يو ځل بيا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاريخ) په ۱۲۱۶ ميلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې ليکوال څوک دی خو ځينو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتيجې ته رسېدلي دي چې دغه تاريخ به ممکن ال مدني ليکلی وي.

چچنامه د سند په تاريخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنګه ونيو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې دمخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاريخ د د عربو فاتحانو له ليدلوري ليکل شوی او د مغلوبانو ليدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحليل راښيي چې غالبانو څنګه خپل يرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان يې غندلي دي.

دا يو څرګند حقيقت دی چې هر يرغلګر هڅه کوي چې خپل تېری ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د د سيسي له لارې يې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت يې تروړلی و. نو که د داسې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

ketabton.com - The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره واده کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړه به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشي کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشي نه شول. دا پېښه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوه قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانو یې کړۍ شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوه چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کړۍ شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د ده د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. ده دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه ده لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله ییزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوه.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

ketabton.com - The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وینو چې د عربو د نیواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلا د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بویه په زمانه کې پیل شو. دغه راز د حیوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کیسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حیوان په پوستکې کې وګنډول شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځینې مورخان باوري دي چې خودکشي یې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي یوازینۍ برخه ده چې عربو ونیو. وروسته بیا چې په سند باندې ځایي خلکو حکومت وکړ یا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاریخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې یو ځل بیا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کمیونالزم (فرقه واریت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاریخ هم د فرقه واریت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاریخ اختراع کړ چې دوی ته یې ویاړ او افتخار باخښنۀ او په خپل هویت پورې یې لا زیات ښښلول. دوی سند ته باب الاسلام ویل پیل کړل او له محمد بن قاسمه یې یو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته یې ماتې ورکړه او سند یې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته یو ځل بیا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نیولو په اړه په تاریخي تصور کې تغییرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون یونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان یوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنلیزم میدان ته راووت او د سند د تاریخ د بیا تفسیر او تحلیل هڅې پیل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلې کړی و، د سند د ناسیونالیستو لیډرانو په لیکنو کې واورېدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه یې یو تیریګر او یرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه یې د سند په خاوره برید وکاوۀ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاریخ د پیل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاریخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ میلادي) پیلېدۀ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پیل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې یو وخت غیر اسلامي او بې اهمیته بلل کېده، تر دې وروسته د ویاړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاریخ لیکنه غیر مذهبي شوه.

ketabton.com - The Digital Library

د احساساتو ځای په تاریخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د اروا پوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاریخ د علم ساحه غځولې ده، د تاریخ په جوړېدو او پرمختللو کې یې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاریخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څۀ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر را واخلو. د قهر په وسیله هر څوک خپله نهیلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوړ (غصه) نه یوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له څېرې اوري بلکې د هغۀ د خبرو له ډوله هم راښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د یوې وسیلې کار هم ورکوي. له یوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې باید په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره باید خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاریخ په مطالعه کې د نویو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب یو مورخ ممکن د احساساتو تاریخ ولیکي. باربارا روزین وین یو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنیو پېړیو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نومېږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د یو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرایطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوۀ.

مثلاً د روحاني طبقې کاوړ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فیوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک یې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوۀ، پټ یې ساتۀ او ټولې ربړې یې په پټه خوله زغملې.

د منځنیو پېړیو د قهر مختلفې څېرې وې. یوه څېره یې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهیت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدایه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلاً د دۀ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې یې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې یې ځای شي!

د خدای په لاس د یو چا د تباهي یا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. یوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخیستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسولیت منلو ته تیار نه دی. ارزو یې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غیر مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدۀ چې اجتماعي موقف ته یې صدمه رسېده. مثلاً که به څوک حرموني وبلل شو نو معنا یې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول یې اجتماعي حیثیت خرابېدۀ.

ketabton.com - The Digital Library

له بلې خوا، هغوی چې لاسبري وو د قهر په وخت يې تر لاس لاندې کسان لټ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشيان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښيي خو باغيانو، جنايت کارو او متمردو ته به يې د خپل قهر زور ورښود. دا يو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به يادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هيڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعليمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به يې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طريقې ورښودلې، په ختيځ او لويديځ دواړو کې ليکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډې او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدين خلجي باندې نيوکه کړې ده چې د جنايت کارو او باغيانو په مقابل کې تر حد زيات مهربان و او دا رنګه سلوک يې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدين خورا سخته رويه کوله او جنايت کارو او باغيانو ته يې خورا شديدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو يې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتيجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنيو پېړيو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حيثيت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدهٔ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر يو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتايج بللي او غندلي يې دي. نهم پاپ ګريګوري په ۱۲۳۳ ميلادي کال کې په بريمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران يې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوهٔ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدهٔ او د اطاعت نه کولو فتنه يې پکې ليدله.

پاول فريمن په خپله مقاله (په منځنيو پېړيو کې د بزګرانو قهر) کې ليکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغيان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حيثيت د ساتلو يا بدل اخيستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظيفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شواليه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتيجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنيو پېړيو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر يو علت دا و چې مغذي خواړهٔ نه وررسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوهٔ. په دې سربېره

د واک له خاوندانو، له کاختی، له ساري ناروغیو، د تشدد له واقعیاتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکي د ناامنۍ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېریال کې د قهر کنټرول او نرم چلېدل په اخلاقي فضیلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د دیموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهیت کې نور تغییر هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چارواکي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاریخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لویه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبیعت رازونه راڅرګند کړي، ناویلې خبرې راوسپړي او د منع شویو ساحو لټون وکړي.

لټون د نویو دنیاګانو د موندلو سبب کېږي او له نویو نظریو مو خبروي. لټون د پېړیو پېړیو زاړه دودونه او تاریخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهیر مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنیوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانینو چې وایي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بایبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنیادم باید تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زورپالو کړیو د لټون او کنجکاوي پلویان باغیان بللي او غندلي یې دي.

خو تجسس دومره پیاوړی اشتیاق دی چې له ټولو تابوګانو او بندیزونو سره سره، ساینس پوهان، مورخان، ادیبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سین کې نوې مرغلرې مومي.

ketabton.com - The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې یې پولې ماتې کړې، حد یې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ایو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په یوناني اساطیرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توګه مشهورې دي. په منځنیو پېړیو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې ګومان کېدۀ چې ښځې له ځینو رازونو خبرې دي او په تېره بیا په اروپا کې ښځې د کوډګرو په نوم ونیول او وځورول شوې. دغه ښځې ګویا د ځینو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعیقیب مقصد دا و چې له دې شیطاني پوهې محرومې شي. خو په حقیقت کې دا د ښځو د اېلولو او په اجتماع کې یې د اهمیت د کمولو لپاره د نارینه وو هڅه وه.
کله چې اروپایي قدرتونو نوې دنیا (امریکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند یې ولید نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امریکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاریخ او کلتور د پېژندلو هڅه پیل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنیا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنو ګرافي نوي میتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپریالیزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.
د لرغوني او منځني پېر سیلانیان چې به د نورو هېوادونو له سیاحته راوګرځېدل نو د لیدلیو وطنونو د جالبو کیسو د کولو له لارې به یې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به یې تخناوۀ. دغسې یو سیلاني مارکوپولو و چې چین ته په سفر کې یې ډېر ملکونه ولیدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعیلیه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقیقت کې د خاورینې دنیا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.
مارکوپولو وایي چې په یوه دره کې د دنیا تر ګردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنیا د تر ګردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ یې لرلې چې په سرو زرو او د دنیا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې څلور ویالې بهېدلې. یوه د شیدو، بله د شاتو، دریمه د شرابو، څلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر ګردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې یې مثل نه و.)
د سیلانیانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کیسې هم لیکل کېدلې. په اسلامي دنیا کې سندباد او د هغه نکلونو د ګڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.
سوداګرو نه یوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځینې نادر شیان یې هم راوړل چې شتمنو یې د پېرودلو وس درلود او شتمن یې په لرلو ویاړېدل.
د لټون لېوالتیا وګړي خطرناکو سفرونو او د دنیا له ګوټ ګوټه د راز راز شیانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزیم جوړولو مفکوره راپیدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني میراث په توګه وساتل شي.
لومړنی موزیم په ۱۵۸۱ کال کې د ایټالیا په یوفیزي ماڼۍ کې جوړ شو. واتیکان په ۱۷۴۰ کې د موزیم څښتن شو. برټش موزیم په ۱۷۵۳ کې تاسیس شوی دی. وروسته بیا نورو اروپایي هېوادونو هم د

ketabton.com - The Digital Library

موزيم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پيدا شو چې خپل موزيم ولري.

د تجسس عنصر د يو شمېر کسانو په تېره بيا هغو لپاره چې ځينې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي يې، د مينې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کليکسيونونو کې او هم په کليسا ګانو ، معبدونو او جوماتونو کې چې د ايمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.

شتمن او وسيالي په نادرو شيانو پسې ګرځي چې ويې مومي او له ځان سره يې وساتي، ځکه د نوادرو لرل يې په ټولنه کې اهميت ورزياتوي. هغوی چې په تاريخي شيانو خپل انحصار غواړي په حقيقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کميوناليزم او تاريخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سيد سليمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد يو توپير دا و چې شاګرد د هندوستان د تاريخ په باره کې ليکنې کولې.

سليمان ندوي د هنديانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.

په اردو تاريخ ليکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاينې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په يوې اشرافي کورنۍ او يوهٔ سلجوقي وزير باندې بحث کوي.

په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفين، د هند او اسلام د تاريخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستيتيوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع يې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاريخ ليکنې د علم له بنيادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاريخ په متنازع فيه موضوعاتو يې له دريغ خپلولو ډډه کوله او دا يې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روايت او يادونه يې اکتفا وکړي.

ketabton.com - The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړۀ پورې نۀ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيری او کانکلوژنونه نۀ شي منلای چې د دوی د وار مخکي قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوۀ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالۀ چې د خپل عصر شۀ لو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند د مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدۀ او د حقارت احساس يې کاوۀ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو پکې په سوله کې ژوند کاوۀ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځۍ وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شوررشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطورۍ اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته اندېښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوۀ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوۀ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوۀ

ketabton.com - The Digital Library

چې مسلمانان تېریګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستایل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره یې ډغرې وهلې وې. د دوی په نویو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شیواجي یادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نویو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزیب په مذهبي پالیسي باندې نیوکه وشوه نو شبلي د اورنګزیب ناکامه دفاع وکړه. د تاریخ سیاسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاریخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحیې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې د غه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې یو سوال راپیدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسولیت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزیب؟ د مسلمانو کمیونالیستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دۀ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دۀ له حکومته د مسلمانانو د ځنډېږ ته کېدو سبب شو. په اردو تاریخ لیکنه کې دغه بحث اوس هم یو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په دیارلسمه او څورلسمه میلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سیاسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچیني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنیاد یې کېښود چې د هندوستان شمال یې په سیاسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا دیني علماوو، چې د مسلمانې دنیا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د دیني توپیر د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت یې فشار اچاوۀ چې شریعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفیانو د مذهب دود شوې بڼه چلینج کړه او د مذهبي زغم تبلیغ یې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن یې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سین څنډې ته څپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت اهمیت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزوري کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پیداوار زیات کړل او د نویو کسبونو له رواجېدو سره یې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټیټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضیا

ketabton.com - The Digital Library

الدين برني ټيټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصيحت کوي چې دوی ته لويې چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د ديارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېريال پيداوار و. ايا دغه نهضت د ټيټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعيض سبب کېدل؟ او که يې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځينو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونيسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلينج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ويل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوايزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې اين پينکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فيوډاليزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبير کړی دی. د ځينو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو اومسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو ديني ټولنو تر منځ يې اختلاف پيدا کاوۀ.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټيټو طبقو کسان وو او په دې وياړېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعيت دا راښيي چې په ټولنه کې تحرک پيدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې يې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبير او مذهبي شعاير چلينج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقيم ارتباط ډېر تاکيد کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړيتوب ته اړتيا نه لرله. د خدای مينې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک يې طبقې، عقيدې او توکم ته له پامه پرته سره يو ځای کول. د دې نهضت دريمه لويه ځانګړنه دا وه چې مشرانو يې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طريقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مينې شعرونه به يې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصيت دا و چې لاروانو يې خپل فعاليت په کليو پورې محدود وساتۀ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کليو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د اميد زړي وکرل او د بدمرغيو د زغملو روحيه يې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نيرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقيده د خدايي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره يو شکل او فورم ته اړتيا ده. د دې فرقې پيروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختيار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لويو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، ميرا بهايي، چايتينيا، او ويديا پي نومونه اخيستلای شو. دغه مکتب د هندوايزم په لوی سين کې حل شو.

په مقابل کې نيرګوما د خدای د عبادت لپاره په هيڅ ډول فورم عقيده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه يې مذهبي مناسک او شعاير تر سره کول. د دوی له عقيدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد يا جومات ته اړتيا نشته. کسبګر، کارګران

ketabton.com - The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به یې ټوکې کولې. کبیرجي، رای داس، اخو، بهګت، چرن داس او دادو دیال د دې مکتب لیډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ریا او تعصب په چلینجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زیات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې یې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پیروانو یې ټینګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نیوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه یې تاکید وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره یې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې یې ډېر څه خدای ته حواله کړي وو او عقیده دا وه چې خدای به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړی و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شیوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري یې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نیرګونا مکتب پیروي وکړه خو پیروانو یې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سیک ټولنه یې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاریخ برخه ده، خو سندرې یې تر اوسه پورې خلک په هیجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تریخ ماحوله یې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنیا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په سټېج کې همېشه مهم رول لوبولی دی. نامتو انټروپولوجیسټ لویې سټراوس د بشر تاریخ د خوراک د طریقو د بدلانۀ په اساس په درېو دورونو وېشي: یو هغه دور و چې بنیادم ناپاخۀ شوي خواړۀ خوړل. بل هغه دور دی چې بشر اور کشف کړی او د غوښو وریتول یې پیل کړي دي. په درېیم دور کې بشر اېشېدلي خواړۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د یو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول څرګندونه کوي. چې د خوړو ذایقې وده کړې ده د بشرپه جسم او ذهن کې هم بهترې راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زیات خواړۀ باید ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خواړۀ تر لاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خواړۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ یې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خواړۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پیدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوی چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه یې روغ وساتل خو هغوی چې د نورو د زحمت

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګاڼۀ.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپايي سوداګر په مسالو پسې اسیا ته راغلل چې استعمار ته یې لار پرانیستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه یوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه یې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهمیت و چې حکومتونو د مالګې تولید انحصار کړی او ټکس یې ورباندې لګولی و. په ځینو هېوادونو کې مالګه د پیسې په توګه استعمالیده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خواړۀ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمایت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خواړۀ د اولیا و الله ګانو او مقدسینو په نوم د خوارانو په منځ کې ووېشل شي. عقیده وه چې په زیارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپېریال مبارکه کړې ده او چې زیارت ته راغلي کسان یې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلا په محرم کې حلیم (په افغانستان کې بیا شولۀ زرد پخېږي. ژباړن) او یا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځینو دینونو کې ځینې خواړۀ منع دي. هغه خواړۀ چې په اسلامي کلچر کې ورباندې بندیز نشته حلال بالۀ شي او د یهودو حلال خواړۀ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ریښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړیو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځینې کسانو به غوښه بېخي نه خوړه، تر دې حده چې پیاز او اوږه یې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هیچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهمیت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حیثیت یوه ذریعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهمیت خښتن و ځکه دۀ داسې ډول ډول خواړۀ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خواړۀ به یې ورته پخول چې مېلمانۀ تر تاثیر لاندې راشي. په یوۀ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدۀ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنایت ته تیار و. تاریخ دا هم راته وایي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې میندو او پلرونو د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارینه وو زیاتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته یې اړ ایستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ یا کاختۍ په وختونو کې به خواړۀ په جیره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به یې وکړې.

په ځینو دیني عقیدو کې د معنوي پیاوړتیا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ویل شوي دي چې بودا ځکه د معنویت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې یې وګاللې. موږ د صوفیانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاینه وینو ځکه عقیده ده چې یوازې وږی بنیادم ډېر ژور او

ketabton.com - The Digital Library

متمرکز فکر کولای شي. د صوفیانو په اند، خواړۀ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړین دي. همدا وجه چې صوفي بزرگانو بېوزلي ستایلې او شتمني غندلې ده.

د حیرانتیا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلکو چې د تاریخ جوړوونکې یې گڼو، خپلې گېډې د بزگرو په اضافي تولیداتو مړې کړې دي. د ښار د اوسېدونکو ډوډۍ د استثمار شویو کلیوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاریخ یو حقیقت دی چې که ښارونو ته غلې دانې او نور خواړۀ ورنه شي، له وګړیو تشېږي، په ډاګونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنگونه

نن سبا په گرده نړۍ کې محصلان په سیاسي، کلتوري او اجتماعي فعالیتونو کې فعاله برخه اخلي او د ځپونکي دودیز سیستم په خلاف اواز اوچتوي.

دا د دیموکراسي او د هغې د موسسو نتیجه ده چې محصلان او زده کوونکي د یوۀ فعال قشر په څېر را څرگند شول. تر دیموکراسي دمخه په منځنیو پېړیو کې محصلان له هر ډول سیاسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعلیمي ادارو کې ایسار وو.

د محصلانو په سیاسي فعالیتونو کې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول باید صنعتي انقلاب یاد کړو چې په انگلستان کې پیل او په نوره اروپا کې خپور شو او د فیوډالیزم کلچر یې ختم کړ. د دې کلچر د ختمېدو په نتیجه کې د فرد حیثیت د هغۀ په لیاقت او تخصص پورې اړه پیدا کړه او دغه شي د یوې فعالې کارگرې طبقې له پیدا کېدو سره مرسته وکړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.

صنعتي انقلاب په تعلیمي نصاب هم اثر واچاوۀ، ځکه فابریکو ماهرو منیجرانو او ټکنیشنانو ته اړتیا لرله. دې شي منځنیو اقشارو ته یو چانس په گوتو ورکړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه کولو لپاره تعلیمي ادارو ته واستوي.

دویم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب و چې سلطنت او فیوډالیزم یې ختم کړل او د ملي دولت بنیاد یې کېښود. ملي دولت د

ketabton.com - The Digital Library

تعليم کا ر د کليسا له ګوتو وایست، ملي يې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سياسي کولو کې دريم لوی عامل د فيلسوفانو، مفکرانو، ناول ليکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته يې سياسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سياسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شريکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پيلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپليون جرمني، روسيې، ايټاليې او استريا ته ماته ورکړه او په نتيجه کې يې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پيدا شو.

په ۱۸۱۵ ميلادي کال کې د ناپليون له ماتې وروسته، د استريا صدراعظم ميترنيخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونه مانه. د ميترنيخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جينا پوهنتون محصلانو يوه اتحاديه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم يادېږي. د دې اتحاديې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به يې جوړولې يا به يې د غيرت په نوم له يو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پيل شوې. دا سياسي مبارزې وې.

د اتحاديې غړيو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار يې شرف، ازادي او وطن و. اتحاديې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډېيو شويو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ يې وکاوۀ.

دوی په ۱۸۱۹کې يو ځل بيا په جينا کې سره راغونډ شول او اتحاديې ته يې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحاديه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلايي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحاديې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغييرات راوستل. دوی اوږدې څڼې او اوږدې ږيرې پرېښودې، د جرمني د منځنيو پېړيو زمانه يې ايدياله وبلله او هوډ يې وکاوۀ چې يوه کلمه فرانسوي به هم نه وايي.

د محصلانو د اتحاديې محبوبيت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې يې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوۀ. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځينې قوانين نافذ شول. تعليمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعاليتونه وڅاري. د پروفيسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وايي. څارګرو به د هغو کتابونو ليستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدوديتونو محصلان پټو فعاليتونو ته اړايستل چې د څار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بيا فعاليت پيل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامياب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاريس، ويانا او برلين کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شريکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای يې د اساسي قانون حاکميت او ديموکراتيکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې يې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

ketabton.com - The Digital Library

ونیسي. محصلان د لارو کوڅو په نښتو کې ډېر تکړه وو، تر اخره په میدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د دیموکراتیک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې واړو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې یې ورنه استفاده وکړه.

په ایټالیا کې محصلان په یوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټولنه یې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ایټالیا غوښته او په دې لړ کې یې د مازیني د هڅوچې د پردو له منګلو یې د ایټالیا د را ایستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوه.

وروسته بیا په روسیه کې هم د محصلانو اتحادیه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسیه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووایي چې د خلکو د منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسیا، افریقا او لاتیني امریکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوه.

تاریخ او افسانه

کلاسیک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پیله تر پایه پېښو په تفصیلي بیان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاویو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان بې له دې چې د جګړې تباهیو ته اهمیت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتیکونو او ستراتیژي څېړلو ته کوي خو د تاریخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتایجو ډېر غږېږي.

معمولا د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په څېر انځورېږي. د جګړې په ډګر کې بری ملي احساسات پاروي. دغه بری په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د بري نېټې ان ملي ورځې شي او جشن یې جوړېږي.

تاریخ چې د غالبانو له لیده ولیکل شي د مغلوبانو لید ورکې له پامه وغورځي. په دغسې لیکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په یوه ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجیهات تراشل شوي دي. معمولا ویل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدلیو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډي راوتلي دي.

د بابر د یرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو لیکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، ورې، ورې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

ketabton.com - The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سياسي ټيکاو يې راوست.

کله چې انګرېزانو د ايسټ انډيا کمپنۍ په ذريعه په هند کې سياسي واک تر لاسه کړ نو ادعا يې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتيجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و ناامني راغله، پرنګيانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) يې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو ليدلوری بيان شوی خو د مغلوبانو ليدلوری هېر شوی دی. حقيقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر يرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې يرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سيمو او صوبو په نيولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجيه پاليسي دغه يو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونيو او په ۱۸۴۹ کې يې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سيمو د سياسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه يې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتيا وبللې، د تېريګرو نظر يې ومانهٔ او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو ليدلوری ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه يې د دسيسې او خيانت نتيجه بللې او د لاسه وتلي وياړ د ستنولو لپاره يې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه ميلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لويه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تاراين په ميدان کې له پريتويراج سره وه چې ماته يې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پينځې کال وروسته د تاراين په دويمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخيست. پريتويراج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته ونه منله.

د پريتويراج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بيان راغلی، تاريخ تحريف شوی دی.

د ځينو مورخانو په قول دا تاريخ هغه وخت و ليکل شو چې پريتويراج ژوندی و خو ځينې نور ادعا کوي چې دغه تاريخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې ليکل شوی دی. دغه کتاب د پريتويراج ماته نه مني او بلکې وايي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې ړندې شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې يوه نخښه وولي خو دهٔ محمد غوري وويشت، هغه يې ووژهٔ او بيا يې ځان ووژهٔ. دا کيسه چې له راجا يې اتل جوړ کړی دی او د پريتويراج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبايلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تاراين د ميدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال راښيي چې کله د تاريخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روايت کوي، له تاريخه ميدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امير، لالازار ته عثمانيانو ماته ورکړه خو صربانو د يوې جوړې کړې افسانې په ذريعه چې د وی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وايي چې د جګړې تر پيلېدو دمخه امير ته فرشته راغله، پوښتنه يې ورنه وکړه چې ايا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنيا حکومت وکړي او که غواړي چې شهيد شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خير په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وينو چې د جګړې په ميدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کليسا په بزرګانو او مقدسينو کې حساب شو.

نو د تاريخ او افسانې په روايت کې دومره فرق دی.

ketabton.com - The Digital Library

د مغولو دولت

د اسیایي دولتونو په اړه ویل شوي دي چې استبدادي جوړښت یې درلود او زورورو واکمنو یې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ایساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو یا په اسیا کې، یو شان ځانګړنې یې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطینو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکارېدل.

البته، دغو رژیمونو ځینې موسسې لرلې چې د سلاطینو د قدرت کاغذ باد ته یې چېلک وراچاوه. په اروپا کې فیوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلینج کاوه او د اداري په اډانه کې یې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسیا کې، جاګیردارانو او دیني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خیال وساتي او په دې برخه کې یې خودسرۍ ته پرې نه ږدي.

په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم یو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصیه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعیت خیال وساتي. د نظام الملک سیاست نامه د دې ژانر یو کتاب دی چې د منځنیو پېړیو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سیاست نامې سربېره د مسلمانو امیرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. یوه ډله وایي چې دا یو پیاوړی مرکزي دولت و چې اداره یې د بیروکراسي په لاس کې وه. ځینو مورخانو ورته د (میراثي بیروکراتیک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ویلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځایي غوښتنو سره سم سیاست یې کاوه. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولایتونو تر منځ یوازې د ارتباط ذریعه وه.

د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه یې رپوټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاریخ په مطالعه کې یو بل تمایل پیدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پالیسیو په جوړولو کې د هغه وخت د ولایتونو نقش او اهمیت مطالعه کړي.

فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولایتونه) نومېږي، وایي چې قدرت د دولت د موسسې یو مهم عنصر و. قدرت له یوې خوا، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوه او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وایي چې په منځنۍ پېړ کې د اشرافیت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتیازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.

ځینې مغول اشراف د همایون (۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې یې پناه

ketabton.com - The Digital Library

واخیسته. کله چې همایون ګجرات ونیو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همایون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همایون واک ونه مانهٔ او خپل پاچا ته یې د مالیې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همایون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته یې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوهٔ. دا پېښه راښیي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ یو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعیت دوو اشرافو یې اطاعت نه کاوهٔ او همېشه یې ورته دسیسې جوړولې. سلطان یوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو یې غږ وکاوهٔ چې له دغو دوو یې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکایت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه یې وروسځول، شتمني یې ورتالا کړه او مجبور یې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همایونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سیاسي تجربو ځینې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نیول شویو سیمو کې د مغولو د برې په علتونو غور کړی دی. دی وایي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفیان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره یې لقبونه او جاګیرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوایدو یوه لویه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبې مثالونه ورکوي چې مغولو والیانو هلته د ځايي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوهٔ. والیانو د مرکزي حکومت نماینده ګي کوله او ځايي اشرافیت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښیي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نهٔ و

بلکې د ځايي خلکو په مرسته یې حکومت چلاوهٔ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالایقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به یې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولاً د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران یې تبدېلول.

خلکو له چارواکو د شکایت څرګندولو بېلې بېلې طریقې لرلې. یوه طریقه یې دا وه چې په چارواکي پسې به یې سپکې سپورې و ویلې، سپکه به یې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به یې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکیټ د چارو مسوول شیخ عبدالوهاب د قیمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو یې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهین یې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبې د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تیږو باران یې ورباندې ووراوهٔ. احسان الله د خلکو خورا بد ایسېدهٔ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وینو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پالیسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي یې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ایستلي دي.

تاریخ راته وایي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې یوازې لاس تر زنه کښیني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

ketabton.com - The Digital Library

د قبرونو ډبرليکونه

د مړي خښول خورا پخوانی دود دی. دا عقيده چې مړي به يوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شيان په قبرکې ورسره خښ کړي چې په بيا ژوندون کې يې پکار راشي. په دغو شيانو کې ختيين لوښي، ډوډی، وسلې، جواهر او زيورات شامل وو. په قبرونو کې ايښودل شويو شيانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاريخ په اړه ډېر څه وروښودل.

کله چې په ګڼو ټولنو کې د شخصي جايداد د لرلو او ميراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغهٔ د جايداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شيانو د ايښودلو رواج له پامه وغورځېد.

د قبر د پاسه ډبرليک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرليکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغهٔ برياوې، وړتياوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنيا کې يې جنت په نصيب شي، دا ټول پکې راتلای شوی. کله نا کله به په ډبرليک باندې د فاني دنيا په اړه او د دنيايي خوندونو په ياد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرليکونو به دا يادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.

مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرليکونه ولوستل، هڅه يې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاريخ په تدوين کې ورنه کار واخلي. مثلاً که ټولنې په قيامت عقيده لرلې ده نو د هديرو ډبرليکونو يې په بله دنيا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخيستي دي. که ټولنه بېخي بې دينه وه نو د قبرونو ډبرليکونو يې د خدايانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.

په تاريخي لحاظ د بلې دنيا وېره هالهٔ را پيدا شوه چې لويو دينونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دينو ټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړينه له اند ښتنې پرته طبيعي ښکارنده انګېرل کېدله.

د قبرونو د ډبرليکونو په بحث کې د روميانو د قبرونو ليکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرليکونه لوستي دي. دغه ليکنې راښيي چې دوی په قيامت باندې چندان عقيده نه لرله او ان د مرګ په وخت يې هم د دې دنيا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به يې قبر جوړاوهٔ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارويان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرليک ولولي. د ډبرليکونو موضوعات د مړيو له شخصي مسايلو سره اړه لري. په ګڼو ډبرليکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د څښتن ورمونه او لارښوونې او غليمانو ته يې کنځلې او غندنې لولو. لارويانو ته د ښه سفر هيله يوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرليکونو کې يې ډېره وينو.

د يوهٔ رومي قبر په ډبرليک باندې لاروي ته ويل شوي دي چې: لارويه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنيا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرليک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په څواب کې يوهٔ لاروي په دغه قبر باندې کښلي دي چې: ځان ته يې هم وغواړه.)

ketabton.com - The Digital Library

ځينو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پيغامونه پرې ايښي او ورته ويلي يې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د يوهٔ رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصيحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځايه راورسېدې او نور به يې وغځوې. ما د خپل استاد نصيحت ته هيڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځينو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غليمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې يې ورته ويلي دي. يوهٔ اشرافي هغه څوک چې دهٔ ازاد کړی او هغه ورسره خيانت کړی و، د خپل قبر په ډبرليک باندې قطاع الطريق او لاره وهونکی بللی دی. يوهٔ پلار ويلي دي چې نهٔ منونکې لور ته ميراث نه ورکوي. يوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته يې زهر ورکړي دي. د يوهٔ قبر په ډبرليک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د دهٔ ګناهکار او شرير ملګری دې د اسمانونو د خدايانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم يا ځوان په مړينه د وير او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرليکونو لوستلای شو. يو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوهٔ چې د ځان دوست او ملګری يې کړي.

د شخصي ژوند تاريخ په نوم کتاب مولف پاول وېن ليکي چې: موږ په دې باندې د يوهٔ حقيقت په توګه پوهېدلي يو چې کله به يو رومي د يو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرليکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هيچا د ويرجنو د وير خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړيو کارونو ذکر کاوهٔ. دا يو

اجتماعي عيب نه و چې د چا په مېلمستيا کې دې د هغهٔ د قبر د ډبرليک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شايد غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ تر لاسه کړی و چې له مرګه وروسته به يې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرليکونو مطالعه راښيي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو يو شی يقيني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځينې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځينې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حيث د ډېر وخت لپاره په يادونو کې پاتېږي. موږ د مړهٔ بنيادم د ياد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرليکونو له روله انکار نه شو کولای.

ketabton.com - The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سګرټ څکول د روغتیا لپاره د زهرو حیثیت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانین تصویب شوي او اجتماعي بندیزونه لګېدلي دي چې عمومي ځایونه د تنباکو له لوګیو پاک وساتل شي.
خو داسې زمانه هم وه چې اروپایان د تنباکو په لیدو ګېنې نیول او د زړه له تله یې غوښتل چې له امریکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امریکا څخه اروپا ته اسپانویانو راوړل.
په کیوبا کې د کولمبس ملګرو د ځایي خلکو تنباکو څکول لیدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنګه ثبت شوې ده: دوی دا یو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدویي یې او هغه لوګی کشوي تېر ته یې ننباسي، چې ورسره یې بدن کرخت کېږي، ګواکې نشه کېږي، دوی وایي چې دا چم وکړي بیا نو ستړیا نه پېژني.)
تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتګالیانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځایه د اسد بېګ په نوم یوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.
اکبر پاچا، اسد بېګ بېجاپور ته د خپل استازي په حیث استولی و. دلته دهٔ تنباکو ولیدل او ځرنګه چې پوهېدهٔ چې اکبر د نویو او نادرو شیانو شوقي دی نو فیصله یې وکړه چې تنباکو د سوغات په توګه

اکبر ته یوسي. د اسد بېګ په قول اکبر یې په لیدو تعجب ځرګند کړ، د تمباکو په باره کې یې چې په پایپ کې و، پوښتنې وکړې، ویې ویل، دا څه دي، له کوم ځایه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وویل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدینه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبیب تاسې معظم ته د دوا په توګه راوړي دي.)
اکبر کنجکاو شو او ویې غوښتل چې ویې څکوي. اسد بېګ ورته یو ښکلی چیلم راوړ. دا چیلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی ګوتې له سره د څنګلې تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نیم ګز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طریقه وچ شوی او رنګ شوی و. دواړه سرونه یې جواهر نشانه او مینایي شوي وو. د دربار طبیب هڅه وکړه چې پاچا د یوې نا اشنا دوا له څکولو راوګرځوي، ځکه شاید صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېګ د خوشحالولو لپاره یې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بیا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وویل چې د دهٔ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هیڅ نه دي راغلي. وروسته بیا د تمباکو په اړه یو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روشنفکری د چاپېریال ښودنه کوي. یوهٔ طبیب وویل: دا یوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبیبانو یې په باره کې هیڅ نه دي لیکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شویو شیانو خواص څنګه بیا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم یې امتحان کړئ.)
اسد بېګ طبیب ته ځواب ورکړ: اروپایان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به یې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنګه کولای شئ چې د یو شي تر

ketabton.com - The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلومولو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېګ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلدېږي نو هر څوک یې مني. د یوه شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوهٔ شي ښهٔ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم او څرګند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعاً موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنګه به پرمختګ کوو؟

اسد بېګ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملګرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانګیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنګه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انګلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولګاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انګرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز ورباندې لګېدلی و. دهٔ په انګلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح مانډېسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د بانډار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انګرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چلیم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د وروړګلوۍ یو سمبول شو.

ketabton.com - The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سیاست د فرقه پرستۍ (کمیونالیزم) ښکار شو، د هند په تاریخ باندې هم دغه ټوکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغټول او د نورو په اتلانو پسې یې بد و رد وویل. هندو کمیونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او ډبرزړی بنیادم وباله چې هند ته یې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني یې ولوټله او هند یې په سیاسي انارکي او اقتصادي بحران دوچاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کمیونالستو په نظر، محمود یوه وژونکې بلا وه چې هند ته یې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کمیونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستایلې او د بت شکن په لقب یې ولمانځه. ایم. ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه یو داسې لوی جنرال یاد کړی دی چې هیڅ وخت یې ماته ونه کړه، ټول خنډونه یې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بریالی شو.

محمود شیراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پیسې یې ورنه کړې چې ورته ویلې یې وو. شیرواني وايي چې محمود سخي سړی و، د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دهٔ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حریص او کنجوس و.

محمد حبیب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکیولر او غیر مذهبي لیدلوري شنلی دی. د حبیب په نظر محمود د فتحه شویو سیمو د نیواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دهٔ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت یوسي او په مرکزي اسیا کې یې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دهٔ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پایتخت، غزني ورباندې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعالیتونو زړهٔ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې یې هندیان هم شامل کړل. دهٔ پنجاب له خپل قلمرو سره یو ځای کړ او لاهور یې ورته پایتخت وټاکهٔ. لاهور په لنډ وخت کې په یوهٔ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، دیني علما، صوفیان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورۍ د بغداد د خلیفه سیاسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتیجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پیدا شول. چې څومره محمود سلطنت پیاوړی کاوهٔ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدهٔ. دغه حالت په اسلامي دنیا کې یو تغییر راوست او خلکو د خلیفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خلیفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطین چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هویت ځلولو او د ځايي کلچر غوړولو ته یې متې راونغښتې. د دې کار یوه نتیجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت رېښې وځغلولې.

دغه سیاسي تغییر، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احیا سبب شو. دې کار دعربي ژبي سلطه وګواښله او فارسي یې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لویو ادبي څېرو او پوهانو په ورېللو سره د فارسي ژبې حمایت وکاوهٔ. ابن سینا یو هغه څوک و چې د محمود بلنه یې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتیازونو برخور شول.

ketabton.com - The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په ليکلو سره د ايران لرغوني افسانوي تاريخ تدوين کړ. شاهنامه د ايراني نشنليزم لپاره د مقدس کتاب حيثيت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ايراني دودونو او ارزښتونو د ساتيلو او غځولو لپاره يوه پياوړې وسله وه چې له عرب امپرياليزم سره په مقابله کې د ايران نشنلستې غورځنګ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سيمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ويې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ايراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ايران له لارې هند براعظمګي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البيروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دهٔ تحقيق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعايرو د پېژندلو لپاره تر ګردو ښه او تر ګردو دقيق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنيا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سين باندې د تفاهم او پوهاوي يو پل وتاړهٔ.

دلته يو تاريخي درس دی چې زده کړه يې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لويه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړينې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېزان تر ننه پورې پاتې دي.

د انګرېزانو او افغانانو تر منځ د دويمې جګړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته يوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستيو وختونو سره تعلق لري. شايد مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې يې په اګره کې په يوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله يې بيا هيڅکله هيڅ ونه ويل. په دې ورستيو کې، روميلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله ليکلې او هغه ټوله افسانه يې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمګرو واکمنو طبقو د تاريخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدهٔ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغيان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ايستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاګانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف يې اواز اوچت کړی دی.

دا به شايد له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مينه وي چې خلک له رسمي او منل شويو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وينو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سرښندنې يې لاس نه دی اخيستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې يې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشينۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاځون کوونکي د ټولنې غليمان ياد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان يې بللي دي. د تاريخ ليکونکو د دې سلوک نتيجه دا ده چې

ketabton.com - The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دوره کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاریخ راپیدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه ترلاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته یې نه کتل خو پیسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې یا د خوړو د لوړې بیې په مقابل کې یې تحریکونه چلولي دي. دغو تحریکونو د اخوت یو احساس پیدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غلیمانو په مقابل کې یو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحریکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سیاسي، کلتوري او مذهبي مسایل رڼا ته راوتل او بېداري راتله نو تغییر ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټولیزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه میلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډیګرز او لیولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې رادیکالې غوښتنې یې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شویو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکیت دې لغوه شي، په اجتماعي او سیاسي لحاظ دې له ټولو وګړیو سره برابر چلند وشي، د رایو حق دې لازیاتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحریکونه له روحانیونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شویو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو ، ملاتړ کاوه.

خو د مقاومت ځینې تحریکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه یې هیڅ اثر ونه شینده. په هندوستان کې بزګرو او قبایلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوه خو د دوی هڅې په کامیابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۵۷-۱۸۵۵ کې، د نیلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکول خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ویشت ځله پاڅون وکاوه.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې یو ځل بیا چڅني شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغیانو هیڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت یو غورځنګ کامیابېږي، نو خلکو ته روحیه ورکوي چې له یوې نوې انرژۍ سره په ټولنه کې ریفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې یو ځل بیا د مقاومت انرژي احساس کړي.

هغه لیډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطوري په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د رادیکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چیګوارا، او بګت سینګ چې له ستمګرو رژیمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بیا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

ketabton.com - The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په یولسمه او دولسمه میلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سیمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتیجه کې یې د ډیلي سلطنت تاسیس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاریخپوهانو یوې ډلې دا حملې، فتحې او نیونې د هندوستان لپاره مصیبت او افت بللې دي ځکه د هند د تاریخ بهیر یې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې یې ګډوډي پېښه کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتیجه کې یو بهرنی عنصر د هند د سیاست، ټولنې او اقتصاد په میدان کې لاسبری شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دویم درجه کسانو یې بدل کړل. بله دا چې د یرغلګرو او مدافعانو ترمنځ جګړې د ګڼو هندیانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک یې بې سپکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځینې نور مورخان وايي چې د ترکو حملو هندیان له درانه خوبه راپاڅول او دوی یې له نویو چیلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر ولید نو وسله یې راواخیسته او خونړۍ جګړې یې وکړې. د مقاومت روحیې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د لید ونظر ساحه یې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وايي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په وړو، بې اهمیته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوه. دغه واکمن به له خپلو غلیمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات یې د هیڅ لپاره لګول. د ترکو د استیلا یوه مهمه نتیجه دا وه چې دا وړې واکمنۍ ختمې او په یوه واحد سیاسي سیستم کې چې سوله او ثبات یې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره یو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه یې په لنډ وخت کې په څو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې یوازې شوې وه او نویو نظریو ته یې اړتیا وه، تازه وینه جاري کړه. یو مثال به راواخلو: د ترکو تر نیواک دمخه پوځي خدمات یوازې په کشتریا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استیلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته یې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نویو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه یې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت یې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د علیګړ د نامتو مورخ، محمد حبیب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظیم تغییرات راوستل.

نجس او د ټیټو طبقو خلک چې د ښار په چاردیوالي کې یې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبیب په نظر دې نوې پالیسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېري په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زیات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زیاتو خلکو ته وروښیي.

اشرافو او شاهي کورنیو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنیچر او د اسونو او هاتیانو لپاره وسایل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتیا وړ شیان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زیات کړ. حال دا چې دوی په پېړیو پېړیو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکریټ زده کړه یې په انحصار کې وه، اهمیت کم شو. برهمنانو، چې

ketabton.com - The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وایي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای وموند.

په ستراتېژیکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالانو مالامال شول. سوداګري د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وایي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي وړتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۸۷-۱۲۴۶) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دایمي اثر وکړ.

د استعماري دوران له تاريخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی وریاد ول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ: یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شاته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

ketabton.com - The Digital Library

عرب چې ببخي اسپانیا ته راغلي نه وو. دغه پالیسي د بالکان مسیحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نیواک د دوران د هېرولو لپاره له خپل تاریخه د عثماني دوران خاطرې وایستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بریتانیا د واک دوران څنګه تحلیل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا یو داسې تاریخي حقیقت دی چې مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ایا د انګرېز دوران د هند د تاریخ په بهیر کې مداخله وه او که له دخالت او لاس وهلو سره سره یې د داسې دور په توګه تحلیل کړو چې د هند د تاریخ پیوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

یوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د براعظمګي بڼه به څنګه وه ؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې تغییرات راوستل او د نویو اقدارو موسسې یې جوړې کړې چې له پخوا سره یې رابطه وشلوله او د تاریخ تداوم یې ونه ساته. لا مهمه دا چې ټولنه یې په دوو ډلو ووېشله: یوه د غربي شویو ډله وه چې د اروپا په طرز یې د هند عصري کول غوښتل. دویمه ډله په وطني اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغییر سره یې مخالفت وکړ. لومړۍ ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دویمه ډله پې ویاړېدله. دا وېش تر اوسه پورې په هند و پاکستان کې وینو.

هغوی چې د پردو د واک پلویان دي، استدلال کوي چې که یو پرمختللی قدرت په یوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د عصري کېدو بهیر به یې چټک شي او کنه نو په ترقي به یې ډېر وخت ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بریتانیا پلوي ډلې وایي چې د انګرېزانو د واک په وجه هندیان له نویو فکرونو سره بلد شول او

سیاسي ګوندونه یې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په اړه پټ او ناڅرګند معلوما ت رڼا ته راوایستل. د اروپایانو ساینس او فلسفې د هند په تعلیم یافته طبقه کې نوی شعور او معقولیت پیدا کړ. د لویدیځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او وګړیو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سیاسي او اجتماعي موسسو ټیټو طبقو ته د تعلیم کولو امکان برابر کړ او د عزت څښتنان یې کړل، حال دا چې په پېړیو پېړیو د دوی له محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري ځانګې لکه ډاکتري او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه یې پراخه او په ټولنه کې یې د هغې رول پیاوړی کړ.

دغه دلایل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو ګټو لپاره وکړل. البته، تاریخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو حکومت د ټولنې د بنیادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله. انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د همکاري په بدل کې خپل امتیازات وساتي.

جي، الویسیوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنلیزم) کې لیکي چې د بریتانیا واکمني د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د بریتانیا د راج عصرله ماضي سره د انقلابي پرېکون عصر نه بلکې تر ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی لیکي چې: د یوالي پروسه نیمګړې وه. د براعظمګي کابو دریمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره یې تفاوتونه لرل...

د الویسیوس استدلال دا دی چې په حقیقت کې برتانوي حکومت هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سیاسي ثبات په خاطر یې د هغې

ketabton.com - The Digital Library

زاړۀ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګليسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف يې وساته. په تجارت او سوداګري کې مرواريس او بنياس د شرقي هند کمپنۍ ته د نماينده ګانو په څېر کار کاوۀ او ډېرې ګټې يې وکړې. په کليوالو سيمو کې فيوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتيجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانۀ د نماينده ګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې يو بل اړخ وايي چې په دې دوران کې هندي او اروپايي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نويو وسايلو او ميتودولوژي له هندي منورينو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته يې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نويو چلينجونو ته د ځواب ورکولو لپاره بايد څنګه پخپله ټولنه کې ريفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسيد ريفورمونه د دې پروسې نتايج دي. د ريفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانيت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانيستله.

نو موږ نه دا ويلی شو چې استعماري دوران بې تاثيره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ويلی شو چې انقلابي بدلونونه يې راوستل او ټولنه يې ګرد سره بدله کړه. البته دا يقيني ده چې د بريتانيا رول په ځينو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر يې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاريخ کې د استعمار په نتيجه کې هم اتصال او هم پريکون وينو. دغه شی له موږ څخه د بريتانيا د وخت د هند د تاريخ دقيقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتياوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روايت

باور عام دا دی چې بريتانيا څکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطوري د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوټه ټوټه شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نيولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه يې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې يې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوريو په وجه پيدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پيل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بيا راغله او د يوه داسې حکومت تېره يې کېښوده چې سياسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پيلېدو په اړه دغه پاسنی تعبير ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدۀ. خو دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبير نيمګړتيا او يو اړخيزوالی راښيي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سياستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجيه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلې تيوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطوري د اورنګزيب له مړينې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطيو او دسيسو اشرافيت په مخالفو ډلو سره ووېشۀ او دولت يې کمزوری کړ. دا د

ketabton.com - The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتیجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې یې خپلو ملکونو ته یووړه. په اخر کې امپراطور ته اهمیت و پرستیژ پاتې نه شو او د مرهټه وو یا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډیلي له لیدلوري کتل، دې زوال ته یې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقیقت بېخي بل شان و. ډیلي چې له خپل تېر برم سره خدای پاماني وکړه نو په ولایتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژي سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حیدراباد، بکانر، جیپور او پونه د کلتوري فعالیتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کلیو کې د ژوند حال په تفصیل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي یا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بریتانیا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اي، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل لیکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشویش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي لیدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطوري زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سیستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجیت سینګ د مغولو ډېری موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سیاسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي واخیستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، لیکلي چې: ایا ممکنه ده چې د جیپور، جودپور، ډک، اودیپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، اوپونې خیال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځوو؟ ایا د هغې زمانې له بې شمېرو ظریفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ایا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرین عصر د هېرېدو دی؟ ایا د هغو وختونو د موزیک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او یا په هغې ټولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ایا موږ باید دې نتیجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه یوازې د سیاسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال یوه مثبته نتیجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ایسار شوی عالي کلچر د درباریانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حامیانو او پالونکو د موندلو په نیت په ټول هندوستان کې خپاره شول. دوی چې د ډیلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند یې تجربه کړ او نوې تجربې یې خلاقیت ور زیات کړ. دوی د کار

ketabton.com - The Digital Library

نوی چاپېريال وموند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتيجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.
په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشربړي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکيټونو ته يې مالونه ورسول. موږ په دې اړه ډېر جزييات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکيټونه ودان او تجارتي فعاليتونه پکې وار په وار زيات شول. سي، اې. بېللي په خپل کتاب کې (بازاريان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بريتانيا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.
د دې وخت يو بل مهم خصوصيت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. يو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو يو ځای کولو ته مايل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زيارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپيرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.
نو، ويلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تيوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت يې خپره کړه چې د تاريخ په ثابت حقيقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعيت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سياسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه او س نشته

پخوا به خلکو د تفريح او وزګارتيا وخت له يارانو سره په ناسته او د ورځنيو مسايلو په اړه په خبرو اترو تېراوه. د دغو ناستو اسانتيا په ميخانو کې مهيا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شويو ډلو يو بل ته لاس واچاوه، اخ و ډب به يې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د ميخانې چلوونکي ته د خشمېدليو مشتريانو کنټرول مشکل و.
همدا وجه وه چې سپين روبو او درنو کسانو دا رنګه ځايونو ته له تلو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورين او فرهنګيالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به يې خوند اخيست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سويو کسانو به په مهذبه طريقه له يو بل سره بحثونه کول او نظرونه شريکول.
نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورينو په کلتوري ژوند کې يو نوی تغيير راوست. قهوه خانې د ليکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.
د قهوه خانو او ميخانو ډېر توپير و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولا منورين او د

ketabton.com - The Digital Library

مهارتونو ځښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېدۀ. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعې چاپېریال برابر کړی و. معمولاً به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه اېښودل کېدل او له یو بله به یې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه اېښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یوازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

سټیوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنۍ قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلاً ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقي په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې.

د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روشنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوۀ. مثلاً په ترکس هیډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق اېښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړۀ خبره له زړۀ راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوۀ. اسحاق نیوتن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورتۀ. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ سټیل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. دۀ خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کښېنول چې دۀ ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د دۀ ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړۍ یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په خته کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

ketabton.com - The Digital Library

لرلې، چت او ديوالونه يې په هيندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې ځوړند وو او پياده ګانو يې داسې ارايش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران چې وي. دا قهوه خانه د والتير، روسو، ناپليون او ارستو کراتو د خوښې قهوه خانه شوه. دغه ځای اوس هم شته او سيلانيان په ګڼ شمېر کې ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښيي چې د مغولو د اشرافو يوې محدودې کړۍ قهوه ښبله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې ځښناک نه وه. د انګرېزانو د واک په زمانه کې قهوه د منورينو او متخصصانو په قشر کې رواج شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډيا کافي بورډ د هندوستان په ټولو لويو ښارونو کې قهوه خانې پرانيستلې. په کراره او دوستانه چاپيريال کې د قهوې ارزانه پياله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډه وخت کې د منورينو د تلو راتلو ځايونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او نورو تګ راتګ کاوه. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته په کراچي کې زيلين کافي هاوس او ايسټرن کافي هاوس داسې ځايونه وو چې محصلان، سياستوال، او ليکوال به ورتلل او له يو بل سره به يې نظريات مبادله کول.

د خواشينې ځای دی چې د قهوه خانو په زړه پورې او ارزانه کلچر اوس نشته. امريکايانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوايست چې يوه پياله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو پورې له يارانو سره کښېنې او له ناستې يې خوند واخلې.

البته خورا ګرانبيه قهوه خانې اوس هم شته چې يوازې شتمن کسان ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسيا په نهمه ميلادي پېړۍ کې ونيوله. د دې پېښې په نتيجه کې ترک قبايل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوی د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لايق او پياوړي پاچايان، زړه ور عسکر او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوی څوک دي؟

د مورخ اندرې وينک په قول، يوازې له شپږمې ميلادي پېړۍ راهيسې وينو چې د مرکزي اسيا کوچي قبايلو ته د ترک کلمه کارول شوې ده. د چين خلکو دوی توکوی، يونانيانو توركوی، عربو اتراک، ايرانيانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له ترکو سره مخ شوي دوی يې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبيعي خبره ده چې غليمان يو بل بد بولي. ترکان د مريبيونو په توګه د ټيټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پيسې او ټنګې لپاره جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حيث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوی اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټيټو طبقو وېشل شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقير له مخې احمقان بلل شوي دي. دوی ته هغه وخت يوڅه په درنه سترګه وکتل شول چې د غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول. چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوی يې په اخلاص خدمت وکړ خو د

ketabton.com - The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت يې بد نوم وګاټه او د خليفه جوړوونکو په توګه ياد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقايع نامو او پېښليکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی.

دغه انځور ايرانيانو ، چې له ترکو سره يې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ايرانيانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېدۀ خو ترکان يې شړل، وحشي او بې رحمه ايسول. له ترکو سره د ايرانيانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.

طيب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاريخ ليکنې ته بيا کتنه نومېږي، ليکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له يوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ايرانيانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاريخونو او روايتونو کې په بد نوم ياد شي.

په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حيث راڅرګند شول. دوی هندوستان په يولسمه او دیارلسمه پېړۍ کې ونيو. په سانسکريټ ليکنو او ادبياتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارۀ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپډيايا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکريټ يو روايت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.

د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتايج داسې توصيف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د ميريدانګا (د موسيقي يوه آله) د خواږه اواز په ځای د شغالانو وېروونکې انګولاوې اورېدل کېږي. د بتۍ د لوګي د

خوشبويي ځای اوس د بوټيو د کباب توږم او د ترکو رذيلانو بد شورماشور نيولی دی.

اروپايان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانيانو کنستنتينوپول او د بالکان مسيحي ملکونه ونيول. کله چې سليمان په ۱۶۸۳ کې ويانا محاصره کړه، غربيانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غيرمتمدن خلک دي.

ايچ، اې، ايل فيشر په خپل کتاب (د اروپا تاريخ) کې د ترکو په باب ليکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسيا د کوچيانو له ژوند او فکر سره مناسبې شيوې ساتلې وې.

اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ايلېدونکی کس تعريفوي.

د اوسني هند په تاريخ ليکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ايا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونيو که د سياسي ګټو لپاره.

هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود يا شهاب الدين غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګيالي ښکاري چې اسلام يې خپور کړ او په هند کې يې اسلامي دولت تاسيس کړ.

جالبه دا ده چې د سيد سليمان ندوي په شان مذهبي عالم وايي چې د ترکو په لاس د هندوستان نيواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نيواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غير اسلامي قبايلي عادتونه يې لا نه وو پرې ايښي. د دۀ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

ketabton.com - The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبليغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنيايي مقصدونه لرل، نه ديني. وروسته بيا د عليګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دى دا استدلال نه مني چې د هندوستان نيولو ديني انګېزې لرلې. دى وايي چې ترک جنګيالي مجاهدين نه بلکې مازې تيريګر وو.

په دغو دوو تعبيرونو کې د ليد لوري توپير وينو.

سليمان ندوي چې دغه فتوحات د سياسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ يې وکړ، تالان يې وکاوۀ او د خلکو وينې يې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې يو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولای شي؟ دى وايي چې دوى سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوى ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاريخ ښيي چې دوى د مفتوحه سيمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتياوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبير و تفسير له سکيولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تيريګر د نورو تيريګرو او بلوسګرو غوندې وو چې هر ډول جرمونه يې ځانونو ته روا ګرځولي وو. دوى په نوم مسلمانان وو مګر عملونو يې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوى وستايو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعريف ډېر مشکل کار دى او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولا پياوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني يونانيان د نړۍ په هغو لوړيو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم يې د ګاونډيو نيولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نيولو او د هغو د طبيعي منابعو د استثمارولو لپاره يوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قو ل، د سولايزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ دمخه فرانسوي اشرافي ميرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پليس، يا پولايټ د کلمو په ذريعه ادا کېدۀ. کله چې د سولايزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بيا جرمني او ورپسې انګليسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنيان د کلچر او سولايزېشن د کلمو تر منځ توپير کوي. د دوى لپاره کلچر تر سولايزېشن ډېر بامعنا دى.

اروپايان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لويديځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبيرونو کې د دې سوال ځواب موندلى شو. مثلا ، فرانسوى مورخ جيزوت، د اروپايي تمدن په جوړولو کې درې عناصرهويني: په پيل کې اروپايي تمدن له رومي تمدنه

ketabton.com - The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانينو او حکومت چلولو ميراث تر لاسه کړ. وروسته بيا اروپايي تمدن دين او سياست سره بېل کړل. ورپسې يې د فرديت او ازادۍ مفاهيم خپل کړل چې د خلاق ذهنيت له ودې سره يې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لويديځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخيسته. جيزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لويه برخه لري او د اروپا په مورد کې وايي چې مسيحيت د تمدن په وده کې لويه ونډه واخيسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر ګوبينو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنيا سره تعلق لري نه د دې دنيا له چارو سره. د دۀ په نظر يو سوچه توکم د يوۀ پياوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زيان ورسي، تمدن بې زوال مومي او بې اهميته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تيوري اروپايانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نيولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، يوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه.

هربرت سپنسر يو بل مفکر و چې توکم پاله نظريه يې د داروين د بقای اصلح د تيوري په مرسته پياوړې کړه. دۀ خپلې نظريې ته د اجتماعي داروينېزم نوم ورکړ او د اروپايانو استيلا يې په اسيايي او افريقايي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي يې ګويا په توکميز لحاظ پريوتي خلک وو، توجيه کړه.

په دوی سربېره دلته ځينې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده يې وڅېړله. فرويد په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان يې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باوري هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پيلوي. د طبيعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله ګټه د طبيعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېريال برلاسی شي. له طبيعت سره د مقابلې په بهير کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخريب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقيت، ابتکار او فعاليت ته اړباسي.

نوربرت الېس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهير نومېږي، ليکي چې دهر تمدن يو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنګه کنټرولوي. د دۀ په نظر يو څوک هغه وخت د يوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنګه ډوډۍ خوري، څنګه خبرې کوي او چلند يې څه ډول دی.

دی په خپل يو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وايي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباريان په دې پوهېدل چې څنګه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباريانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پياوړي دولت او د هغه موسسو ته هم اهميت ورکوي چې د اشرافو او فيوډالو ملاکانو نفوذ يې کم کړ او بورواژي يې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتيجه کې تمدن يوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جګړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جګړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنيتونه تباه او دوی اړ ايستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امريکا امپرياليزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نيسي چې لويديځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غير مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطين په پېښو کې وينو.

ketabton.com - The Digital Library

د تاريخ کشف

تاريخ چې په خپل وخت ونه ليکل شي يا دروغ پکې شامل شي او د حقيقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړيو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلستې ليدلوري يې نوی تاريخ وليکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پاليسي پکې بيان شوې وه.

د برطانوي ليکوالو په ليکنو کې د ځينو پېښو ذکر شوی دی چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هنديانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو ليکنو کې د هنديانو د کليو د سوځولو، په مازي شک د وګړيو د اعدامولو، بې له پوښتنې او تحقيقه د وګړيو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، او د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړيو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نومو ړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.

د ۱۸۵۷ کال د تاريخ د ليکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي. د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغيانو په ګټه

خبرونه او اعلاميې هم خپرې کړي. مثلا د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغيانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوی يې له بهرنيانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوی، محمد حسين ازاد، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف يو نظم وليکۀ.

بله ورځپاڼه صديق الاخبار وه چې جميل الدين هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغيانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صديق الاخبار د کافرانو په خلاف د ديني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.

پيام ازادي يوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسی ميرزا بيدار بخت يې چلوونکی و. د نانا صاحب يو نژدې ملګری عظيم الله د پيام ازادي په چلوولو کې د ميرزا بيداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظيم الله يو مشهور شعر چې د هندوستان خلک يې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځينې فارسي خپروونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظم ډول خبرونه خپرول.

په دې دوران کې د پاچا ځينې فرامين، ځينې پامفليټونه او پوسترونه هم خپارۀ شول چې خلک يې له پردو واکمنو سره په مقابله کې يو والي ته رابلل.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړۀ راښکونکي انداز کښلی دی. دۀ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصيل سره بيان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو يو

ketabton.com - The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړې یې له لاسه ورکړې او له خپلو کورونو او جايدادونو محروم شوي دي. دی ليکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پيل کړ. که به دوی له وګړيو تش کور وليد سمدستي به ورغلل چې لوټ يې کړي،که به يې په کور کې څوک وموندل، بې له ځنډه به يې و واژۀ. په يوه محله کې يو سلو څوبښت کسان ونيول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي يې سين ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ې چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهيانو ته يې ځانونه واچول. د کوچۀ چيلان ټول کوهيان د دوی له مړيو ډک شول.. زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډيلي د کلتوري فعاليتونو مرکز و او تباهي يې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاويتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو ليکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تويوي. په هغو شاعرانو کې چې په ديلي باندې يې مرثيې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدين ارزو، ظهير دهلوي، ميرزا قربان، علي بېګ سالک، منير شکوه ابادي، او مير مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام يا جلاوطنۍ سبب شوه، د هنديانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د بري جشن ډېر شانداره و. يي، سي جوشي په خپله يوه ليکنه کې هغه ولسي سندرې او کيسې را اخيستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په يوه ولسي سندره کې د ميرټ د خلکو قيام په دغو الفاظو بيان شوی دی:

واه، راشه او وګوره !

د ميرټ په بازار کې
پرنګي ته لاره نيول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د ميرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګي وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د ميرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ويل شوې دي. يوه سندره وايي چې څنګه : هغه د نارينه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړي مرداني، اري جانسي والي راني !) دغه راز کنور سنګ، رانا بيني مدو، تانتيا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې ياد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستايي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وينو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سياسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو ياد يې ژوندی وساتۀ. ويل کېږي چې د هغه وخت خلکو د مليت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښيي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځايي ليډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بيا خواجه حسن نظامي او راشد الخيري له ژغورېدليو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضيحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بيان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه يې اډانه تباه شوې وه.

ketabton.com - The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهيسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سليزه وه، په دې اړه د هنديانو د ليدلوري څو کتابونه خپاره شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د يوسلوپنځوسم کال په مناسبت يو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هير شوي اړخونه رڼا ته راوايستل.

د براعظمګي تر وېشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې يو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بنديز ولګاوۀ. په دې وروستيو کې په منګل پنډې باندې يو فلم چې اصلي نقش پکې اميرخان لوبولی دی، د سينما په پرده راښکاره شو. دغه فلم که څه هم له تاريخي حقايقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستيو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قيام ، د امپرياليزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه يوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وايو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې يو عکس العمل هم و. هغه تاريخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاريخ ليکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونيول شو

دا د هند په تاريخ کې يو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سياسي واګې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ايا وجه دا وه چې د هندوستان سياسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه يې نه شوای نيولی؟ ايا هغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه يې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنلو او غلبې روحيه وبخښله؟ او کنه، دا هسې يو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده يې ورنه وکړه؟

دا هم يو مهم سوال دی چې ايا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونيو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورينو سياسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد يوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زياتې ګټې لپاره له واکمنو امتيازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعيت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابريکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو د امپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح بريدونه پيل او د قطاع الطريقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زياته شوه. مثلا شيوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسويانو سره رقابت و.

ketabton.com - The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بریتانیا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتيجې ته ورسېد چې د نوموړي پوځ مصارف دې يوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا يې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پيسو يو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له يوې تجارتي ادارې په يوۀ سياسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سياسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځايي دولتونو ته به يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول چې دفاع يې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې يې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورنه ټولوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بيهار او اوريسې د مالياتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابيو او حکومتونو دفاع يې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخيستي وو چې د اود په سيمه کې دېره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتيجه کې کمپنۍ په ځايي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره يوازې د دې ادارې په پوځ تکيه وکړي. دې شي د ځايي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار يې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاريخ شاهد دی چې هيڅ امپرياليست ځواک يوه ساحه او يوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سيمې خلک ورسره همکار نۀ شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاريخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې يې ډېره ګټه وکړه او په سيټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سيټ او اوميچند د انګرېزانو ملګرتيا وکړه ځکه له دوی سره يې کاروباري تعلقات وو.

په دويم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سياسي قدرت بدله شوه، هغه بيروکرات ورسره يو ځا ی شول چې د مغولو د حکومت د ړنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې يې لويه تجربه وه . مولانا فضل الحق خيرابادي او سرسيداحمدخان د همدې بيروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره يې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کليوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنيو جګړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو يې کروندې وروېجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته ماليې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تيار وو چې کمپنۍ غوندې يوې اداره کې کار وکړي. دغه کليوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نيولو کې له يوۀ خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دليله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لرې وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتيا پيدا شوه نو له ځايي منصبدارانو سره به يې رابطه نيوله. نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځايي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دليل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاريخ کې پخوا هم همداسې شوي وو. يوازينی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

ketabton.com - The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې يې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنيکونه لرل چې هنديان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځايي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوۀ چې ګوندې د کوچنيو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هنديانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نيولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کيسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي يرغلګرو غوندې نه وو. دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورين وو او چې په هند کې به يې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنيدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نيولی دی. انګرېزان دلته د هرې سيمې د نيولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ييز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځينو ځايي حکومتونو د بريتانيا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره يې نيواک ته غاړه کېښوده. د حيدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځينو نورو لکه د سيکانو، مرهټه وو او ميسور واکمنيو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شديد مقاومته وروسته يې ماتې ومنله.

د بريتانيا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاريخي بصيرت راکوي چې يو خارجي قدرت څنګه د داخليانو په همکارۍ يوۀ هيواد ته داخلېږي او نيسي يې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزيب عالمګير

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزيب عالمګير په ۱۷۰۷کې ومړ. دۀ يوه لويه امپراطوري په ميراث پرېښوده چې د دۀ له مړينې سمدستي وروسته يې تجزيه پيل شوه. داسې ځکه وشول چې د اورنګزيب ځای ناستي بې کفايته کسان وو.

اورنګزيب د هند په تاريخ کې يو متنازع فيه شخص دی. د دۀ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پيړۍ په دويمه لسيزه کې زور واخيست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کميوناليزم خپور شو او تاريخ ليکنه يې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزيب په غندنه کې ويل کېږي چې متعصب او توند لاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري يې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزيب ستايونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وايي د اورنګزيب په زمانه کې ځينې لوی بحرانونه راغلل خو دۀ بيا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډيميک تحقيق نه دی شوی مګر ځينې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزيب د مقايسې په وخت دې نتيجې ته رسېږي چې اورنګزيب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

ketabton.com - The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلماني ټولنې ګټو ته یې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاریخ کې د اورنګزیب د نقش په اړه ځینې مقالې او کتابونه لیکل شوي دي.

له یوهٔ نوي تحقیق سره سم، اورنګزیب عالمګیر باید د قدرت د سیاست په رڼا کې مطالعه شي. دی یو پراګماتیک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سیاسي هدفونو ته د رسېدو لپاره یې له دینه استفاده کوله. دهٔ د خپلو ورونو د اعدامولو لپاره سیاسي نه بلکې مذهبي دلایل وموندل ځکه دا یې په ګټه وه. دا د ملایانو یوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم یې وکاوهٔ او دلیل یې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدایه منکر دی. د اورنګزیب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. دیني علما د اورنګزیب تر اغېز لاندې وو او دهٔ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې څلور مسلمانان او نههٔ هندوان د جنګي اسیرانو په توګه راوستل شول. اورنګزیب له قاضي د اسیرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسیران که ایمان راوړي خوشې دې شي او مسلمان اسیران دې بندیان وي. په اورنګزیب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي یې سپک کړ او ورته ویې ویل چې یوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسیرانو د وژلو فتوا یې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزیبه خواهش وکړ چې شیعه اشراف له لویو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزیب یې

غوښتنه ونه منله، ورته ویې ویل چې سیاست و مذهب له یوبله بېل دي.

ځینې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزیب په لاس د هندوانو د یو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزیب پلویان وایي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سیاسي دسیسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزیب د پلویانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقیقت کې د معبدونو تخریب د اکبر پاچا د صلح کل له پالیسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سیاست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزیب غوښتل چې خپل زور وښیي او د اکبر د سیاست پیروي ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستیو کې د اورنګزیب ځینې فرامین موندل شوي چې د هندوانو، سیکانو او جین فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزیب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه یې هورې وو، هیڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دهٔ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزیب د جزیې د حکم په باره کې مورخ ساتیش چندرا وایي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ویشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل یې چې د جزیې په جاري کولو سره د مسلماني ټولنې خواخوږي ترلاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزیې د ټولولو مامورین په درغلۍ بوخت دي. همدا وجه وه چې اورنګزیب په ۱۷۰۴ کې د جزیې ټولول منع کړل.

ketabton.com - The Digital Library

اورنګزيب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرايش کې يې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکليف وو ، لغوه کړل. په دربار کې يې په ساز او نڅا بنديز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې بېخي بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزيب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته يې مجبور کړي. خلکو د اورنګزيب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ايسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزيب د دغه حالت په کنټرولولو يا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزيب په کرکټر کې ځينې کمزورۍ وې. دۀ په هيچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه څلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې يې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سياست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګندېدونکو هويتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سيمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزيب يې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سيمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول يې د خپلې امپراطوري انرژي وربانديې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزيب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ايا اورنګزيب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو يوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستيو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۸۰۶-۱۷۸۸) د انګرېزانو تر حمايت لاندې ډيلي ته ستون شو، د دۀ واکمني په سري کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نيکونو د کورنيو ګڼ شمېر غړيو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عوايد دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره وربانديې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو يو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د مياشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه څلوېښت زره روپيو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۳۷-۱۸۰۶) په تخت کېناست نو سلطنتي غړيو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پيسې نه وې. دوی مجبور وو چې په بېوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ويلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د مياشتې اويا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پيسې هم د سردارخېلو د کورنيو چې د غړيو شمېر يې ورځ په ورځ ډېرېدۀ ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور يوازينۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهيسې چې د شرقي هند

ketabton.com - The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخيستی و ،امپراطور نه سياسي واک او نه اداري صلاحيت درلود. د سرې کلا څښتن يوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فريد يې وزير وټاکۀ چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوايدو نورې منابع پيدا کړي. وزير د عوايد و د زياتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : يو دا چې د سلطنتي کورنيو د غړيو معاشونه يې لس فيصده کم کړل. بله دا چې ځينې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځينې څانګې يې بندې کړې . دريم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرۀ زر او مس واخيستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډيلي خلکو به ويل چې د چتونو سپين زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرۀ زر و مس يې خواجه فريد يوړل. خو د خواجه فريد حل لارې دايمي نه وې ، د لنډ وخت چاره وربانديې کېدله.

بهادر شاه (۱۸۵۸-۱۸۳۷) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پيسو غوښتنه کوله. دۀ ته کمپنۍ د مياشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پيسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپير و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي .کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاين په حيث محاکمه کاوۀ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنياد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنيو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذريعې په توګه د خپلو زيوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو، جټانو، روهيله وو، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه يوازې د مغولو پاچايانو راغونډه کړې خزانه يووړه بلکې د سرې کلا د ديوالونو چتونه او ديوالونه يې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهيله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې يې وپلورل.

د دغو پېښو نتيجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړيو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړي يې ليدلي، د هغوی د تريخ ژوند په باره کې ځينې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک ليکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخواني عظمت پته نه لګېده. د سالون له ديوالونو خپګان ورېدۀ. شهزاده ګۍ هدايت النسا د قيمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لويو مغولو دود يې ببخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له يوۀ مسلمان نواب سره يې وادۀ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې ليکلي دي چې: زه د ملکې لخوا د ګلدوزي شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما يې تحفه چې زما د وياړلو په نيت راکړه شوې وه، ومنله. ما يې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بيه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې يوه وړه ارزانبيه ګوتې راپه ګوته کړه او ويې ويل: چې درپه ياد مې کړې.

ketabton.com - The Digital Library

لویې امپراطورۍ د برم و بري په وختونو کې د خپل ویاړ و عظمت د ښودلو لپاره لوی یادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان یې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼیو ویجاړېدا پیل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبیر و ، او ډیلی چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو، د مغولو د حکومت په وروستیو کې یې حال ابتر و.

د ډیلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سیلانیانو په لیکنو کې انځور شوی دی. ریجلنډ هیبر د پاسني هند ولایتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په یادښتونو کې د ډیلي په باب لیکلي چې: د اګرې له دروازې رانیولې د همایون تر مقبرې پورې په ډېرینه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان یوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوږنوونکې منظره لیدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شویو تیږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. یوازې دوه ځایه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاریخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه یوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زوروري طبقې هم تحقیر، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاریخ په زړهٔ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښو او د هند په سیاسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغییراتو مالامال دی .د دې زمانې مورخانو نه یوازې سیاسي پېښې لیکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات یې هم کښلي دي چې دوی یې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پیدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې یې د خپلې خوښې مستقلې لیکنې پیل کړې.

د دغه وخت د تاریخ لیکنې لویه ځانګړنه دا ده چې د لویو شخصیتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصیت په کمزوریو پټه خوله نهٔ دي پاتې شوې، په دې اړه یې څرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نیوکې کړې او په فساد او دسیسو لړلي اشراف یې په کلکه غندلي دي. ځینې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و ، نورو ولایتونو ته لاړل او د کامیابو واکمنو دربارونو ته یې ځانونه ورسول چې مالي حمایت تر لاسه کړي . ځینې نور ، خپلو ښارونو ته ستانهٔ شول او د خپلو ښارونو او کورنیو تاریخونه یې وکښل. په دې ډول ، د تاریخ لیکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

ketabton.com - The Digital Library

له بلې خوا، د منځنۍ طبقې د مورخانو يوه طبقه راڅرګنده شوه چې په
اصل کې صرافان يا مثلا منشيان وو. دوی د ليکلو طرز بدل کړاو د
پخواني پېچلي طرز په ځای يې چې د مورخانو لوړې طبقې يې پيروي
کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د
هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نهٔ وو. د
دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سياسي او کلتوري حالاتو
څرګندويه ده. ميرتقي مير(۱۸۱۰-۱۷۰۲)، سودا (۸۱-۱۷۱۳) ، درد
(۸۵-۱۷۲۰)، نظير اکبرابادي (۱۸۳۰-۱۷۴۰) او د اردو ژبې نورو
شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بيان
کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او
مايوسي راښيي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ۱۷۶۲ کې مړ) چې د
حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احيا په فکر
کې لوېږي . البته، د دهٔ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع
شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پيړۍ مهم تحولات
وپېژني. مثلا په دې زمانه کې نوي سيمه ايز هويتونه راڅرګند شول. کله
چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سيکان او روهيله پخپلو سيمو کې
ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سيمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او
مغولو واکمنو ته وفاداري يې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي
حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري
اداري يې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان
د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنيو جګړو او د مغولو
اشرافو د تربورګلويو په ميدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي
ويجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه وليده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غديو سره ملهٔ شول. غلو او قطاع الطريقو
لارې نا امنه کړې چې په نتيجه کې يې سوداګري تباه شوه.

اشين داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان
کې سياست او تجارت) نومېږي، ليکي چې هندوستان په دوو برخو
ووېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ايسار هند. په ساحلي هندوستان
کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ايسار هندوستان له
تجارتي فعاليته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم
بندرونه وو چې په وچه کې ايسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د
سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ۱۷۰۰ ميلادي کال کې انګرېز
کونسل په خپل ليک کې انګلستان ته ليکلي دي چې د سورت سوداګر
بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو
اروپايان به په دې وطن کې ميدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ايسار هندوستان کې چې لارې لازياتې نا امنه شوې، نو
ساحلي سوداګري هم صدمه وليده. د ساحلي سيمو سوداګرو ته د هند له
شماله د نيلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات
حملې کولې او شتمنۍ يې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهميت وار
په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته
وده ورکړه. دلته چې امنيت و، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول
تجارتي ګټو ځينې هنديان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بيا کمپنۍ
له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سياسي استيلا لپاره هم ګټه واخيسته.

هغه کسان چې پيسې به يې په پور ورکولې ، په دې زمانه کې يوه مهمه طبقه
شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوايدو چينې وچې شوې او د ماليې په
ټولولو کې ورته مشکلات پيدا شول نو د خپلو ورځنيو اړتياوو د پوره
کولو لپاره يې پور ورکوونکو ته لاس ونيو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر
موجود و، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

ketabton.com - The Digital Library

مېرمن کرين ليونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تيوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنيو په راڅرګندېدا او اهميت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چينو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره يې بانکدارو کورنيو ته مخه کړه. دغو کورنيو هم پورونه ورکول او هم يې د ماليو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخيست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. مېرمن کرين ليونارد د يوۀ شرکت خاصه يادونه کوي چې د جن له دين سره اړوند يوۀ سوداګر يې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانيستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سيت و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر يې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سياسي واک له حصوله وروسته يې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځينې مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سياسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وينو. وضعيت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه ماري ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتيجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ايم، ايف او نړيوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سياسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګيو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر د سيسو او توطيو ته لاس واچاوۀ چې پای يې نه و. د قادر روهيله جنجالونه د دې زمانې د بې پايه جنجالونو يوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندېږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه ځوک و چې دی يې مير بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې ميدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونيول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بنديانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار يې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګير دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سيندهيا نومي مرهټه ليډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سيندهيا له خپلو عسکرو سره له ډيلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډيلي يې يرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د ميربخشي لقب او د وياړ چپنه ورکړه او قهر يې ورکېناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی يرغل نه و.

ketabton.com - The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځینې ملګري وموندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا یو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانیستلې او قادر او د هغه عسکرو ته یې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ویې نیسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښیي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر یې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرایانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړاندیز وکړ چې که د محمد شاه زوی بیداربخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړاندیز ومانهٔ او بیداربخت یې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸)خو کله چې کونډو د لس لکه روپیو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړیو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د لیکوال فقیر خیرالدین محمد په قول، غلام قادر یو رسام وروغوښت، ورته ویې ویل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سینه ناست یم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رشتیا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتیري دا وه چې د خپلو بندیانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. یو ځل یې امر وکړ چې شهزاده ګان دې ورته ونځېږي او بدلې دې وبولي خو شهزاده ګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردلیانو د شهزاده ګانو د پوزو د غوځولو امر وکړ. شهزاده ګانو چې بله لاره ونه لیده، نځېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بیا غلام قادر اردلیانو ته وویل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر یوې خوا ته کېښودل، سترګې یې پټې کړې، شېبه نیمه پس یې پرانیستلې، شهزاده ګانو ته یې وویل: (ایا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کې نوکی غیرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنیو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سیک قوماندان موير سینګ راوګرځاوهٔ. مویرسینګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ویې ویل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وویل چې نیت یې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غیرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قوماندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه یرغمل شویو شهزاده ګانو سره له ډیلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ویې نیو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه یې په یوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقایع اذفري لیکوال چې پخپله یو مغول سردار و ، له څو نورو شهزاده ګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شاید دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارۍ ساه ایستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووینو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خیانت ، په هره طریقه د پیسو پیدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوڅول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بدیو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو ، اوس هم شته. د کسات اخیستل کسات پیدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

ketabton.com - The Digital Library

د زوال د ورځو غټان

د هندوستان د منځنیو پېړیو ټولنه په بېخي بېلو دوو طبقو وېشل شوې وه. یوې خوا ته د امتیاز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتیاز خاوندانو ځان تر نورو زیات او تر قانون بربالۀ. لویو ملاکانو د خپلو جاګیرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به یې په ورو تېروتنو یا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ایل ساتلو لپاره له هر ډول وحشیانه طریقو استفاده کوله او دا یې خپل حق ګاڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته یې واچوي یا یې حتی په دار وځړوي.

داسې څوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګیردار د ناروا وو په خلاف شکایت ورته وکړي. یو مثال به راوړو. د اود د سیمې نواب وزیر شجاع الدوله یو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې یې ګڼې ښځې لرلې . یو ځل یې د خاطري خلکو یوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼۍ ته یې بوتله، د زور زنا یې ورسره وکړه او له ماڼۍ یې وشړله. خاطري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض یې ځای ونه نیو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له یو بل سره ستم کاوۀ. د دوی په خپلو کړیو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دۀ د خوښې خواجه سرا جاوید خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډېر نفوذ د ځینو غټانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومې اشرافي جاوید خان د مېلمستیا په پلمه بوت او ویې واژۀ. پاچا په قهر شو خو څرنګه چې د صفدر جنګ زور یې نه دلود ، د جاوید خان د قتل په خبره یې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقیبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطیو او دسیسو تکیه وکړه. د دوی لپاره د رقیبانو امتیازونه او لوړ مقامونه د زغملو نۀ وو او په هره وسیله یې د رقیبانو مخه نیوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (۱۷۱۹-۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د امیرالاعماري مقام ته یو کاندید و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوۀ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تیار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک،نادرشاه ته وویل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هیڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې یو مغول سردار یم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډیلي نیولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوۀ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډیلی ونیو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه یې ایران ته یووړه.

اشراف او غټان چې هرڅومره د شخصیت په لحاظ راپرېوتل او وارۀ کېدل هغومره یې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصیت سره اړخ نه لګاوۀ. هغوی چې د امین او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خیانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غټانو

ketabton.com - The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانهٔ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوهٔ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د وربښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام وروا وړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارهٔ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

مور چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوهٔ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړهٔ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوهٔ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دهٔ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو ، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دهٔ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

ketabton.com - The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښته بریالی شو او کیسه یې جالبه ده. کیسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسیسه کې ورسره ملګري شي ، بیا یې له خپلې ارادې خپل وروڼه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر یې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هیچا سره نه شي لیدلی. د تېښتې په شپه یې په مخ باندې تریاک وموښل چې تور ښکاره شي او د یوه سقاو جامې یې واغوستې. وررووسته بیا له څو کسه نوکرانو سره یو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جیپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جیپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې یو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښته باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډیلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر یعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ویې نیسي.

په جیپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا یې په حضور کې د مغولو آداب رعایت کړل. شهزاده ته جیپور یو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې ماڼۍ لري. دی له جیپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا یې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سیمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمیر، رامپور او بریلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې یې شانداري ودانۍ ولیدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربښکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران یې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نیت له لکنهو ووت. په دې سفر کې یې بنارس، سهسرام، عظیم آباد، مرشد آباد، بارداون، کلکته او مکچلي پټان ولیدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړ او تنخواه یې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې یې ازادانه نظریات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عیاش او درغل ولیدل چې بس موسیقي اوري او د نڅا ګرو سیل کوي. د جیپور د راجا په باره کې وایي چې د ورځې ویدهٔ وي او شپه یې له یوه ډله ښځو سره وېښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نویو ودونو په کولو او تفریح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعیت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان لیدلي او د هغوی اداري ته یې کتلي دي، ډېر اثر یې ورباندې کړی دی. دی وایي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بیا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځینې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دویمې حملې په وخت ډیلی ونیو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل یې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهیز یې واخیست. احمد شاه ابدالي نه یوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور یې د لور تابوت ډیلي ته ورساوهٔ او هورې یې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سیاسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وایي.

مور له تاریخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجیانو هرکلی کوي.

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English